

Ieskats Latvijas vēstures svarīgākajos jautājumos

Zinātniskais redaktors

Dr. hist., docents Gatis Krūmiņš

Autori:

Dr. hist., profesors Guntis Zemītis
Dr. hist., vadošais pētnieks Gustavs Strenga
Dr. hist., profesors Gvido Straube
Dr. hist., pētnieks Jānis Šiliņš
Dr. hist., docents Gatis Krūmiņš

Recenzenti:

Dr. hist., profesors Ēriks Jēkabsons
Dr. hist., asociētais profesors Andris Šnē

Latviešu tekstu literārā redaktore

Emīlija Spundzāne

Sadarbībā ar Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūtu

© Valsts kanceleja, 2016

Ievads

Vēsture nav tikai stāsts par mūsu zemes un tautas pagātņi. Tās nav tikai zināšanas, kas apliecina konkrētā indivīda inteliģences līmeni. Vēsture ir katras nācijas pašapziņas, politiskās pašnoteikšanās un valstiskuma stūrakmens. Tā ir būtisks faktors valsts darbā, kad starptautisko vai iekšpolitisko izaicinājumu virpulī ir nepieciešams skaidri apzināties Latvijas valsts un nācijas identitāti, intereses un vērtības, kā arī mērķtiecīgi un stingri pastāvēt par tām. Mūsdienās vēsture arvien biežāk tiek izmantota, lai manipulētu ar sabiedrības apziņu, lai iegūtu sabiedrības atbalstu konkrētām darbībām. Diemžēl visai bieži šāda atsaukšanās uz vēsturi vai "vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu" nav nekas vairāk kā nekaunīga faktu sagrozīšana vai pat absolūti melīgas informācijas izplatīšana. Šīs metodes mērķtiecīgi grauj sabiedrības spēju kritiski analizēt informāciju, it sevišķi gadījumos, ja vēstures zināšanas nav pietiekami dziļas un vispusīgas.

Ar šo īso pārskatu pār pēdējām tūkstošgadēm mēs vēlējamies atgādināt tās lietas, kas būtu jāzina katram Latvijas iedzīvotājam, un īpaši tiem, kuru ikdienas darbs saistīts ar Latvijas valsts pārvaldi. Mūsu vēsture ir bijusi ļoti interesanta un vienlaikus sarežģīta. Visos laikos ir bijušas personības, kuras ietekmējušas vēstures procesus un kuru devums šodien liek atcerēties, mācīties un vērtēt politiskās norises, darāmos darbus un individuālos sasniegumus caur vēstures prizmu. Esam centušies iezīmēt arī simbolus un rituālus, kuriem joprojām ir liela nozīme, bet saknes meklējamas vēsturē. Esam atgādinājuši mūsu vērtības, ciešo gadsimtiem seno kultūras un politisko saikni ar Eiropu. Nacionālā valstiskuma simtgadei tuvojoties, pievērsīsimies mūsu valsts tapšanas procesam, grūtākiem un vieglākiem laikiem, neatkarīgas valsts ideju sargājot un tālāk attīstot!

Atslēgvārdi

arheoloģija, balti,
Baltijas somi, kurši,
zemgaļi, latgaļi, sēji,
lībieši, vikingu
laikmets.

Attēlā

Latgaļu sievietes tērpa rekonstrukcija pēc
Kivtu kapulauka materiāliem,
8. gs. A. Zariņas rekonstrukcija,
L. Treijas zīmējums.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs

Dzelzs laikmets Latvijā

500. gads p. m. ē. – 1200. gads

Dzelzs laikmets ir pēdējais no trijiem pasaulē pieņemtajiem aizvēstures periodiem, tas seko akmens un bronzas laikmetam. Šajā laikmetā likti pirmie etniskie pamati un nosacījumi latviešu tautas tapšanai turpmākajos gadsimtos – Latvijas teritorijā nostiprinājās baltu ciltis, kā arī turpināja dzīvot Baltijas somu (somugru) ciltis.

Dzelzs laikmeta iedzīvotāju etniskā piederība nosakāma galvenokārt pēc apbedīšanas veida, ļoti iespējams, ka ar pirmbaltiem var saistīt auklas keramikas kultūru, kura Latvijas teritorijā sāk izplatīties ap 2900. gadu p.m.ē. Baltu apdzīvotā teritorija senatnē – pirmajā gadu tūkstoši pirms mūsu ēras – bija apmēram sešas reizes lielāka par teritoriju, kuru mūsdienās apdzīvo latvieši un lietuvieši. Piemēram, baltu hidronīmijas (upju un ezeru nosaukumi) areāls ietver Nemunas, Narevas, Dņepras augšteces un tās pieteku – Berezinas, Desnas, Sožas baseinus, Pripetes purva ziemeļu pusi un teritoriju starp Volgu un Oku. Vēlāk, 6.–10. gadsimtā, lielu daļu baltu apdzīvoto teritoriju ieņēma skaitliski lielākās slāvu ciltis, asimilējot baltus.

Agrajā dzelzs laikmetā (1.–4. gs.) pieauguši kontakti ar Dienvidbaltiju, kur aizsākās t. s. dzintara ceļš uz Romas impēriju. Arheoloģiskie

Personas

Indriķis

(12. gs. – pēc 1259)
katoļu priesteris, Indriķa
(Livonijas) hronikas autors.

Kaupo

(12. gs. otrā puse – 1217)
Turaidas lībiešu vecākais.

Meinards

(ap 1130/1134–1196)
katoļu misionārs Livonijā,
pirmais Ikšķiles bīskaps.

Bertolds

(?–1198)
otrais Ikšķiles bīskaps.

Rūsiņš

(12. gs. otrā puse – 1212)
Tālavas latgaļu zemes
Satekles vecākais.

Tālibalds, arī Tālivaldis

(12. gs. otrā puse – 1215)
Tālavas latgaļu valdnieks.

Vesiķis

(12. gs. beigas –
13. gs. sākums/pēc 1219)
Turaidas novada lībiešu
vecākais.

Viestards

(12. gs. beigas – pēc 1229)
Tērvetes zemes vecākais.

Visvaldis

(12. gs. – pēc 1230)
Jersikas valdnieks.

Vetseke, arī Vjačko

(?–1224)
Kokneses latgaļu vadonis.

izrakumi liecina par bagātīgu materiālo kultūru agrajā dzelzs laikmetā, taču tie atklāj arī teritorijā mītošo iedzīvotāju grupu atšķirīgās tradīcijas. Piemēram, Zemgalē un Vidzemes dienvidu daļā, kā arī Augšzemē, Lietuvas vidusdaļā un ziemeļu daļā zemgaļu–sēļu–žemaišu priekšteči mirušos apbedījuši uzkalniņkapos nesadedzinātus, guldītus uz pamatzemes, pie uzkalniņa pamatnes veidojot akmeņu riņķi. Mirušajiem līdzī tika doti dažādi priekšmeti (rotaslietas, darbarīki un ieroči).

Vidējā dzelzs laikmetā turpina pastāvēt daudzas iepriekšējā perioda apmetnes, tomēr rodas arī jaunas. Pieaug pilskalnu skaits, bet iepriekšējā perioda pilskalni tiek papildus nostiprināti. 6. gs. aizsākas arklā zemkopība. Vidējais dzelzs laikmets ir laiks, kad Latvijā izveidojās tās etnolingvistiskās grupas, kuras minētas vēlākajos rakstītajos avotos. Kurzemē (Grobiņā) laikā no 650. līdz 800. gadam līdzās vietējiem iedzīvotājiem atradās arī skandināvu kolonija. Vidējā dzelzs laikmetā vērojama sabiedrības militarizācija – vīriešu apbedījumos dominē ieroči, tiek nocietināti pilskalni. Dzelzs laikmeta beigās apdzīvoti ap 250–300 pilskalnu visā Latvijas teritorijā.

Vēlajā dzelzs laikmetā Latvijas maztautu nosaukumi minēti rakstītajos avotos. 9. gs. avotos parādās ziņas par kuršiem. Pēc Brēmenes arhibīskapa Rimberta ziņām, ap 854.–855. gadu kurši sakāvuši dāņu floti un ieguvuši lielu kara laupījumu, bet pēc tam Kursā iebraucis zviedru (Birkas) karalis Olavs un ieņēmis viņu pilsētu Jūrpili (Seeborg), kura, visticamāk, atradās Grobiņas apkaimē. Tad Olavs aplencis Apoli (Apulia), pieprasījis ķīlniekus un agrāko kunga tiesu, kā arī pusmārciņas sudraba no katra

Apoles vīra. Pēc Rimberta ziņām, kuršiem bijusi valsts (regnum), kas sastāvējusi no pieciem apgabaliem (civitates). 13. gs. avotos ir ziņas par deviņiem apgabaliem. Kurši pazīstami arī kā jūrasbraucēji, kuri iebrukuši Dānijā, Ēlandes salā, Zviedrijā. Savukārt skandināvi turpinājuši doties uz Kurzemi gan sirojumos, gan arī periodiski iekārtojuši ilgākas apmetnes. Abavas krastos atrastas skandināvu sievietēm raksturīgās ovālās saktas, kas norāda uz šīs upes lomu tirdznieciskajos sakaros, Ventas krastos zināmas vairākas skandināvu apbedījumu vietas.

Pēc Brēmenes Ādama ziņām, 11. gadsimtā dāņi uzsāka Romas katoļu misiju Kurzemē, par tās darbību drošu ziņu gan nav, bet Ziemeļkurzemē vērojama lielāka kristietības simbolu – krustiņu un krustiņveida piekariņu – koncentrācija nekā pārējā Kurzemē. Ziemeļkurzemē ap to laiku dzīvojuši Baltijas somi – kuronizēti lībieši vai vendi.

Lībieši minēti 11. gs. rakstītajos avotos. 10. gs. lībiešu kultūra parādās Daugavas lejteces apgabalā, bet 11. gs. – Gaujas lejteces apgabalā. Jautājumā par lībiešu izcelsmi pastāv vairāki viedokļi, tajā vērojami triju kultūru – baltu, Baltijas somu un skandināvu elementi. Iespējams, ka lībieši veidojušies no Kurzemē dzīvojošajiem Baltijas somiem un skandināviem, kas, kuršu spiesti, pārceļojuši vispirms uz Daugavas lejteci un Gaujas baseinu. Tāpat iespējams, ka lībiešu kultūras veidošanos ietekmējuši arī izceļotāji no Sāmsalas, Igaunijas vai citām Baltijas somu apdzīvotajām zemēm. Rotas un atrastās monētas liecina par kultūras sakariem gan ar Skandināviju, gan skandināvu centriem

Krievzemē. 11. gs. lībieši iegūst pārsvaru līdz tam zemgaļu apdzīvotajā Daugmales pilskalnā, kas kļūst par ievērojamāko tirdzniecības un amatniecības centru Austrumbaltijā. Lībieši dzīvojuši galvenokārt ciemos, īpaši liela to koncentrācija vērojama Daugavas lejtece. Gaujas teritorijā par ievērojamāko lībiešu centru kļūst Turaida. Lībieši ir pirmā Baltijas maztauta, kuru 12. gs. otrajā pusē sasniedza vācu kristīgā misija – pēc misionāra Meinarda ierosmes 1185. gadā uzcēla pirmo baznīcu Ikšķilē, 1186. gadā Meinardu iesvētīja par Ikšķiles bīskapijas bīskapu.

Latgaļi vēlajā dzelzs laikmetā paplašināja savu teritoriju, atspiežot Baltijas somus Vidzemes ziemeļu daļā. Latgaļu apgērbu iespējams rekonstruēt jau kopš 7. gs. Īpaši greznas ir latgaļu sieviešu villaines, kas rotātas ar ieaustiem bronzas gredzentiņiem. Latgaļi dzīvojuši pilskalnos, apmetnēs pie pilskalniem, apmetnēs un ezerpilīs. Iespējams, pastāvējušas arī viensētas, par ko liecina ziņas Atskaņu hronikā: „Nedzīvo tie vienā barā, bet savrup mežā mājas ceļ”. Latvijā (Vidzemes Centrālās augstienes rajonā) zināmas 10 ezerpilis, kas pastāvējušas laikā no 8. līdz 10. gs. Plaši pētīta un rekonstruēta ir 9.–10. gs. Āraišu ezerpils. Latgaļiem vēlā dzelzs laikmeta beigās izveidojas vairākas lielākas teritoriālās apvienības. Koknese un Jersika rakstītajos avotos sauktas par valstīm (regnum), bet Tālava un Atzele par zemēm (terram). Bez lieliem panākumiem 12. gs. sākumā sākas pareizticības izplatīšanās un krievu meslu kundzības (nodevu vākšanas apgabalu – pagastu veidošana) uzspiešana latgaļu zemēs.

Simboli un procesi

*Pilskalni, ezerpilis,
ieroči, darbarīki,
rotas, vikingu laiki,
etnolingvistiskās
grupas (maztautas).*

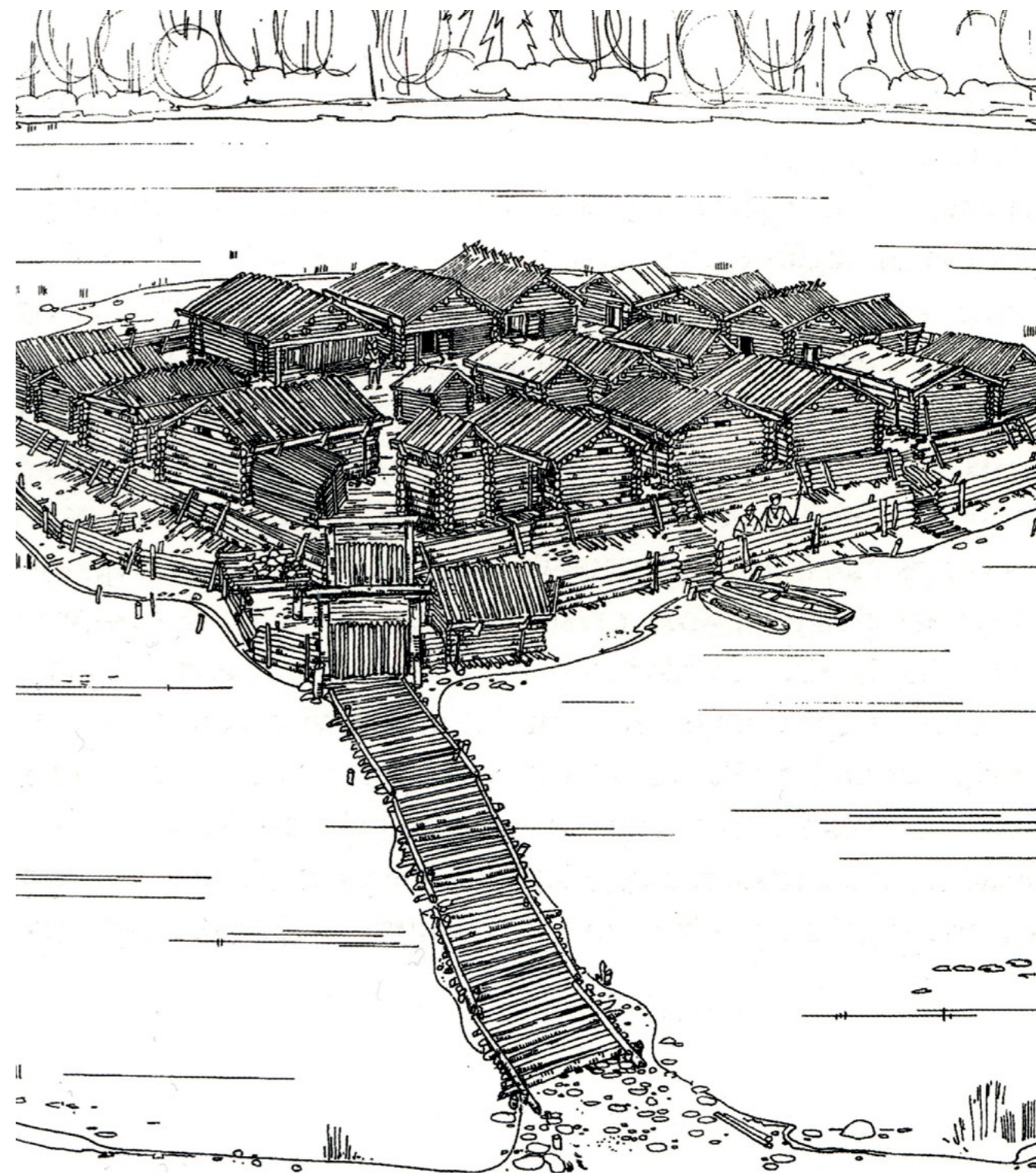
*Cīņas pret iebrucējiem,
teritoriālu apvienību
veidošanās.*

10. gs. Daugavas augštecē nostiprinājās Polockas kņaziste, un līdz 12. gadsimta otrajai pusei polockiešiem izdevās izveidot kristīgās ticības atbalsta punktus Koknesē un Jersikā.

Sēji pirmo reizi minēti 13. gs. Indriķa un Atskaņu hronikā. Pēc rakstīto avotu ziņām, sēji dzīvojuši Kokneses apkārtnē, Rīgas tuvumā un Daugavas kreisajā krastā no Jaunjelgavas un Taurkalnes līdz Apaščas un Rovējas upei. Daļa sēju apdzīvoto zemju iesniegušās mūsdienu Ziemeļaustrumlietuvā. Lai gan sēļu kultūra ir ļoti līdzīga latgaļu kultūrai, no iepriekšējā perioda viņiem saglabājusies tradīcija līdztekus līdzinājiem kapiem mirušos apbedīt arī uzkalniņu kapulaukos. Lielākais no sēļu uzkalniņu kapulaukiem ir Sēlpils Lejasdopeles ar 63 uzkalniņiem.

Zemgaļi vispirms minēti 11. gs. skandināvu avotos. Vēlajā dzelzs laikmetā zemgaļi dzīvojuši Lielupes un daļēji Ventas vidusteces baseinā. Zemgaļu apdzīvotā teritorija iesniegusies arī mūsdienu Lietuvas ziemeļu daļā, savukārt Gaujas baseinā zemgaļi bija asimilējušies latgaļu un lībiešu vidē. Pēc Indriķa hronikas ziņām, zemgaļiem bija arī sava Zemgales osta un tie aktīvi iesaistījās Baltijas jūras reģiona tirdzniecībā, zemgaļi pieminēti arī skandināvu avotos. Zemgalē atrasti ievērojami sudraba priekšmetu depoziiti, lielākais no tiem Salgales Rijniekos. Zemgaļi 1106. gadā guvuši uzvaru pār Polockas valdniekiem brājiem Vseslavičiem, un tas acīmredzot pārtrauca gan meslu kundzības, gan pareizticības izplatību rietumu virzienā.

Avoti apliecina, ka Latvijas maztautas vēlajā dzelzs laikmetā bija samērā labi

Attēlā

Āraišu 9.-10.gs. ezerpils rekonstrukcija.
Autori – arheologs J. Apals un arhitekts
Dz. Driba (Dz. Dribas perspektīvas
zīmējums, 1991)

pašorganizētas, tām bija savi vadoņi, nocietinātas pilsētas un ostas. Militārajā jomā tās spēja ilgstoši pretoties un gūt panākumus cīņās pret iebrucējiem, kā arī pašas veica sekmīgus uzbrukumus kaimiņu zemēm. Valstiskuma veidošanās procesu būtiski ietekmēja kristīgās ticības sludinātāju, bruņinieku un tirgotāju invāzija, kas aizsākās 12. gs. beigās un savu kulmināciju sasniedza 13. gs., kad Latvijas un Igaunijas teritorijā tika izveidota Livonijas konfederācija.

Eksperti

Jānis Ciglis (agrais dzelzs laikmets), Andrejs Vasks (agrais, vidējais dzelzs laikmets), Antonija Vilcāne (vēlais dzelzs laikmets, latgaji), Arnis Radiņš (baltu aizvēsture), Roberts Spirģis (vēlais dzelzs laikmets, lībieši), Ingrida Virse un Jānis Asaris (kurši), Guntis Zemītis (vēlais dzelzs laikmets, lībieši, zemgaji), Juris Urtāns (arheoloģiskais mantojums, kulta vietas, pilskalni), Gunita Zariņa (paleodemogrāfija), Guntis Gerhards (bioarheoloģija).

Svarīgākie avoti

Arheoloģiskās kolekcijas – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (senlietas, izrakumu pārskati), LU Latvijas vēstures institūts (izrakumu pārskati), Turaidas muzejrezervāts (senlietas), reģionālie muzeji.

Indriķa hronika (Heinrici Chronicon). Tulkojis Ā. Feldhūns, Ē. Mugurēviča komentāri. Rīga, 1993. (2. izdevums, 2001).

Mugurēvičs, Ē. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm: 9.–13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga, 2015.

Literatūra

Latvijas senākā vēsture, 9. g. t. pr. Kr.–1200. g. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001.

Vasks, A., Vaska, B., Grāvere, R. *Latvijas aizvēsture, 8500. g. pr. Kr.–1200. g. pēc Kr.* Rīga : Zvaigzne ABC, 1997.

Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē.* Rīga, 2012.

Zariņa, A. *Lībiešu apgērbs 10.–13. gs.* Rīga : Zinātne, 1988.

Zariņa, A. *Apgērbs Latvijā 7.–17. gs.* Rīga, 1999.

Bērziņš V., Vasks A. *Latvijas aizvēsture (līdz 800. gadam). Latvieši un Latvija. I sēj. Latvieši.* Atb. red. I. Jansone, A. Vasks. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 51.–83. lpp.

Vilcāne, A. *Zemes un tautas Latvijā 9.–12. gs. Latvieši un Latvija. I sēj. Latvieši.* Atb. red. I. Jansone, A. Vasks. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 84.–113. lpp.

Šnē, A. *Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās.* Rīga, 2002.

Radiņš, A. *Latgaji. Латгалы.* Rīga, 1999.

Ciglis, J. u. c. *Lībieši senatnē. The Livi in Antiquity.* Rīga, 2001.

Banytė-Rowell, R. u. c. *Zemgaji senatnē. Žiemgaliaisenovėje.* Rīga, 2003.

Asaris, J. u. c. *Kurši senatnē. Couronians in antiquity.* Rīga, 2008.

Balode, U. u. c. *Sēļi un Sēlija. The Selonians and Selonija.* Rīga, 2005.

Berga, T. *Numismātika par Latvijas senatni.* Rīga, 1992.

Zemītis, G. *Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē.* Rīga, 2004.

Humanitāro zinātņu virtuālā enciklopēdija: personālijas, avoti, termini. <http://en.lulfmi.lv/?kopa>

<http://en.lulfmi.lv/?kopa=1&subkopa=2>

Latvijas Universitātes raksti. 764. Vēsture.

<http://www.lu.lv/apgads/izdevumi/lu-raksti-pdf/764-sejums/>

Latvijas arheologu biedrība.

<https://arheologubiedriba.lv/category/raksti/>

Arheologi rok dziļāk. Speciālizdevums. 2014. gada decembris.

http://www.lvi.lv/lv/parrobezuprojekts_files/web-zurnals_Arheologi%20rok%20%20dzilak.pdf

historia.lv – vēstures avoti, publicistika, aktualitātes.

Atslēgvārdi

*Livonija, kristīgā ticība,
Hanza, Vācu ordenis.*

Attēlā

*Rekonstrukcijas zīmējums, kurā attēlota
Cēsu pils ap 1550. gadu.*

Autore Marta Lielbriede (2013).

*Šis rekonstrukcijas zīmējums publicēts
2014. gadā izdotajā vēsturnieka Gundara
Kalniņa grāmatā "Cēsu pils".*

Cēsu Vēstures un mākslas muzejs

Livonijas laiks

13.–16. gadsimts

Noslēdzoties krusta kariem 13. gadsimta beigās, Livonija apvienoja teritorijas, kurās dzīvoja baltu un somugru etnolingvistiskās grupas: zemgaļi, sēļi, kurši un latgaļi, kā arī igauņi un lībieši. 15. gadsimta Livonijas robežas, tikai ar nelielām atšķirībām, ir arī šodienas Latvijas Republikas un Igaunijas Republikas ārējās robežas. Livonija nebija valsts mūsdienu izpratnē, bet gan dažādu garīgu teritoriālo valdījumu – baznīcas (bīskapa, klosteru) un Vācu ordeņa zemju kopums. Neskatoties uz teritoriju dažādo politisko pakļautību, 15. gadsimtā, saplūstot zemgaļu, sēļu, kuršu, latgaļu, kā arī lībiešu etnolingvistiskajām grupām, šodienas Latvijas teritorijā sāka veidoties latviešu valoda un latvieši kā etniska grupa. Livonijas noformēšanās radīja priekšnosacījumus latviešu kā etniskas grupas veidošanās procesam, atdalot zemgaļus, sēļus, kuršus un latgaļus no pārējām baltu etnolingvistiskajām grupām.

Kristianizācija un Livonijas izveidošanās iekļāva Latvijas teritoriju Rietumeiropas juridiskajā telpā, kurā bija līdzīga tiesību izpratne, kā arī sociālajā telpā ar līdzīgu sabiedrības organizāciju. Šis mantojums bija būtisks, 19. gadsimta nogalē veidojoties latviešu nācijai, vēlāk Latvijas valstij.

Livonijas un vēlāk Baltijas provinču sociālā, juridiskā un politiskā sistēma bija tradīcija, kas tika izmantota, veidojot Latvijas valsti pēc 1918. gada. Ne mazāk būtiski ir tas, ka, veidojot jauno nāciju, latviešu intelektuāļi izmantoja viduslaikos – 13. un 14. gadsimtā – tapušus vēsturiskos naratīvus – *Livonijas Indriķa hroniku un Atskaņu hroniku*, lai radītu mītu par 13. gadsimtā zaudētajām tiesībām un brīvību. Šīs hronikas kļuva par jaunās nācijas kultūratmiņas kodolu, gluži tāpat kā tās bija vācbaltiešu kultūratmiņas kodols, vienīgi latvieši ar abu hroniku palīdzību uzsvēra pret sevi vērsto vēsturisko netaisnību.

Ziemeļvācijā un Skandināvijā organizētajai un Romas pāvestu atbalstītajai kristīgajai misijai Livonijā gūstot panākumus 13. gadsimtā, Livonija kļuva par daļu no Rietumeiropas kultūras, politiskās un ekonomiskās telpas. 13. gadsimtā notika vairākas militārās sadursmes starp Vācu ordeni un krievu kņaziem, kuru priekštečiem pirms Rietumu misijas sākuma 12. gadsimta beigās bija politiska ietekme Austrumlatvijā. Livonijai iekļaujoties Rietumeiropas civilizācijā, tā joprojām pildīja tilta lomu starp austrumiem un rietumiem, un tai cauri abos virzienos plūda preces. Piemēram, Rīgas pilsēta, aizstāvot savas ekonomiskās intereses, visā viduslaiku posmā aktīvi komunicēja ar dažādiem krievu zemju valdniekiem un pilsētām. Neskatoties uz ciešajām pārrobežu saitēm, livonieši 15. un 16. gadsimtā tapušos tekstos sevi pretstatīja šizmatīkiem – krieviem, uzsverot atšķirību starp Livoniju un krievu zemēm ne tikai kristīgās ticības jautājumos, bet arī kultūrā un ieražās.

15. gadsimta nogalē Maskavas lielkņazistei iegūstot arvien lielāku ietekmi, pastiprinājās tās spiediens pret saviem rietumu kaimiņiem; rezultātā notika vairāki militāri konflikti starp Maskavas lielkņazisti ar tās sabiedrotajiem un livoniešu spēkiem. Simboliska nozīme ir kaujai pie Smoļinas ezera 1502. gada 13. septembrī, kur livoniešu karaspēks Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra Voltera fon Pletenberga vadībā uzvarēja maskaviešu vadītos spēkus. Livonijas un vēlāk Baltijas provinču kultūratmiņā šī kauja tika pieminēta kā uzvara, kas uz 50 gadiem (līdz Livonijas karam (1558–1583)) apturēja Maskavijas ekspansiju Baltijā.

Livonija, lai gan ģeogrāfiski atradās Rietumeiropas perifērijā, bija svarīga Eiropas civilizācijas daļa gan ekonomiski – kā svarīgu tirdzniecības ceļu krustpunkts, gan arī reliģiski – kā kristīgajai baznīcai jauniegūta telpa.

Livonijas sabiedrība savā struktūrā maz atšķīrās no viduslaiku sabiedrībām citur Rietumeiropā. Livonijas politisko eliti veidoja Vācu ordeņa brāļi, bīskapi, domkungi un aristokrāti, ordeņa un bīskapu vasaļi/lēņavīri. Livonijā nebija karaļa vai cita laicīga valdnieka. Laicīgā vara bija Vācu ordeņa un bīskapu rokās.

Vācu ordenis bija militārais ordenis, kas 12. gadsimta beigās tika nodibināts Svētajā zemē, bet Livonijā izveidoja savu atzaru 1237. gadā, kad pēc Saules kaujas tika likvidēts Zobenbrāļu ordenis. Vācu ordeņa brāļi, kuri dzīvoja celibātā, vairākums bija ienācēji no vācu zemēm Reinzemes un Vestfāles. Vācu ordeņa Livonijas atzars bija ietekmīgākais politiskais un militārais spēks viduslaiku Livonijā.

Garīdznieki – domkungi un bīskapi

(Livonijā bija piecas bīskapijas, no kurām mūsdienu Latvijas teritorijā izvietojās Rīgas arhibīskapija un Kurzemes bīskapija) kontrolēja bīskapiju teritorijas un viņiem piederēja laicīgā vara tajās. 13. gadsimta sākumā izveidojoties varas attiecībām starp Rīgas bīskapu un Zobenbrāļu ordeni, bīskapam bija paredzēta vadošā loma. Ienākot Livonijā Vācu ordenim, situācija mainījās. Vācu ordeņa Livonijas atzars centās iegūt virsvaru pār bīskapijām, un Rīgas arhibīskapi kopš 13. gadsimta beigām līdz pat 15. gadsimta nogalei pastāvīgi atradās konfliktā ar ordeni.

Daļa no Livonijas elites bija **vasaļi – lēņavīri**. Zemju izlēņošana Livonijā sākās jau 13. gadsimtā. Sākotnēji vasaļu vidū bija arī vietējās izcelsmes dižciltīgie, taču 14. gadsimta gaitā viņu dzimtas vai nu izmira, vai asimilējās. Lielākā daļa vasaļu dzimtu dažādos laikposmos ieceļoja no Ziemeļvācijas, saņemot lēņus no bīskapiem un Vācu ordeņa. Vasaļi sāka apmesties savos lēņos 14. gadsimtā, bet muižu veidošanās un pāreja no zemnieku nodevu ievākšanas uz pašu vasaļu pārvaldītām saimniecībām notika 15. gadsimta otrajā pusē. Viņu politiskā ietekme bija ierobežota.

Pilsētu – Rīgas, Rēveles (Tallinas) un Tērbatas (Tartu) elite – Hanzai piederīgie lejasvācu tāltirgotāji, kuri veidoja ne tikai pilsētu ekonomisko eliti, bet arī politisko. Tirgotāji, kuru ģimenes veidoja 10 % no Rīgas, Rēveles un Tērbatas iedzīvotāju skaita, caur katras pilsētas Lielo ģildi kontrolēja pilsētas pārvaldes institūciju – rāti, kuras locekļi visi bija tirgotāji. Lielākajai daļai

tirgotāju dzimtu bija radniecīgas saites ar tirgotājiem citās lielajās Hanzas pilsētās.

Iepriekš minētās grupas – Vācu ordeņa Livonijas atzars, Livonijas bīskapi – Rīgas arhibīskaps, Tērbatas, Kurzemes, Sāmsalas-Vīkas un Rēveles bīskapi, pilsētu rāšu pārstāvji un vasaļi – sākot ar 15. gadsimta divdesmitajiem gadiem reizi gadā pulcējās Livonijas landtāgā.

Pilsētu amatnieki. Amatnieki bija apvienoti savu amatu brālībās, kuras kontrolēja viņu profesionālo darbību un organizēja arī sociālo dzīvi. Amatnieku brālības bija apvienotas Mazajā ģildē. Līdzīgi kā vairākumā citu Hanzas pilsētu amatnieki, lai gan veidoja pilsētas vidusslāni, nebija politiski pārstāvēti pilsētas rātē. Lielākās amatnieku daļas priekšteči bija ieceļojuši no Ziemeļvācijas pilsētām.

Pilsētu zemāko slāņu iedzīvotāji – vietējās izcelsmes pilsētnieki – latvieši un lībieši, saukti par nevāciešiem, kuri bija vai nu ienācēji no laukiem, vai dzīvoja pilsētas lauku teritorijās. Tiek pieņemts, ka viduslaiku Rīgā vismaz trešā daļa iedzīvotāju bija nevācieši. 13. gadsimta avotos ir atrodami vairāku, iespējams, vietējās izcelsmes tirgotāju un arī rātskungu vārdi. Kopš 14. gadsimta vidus, iespējams, mēra epidēmijas radīto demogrāfisko satricinājumu dēļ nevācieši tika izslēgti no nozīmīgākajām ģildēm un amatnieku brālībām. Piemēram, nevācieši nevarēja kļūt par Lielās ģildes biedriem, līdz ar to arī kļūt par rātskungiem. Nevācieši 14. gadsimta beigās un 15. gadsimtā tika apvienoti palīgamatu – nesēju, krāvēju un alusnesēju – brālībās. 15. gadsimtā nevāciešiem bija liegts iegūt īpašumā

gruntsgabalus un ēkas Rīgā, tomēr atšķirībā no Prūsijas nevācieši varēja kļūt par pilsētas pilsoņiem.

Zemnieki – lai gan zemnieki (lauku novadu iedzīvotāji) veidoja Livonijas iedzīvotāju vairākumu, par viņu dzīvi un statusu ir zināms maz. Zemnieki bija personiski brīvi, un viņiem zemes kungiem bija jāmaksā nodevas, kā arī jāiet klaušās – kopīgos darbos kunga interesēs. 15. gadsimta vidū zemnieki Rīgas arhibīskapijas teritorijās tika piesaistīti tai saimniecībai, kurā tie bija dzimuši, liedzot brīvi mainīt dzīvesvietu. Dzimtbūšana par visus zemniekus skarošu parādību kļuva 16. gadsimta gaitā. Arheoloģiskais materiāls parāda to, ka zemnieku materiālā labklājība bīskapu un ordeņa zemēs atšķīrās. Livonijā viduslaikos neienāca zemnieki no vācu zemēm, kā tas notika Prūsijā, kur vācu zemnieki asimilēja prūšus (rezultātā prūšu valoda un kultūra pēc 16. gadsimta pakāpeniski izzuda).

Vietējie brīvie lēņavīri Vācu ordeņa teritorijās. Rietumkurzemē Vācu ordenis 14., 15. gadsimtā un 16. gadsimta sākumā izlēņoja zemes vietējiem lēņavīriem. Viņu pienākums bija piedalīties ordeņa karagājienos kā izlūkiem un karavīriem vai pildot palīgdarbus kā kalējiem, pavāriem, vai apkopjot zirgus. Izlēņotās zemes platības bija nelielas. Šo ordeņa lēņavīru pēcteči pēc Vācu ordeņa Livonijas atzara sekularizācijas neieguva dižciltīgo statusu un kļuva par brīvzemniekiem. Bijušās ordeņa Kuldīgas komturejas lēņavīru pēctečus 17. gadsimtā sāka saukt par kuršu ķoniņiem. Viņi savas tiesības uz zemi un personīgās brīvības uz brīdi zaudēja 17. un 18. gadsimtā, bet pēc

Kurzemes hercogistes pievienošanas Krievijas impērijai 1795. gadā tās daļēji atguva un saglabāja līdz pat 20. gadsimta sākumam.

Nozīmīga loma Livonijas laikā bija Hanzas savienībai. Hanza sākotnēji 12. un 13. gadsimtā bija lejasvācu tirgotāju savienība, kas izveidota, lai aizstāvētu tāltirgotāju komerciālās intereses. Laika gaitā tā pārtapa par tirgotāju un pilsētu (70 lielas, 100–130 mazas pilsētas) apvienību, kurās šiem tirgotājiem bija pilsoņu tiesības. Līdz ar to Hanza vienlaikus bija gan saimnieciska apvienība, kurai vajadzēja nest tās dalībniekiem ekonomisku labumu, gan politiska savienība, kura atbalstīja katras pilsētas centienus atbrīvoties no dižciltīgo vai cita veida politiskās virsvaras.

Hanzas darbības telpa ieskāva Ziemeļeiropas lielāko daļu. Tā sniedzās no Zuiderzē līča (Holandē) rietumos līdz Narvai (Livonijā) austrumos, no Breslavas (Vroclavas) dienvidos līdz Visbijai un Stokholmai ziemeļos. Turklāt Hanzai bija četri ārējās tirdzniecības centri (kontori) – Londonā, Brigē, Bergenā un Novgorodā, kuri nodrošināja piekļuvi ārējiem tirgiem. Hanzā no austrumiem uz rietumiem tika vesti pusfabrikāti un izejvielas, bet no rietumiem uz austrumiem – amatniecības produkti, dārgmetāli, garšvielas un citas augstas vērtības preces.

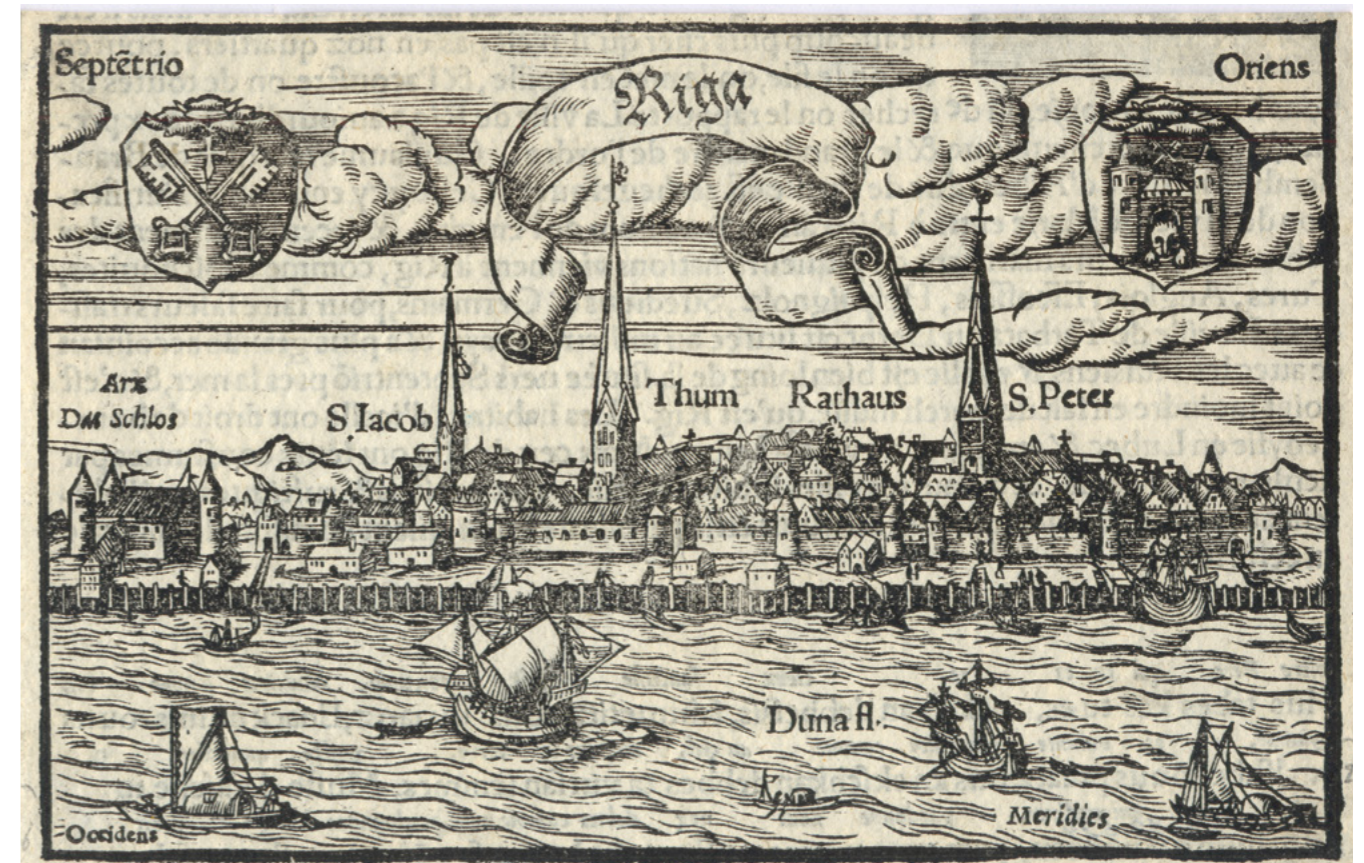
Livonijā apmetušies tirgotāji un Livonijas pilsētas bija būtiska daļa no šīs plašās telpas un tirdzniecības sistēmas, kurā tirdzniecības attiecības noteica paši tirgotāji un viņu pārvaldītās pilsētas. Livonijas pilsētas, atrodoties Hanzas austrumu perifērijā, bija svarīgs ķēdes posms Eiropas rietumu–

austrumu tirdzniecības tīklā. Hanza ļāva Rīgai izveidoties par Livonijas nozīmīgāko pilsētu, caur kuru lejasvācu tirgotājiem, izmantojot Daugavas ūdensceļu, bija pieeja tirgiem šodienas Krievijā un Baltkrievijā.

Hanzā bija šādas Livonijas pilsētas: Rīga, Rēvele (Tallina) un Tērbata (Tartu), kā arī mazās pilsētas: Straupe (*Roop*), Valmiera (*Wolmar*), Limbaži (*Lemsal*), Cēsis (*Wenden*), Koknese (*Kokenhusen*), Kuldīga (*Goldingen*), Ventspils (*Windau*), Pērnavā (*Alt-Pernau*), Viljandi (*Fellin*).

Hanza bija ne tikai tirgotāju un pilsētu ekonomiska un politiska apvienība, bet arī nodrošināja kultūras ietekmju un pieredžu apmaiņu starp Livoniju un Rietumeiropu. Hanzas telpā izveidojās vienotas kultūras tradīcijas (piemēram, arhitektūrā un mākslā), kas veido būtisku viduslaiku kultūras mantojuma daļu Baltijas jūras reģiona pilsētās.

Viduslaiku Livonija, sākot ar 12. gadsimta nogali, tika integrēta Rietumeiropas un Ziemeļeiropas kultūras, politiskajā un ekonomiskajā telpā. Livonijā no Ziemeļvācijas un Skandināvijas ienākusī elite nodibināja tādas pašas institūcijas, kādas pastāvēja Rietumeiropā. Livonija arī pārņēma viduslaiku Rietumeiropas sabiedrību ekonomisko un politisko modeli. Tajā izveidojās Rietumropai raksturīgās baznīcas institūcijas: domkapituli, klosteri, ubagotāju ordeņu konventi, hospitāļi. Politiskās institūcijas arī veidojās pēc Rietumeiropas modeļa, piemēram, pilsētu rātes darbojās pēc tādiem pašiem principiem kā pārvaldes institūcijas citās Rietumeiropas pilsētās. Pēc kristianizācijas

Attēlā

Rīgas panorāma. Pirms 1547. H. Hazentētera (?) kokgriezums (10 x 15,7 cm).

Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs (VRVM 32694)

Personas

Meinards no Zēgebergas (?–1196)

katoļu garīdznieks no Zēgebergas augustīniešu klostera Ziemeļvācijā, pirmais zināmais kristīgais misionārs Livonijas teritorijā

Alberts fon Bukshēvdens (?–1229)

Brēmenes domkungs, trešais Livonijas bīskaps

Silvestrs Stodevešers (ap 1408–1479)

Tornas (Toruņas) pilsoņa dēls, Vācu ordeņa lielmestra kapelāns, Rīgas arhibīskaps

Volters fon Pletenbergs (ap 1450–1535)

Vācu ordeņa brālis, Rīgas pils finanšu un saimniecības pārzinis, Rēzeknes pils fogts, landmaršals, Vācu ordeņa Livonijas atzara mestrs

sākuma iedibinājās Rietumeiropas sabiedrībai raksturīgās lēņa attiecības starp zemes valdniekiem (Livonijas gadījumā – bīskapiem un Vācu ordeni) un vasaļiem – lēņavīriem. Livonijas pilsētās tirgotāju un amatnieku brālības bija pārņēmušas tādas pašas tradīcijas un darbības formas kā brālības citās Ziemeļeiropas pilsētās. Dažādu institūciju un grupu izmantotie politiskie un sociālie rituāli bija radniecīgi līdzīgu institūciju un grupu rituāliem Rietumeiropā.

Etniskais šķīrums starp sociālo/politisko eliti un zemākajiem slāņiem nebija unikāls tikai viduslaiku Livonijai. Vēlajos viduslaikos elite ne vien Livonijā, bet arī Polijā, Bohēmijā, Morāvijā, Saksijā, Pomerānijā, Silēzijā, Somijā un Prūsijā runāja citā valodā nekā zemnieki un pilsētu zemāko slāņu iedzīvotāji.

Personas

Meinards no Zēgebergas (?–1196) – katoļu garīdznieks no Zēgebergas augustīniešu klostera Ziemeļvācijā, pirmais zināmais kristīgais misionārs Livonijas teritorijā. Meinards savas 1184. gadā sāktās misijas ietvaros kristīja lībiešus Daugavas lejtecē, par misijas centru izvēloties Ikšķili. 1186. gadā viņu iesvētīja par pirmo Livonijas bīskapu, kurš bija pakļauts Brēmenes arhibīskapam. Meinards mira nevardarbīgā nāvē Ikšķilē un tika apbedīts Ikšķiles baznīcā. 13. gadsimtā viņa mirstīgās atliekas pārveda uz Rīgas Domu, kur baznīcas korī vēl šodien ir redzams viņa 19. gadsimtā atjaunotais kaps. Viduslaiku Livonijas baznīcā Meinardu godināja kā svēto.

Alberts fon Bukshēvdens (*Albert von Buxhoeveden* vai *Bexhövede*, *Buxhövden*, *Buxhöwde*, *Buxthoeven*, *Appeldern*, ?–1229)– Brēmenes domkungs, trešais Livonijas bīskaps, kurš ieradās Livonijā 1199. gadā, pēc bīskapa Bertolda nāves kaujaslaukā. Alberts turpināja Bertolda iesākto misiju, kas apvienoja miermīlīgu kristīšanu ar vardarbību, ko no Ziemeļvācijas un Skandināvijas iebraukušie krusta karotāji īstenoja pret tiem vietējiem, kuri brīvprātīgi atteicās kristīties. Alberts 1201. gadā dibināja Rīgas pilsētu, kas kļuva par kristīgās misijas centru un bīskapa sēdekli. Ar viņa atbalstu 1202. gadā tika dibināts Zobenbrāļu ordenis (*Fratres militiae Christi de Livonia*), paplašināta kristīgā misija un dibinātas vairākas bīskapijas. Alberts mazināja Dānijas karaļa ietekmi Livonijas misijā, kā arī ar militāriem un diplomātiskiem līdzekļiem panāca igauņu un latgaļu kristīšanu. Stāsts par bīskapa Alberta misiju līdz 1227. gadam ir ietverts Imeras priesteru Heinriha (Indriķa) sarakstītajā hronikā.

Silvestrs Stodevešers (*Silvester Stodewescher*, ap 1408–1479) – Tornas (Toruņas) pilsoņa dēls, Vācu ordeņa lielmestra kapelāns, Rīgas arhibīskaps. Ir uzskatāms par vienu no spilgtākajām viduslaiku Livonijas politiskajām personībām. Tornā, Prūsijā dzimušais Stodevešers studēja Leipcijas universitātē, iegūstot bakalaura un maģistra grādus (1431, 1433) un 1441. gadā atgriezās Prūsijā, kur iestājās Vācu ordenī. Stodevešers izveidoja veiksmīgu karjeru un kļuva par Vācu ordeņa lielmestra Konrāda fon Erlihshauzena (*Konrad von Erlichshausen*, 1390/1395–1449) kapelānu un kancleru. Vācu ordenim ieguldot lielu naudas summu, Romas pāvests

1448. gadā Stodevešeru iecēla par Rīgas arhibīskapu. Sākotnēji viņš palīdzēja Vācu ordenim atgūt kontroli pār Rīgas domkapitulu un 1452. gadā noslēdza ar ordeni Salaspils līgumu, kas garantēja kopīgu arhibīskapa un Vācu ordeņa virsvaru pār Rīgas pilsētu. Arhibīskapa vēlme mazināt ordeņa ietekmi uz arhibīskapijas lietām kļuva par iemeslu konfliktam, kas 1469. gadā izcēlās starp Stodevešeru un Vācu ordeni un ilga desmit gadus. Konflikts atkal mainīja Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa varas līdzsvaru. Silvestrs mira 1479. gadā savā rezidencē Kokneses pilī, kur viņš ilgu laiku bija ordeņa gūstā.

Volters fon Pletenbergs (*Wolther von Plettenberg*, ap 1450–1535) – Vācu ordeņa brālis, Rīgas pils finanšu un saimniecības pārzinis, Rēzeknes pils fogts, landmaršals, Vācu ordeņa Livonijas atzara mestrs. Pletenbergs par Livonijas atzara mestru kļuva 1494. gadā un šajā amatā viņš bija ilgāk nekā jebkurš cits Vācu ordeņa brālis – 41 gadu. Pletenbergs bija veiksmīgs Vācu ordeņa karaspēka komandieris. Viņa vadībā ordeņa karaspēks guva uzvaru kaujā ar rīdzinieku karaspēku 1491. gadā, tādējādi izbeidzot 10 gadus ilgu pilsētas un ordeņa konfliktu, un viņš kā mestrs palīdzēja livoniešiem uzvarēt maskaviešu karaspēku 1502. gadā kaujā pie Smoļinas ezera. Viņa veiksmīgā militārā un diplomātiskā darbība tiek uzskatīta par iemeslu tam, ka pēc Smoļinas kaujas 50 gadus maskavieši neapdraudēja Livonijas teritoriju. Reformācijas laikā atšķirībā no Vācu ordeņa lielmestra Albrehta Prūsijā Pletenbergs nesekularizēja ordeņa teritorijas un, lai gan Livonijā reformācija guva virsroku, viņš

Simboli un procesi

Kristīgā misija.

Hanzas tirdzniecība un Livonija.

Livonijas iekšējais karš.

Rīgas arhibīskapu un Vācu ordeņa konflikti.

Livonijas pilsētas Hanzā.

līdz pat savai nāvei palika piederīgs katoļu baznīcai. Pletenberga personībai bija svarīga loma vācbaltiešu kultūratmiņā, un viņam veltīta piemiņas vieta Cēsu Sv. Jāņa baznīcā.

Simboli un procesi

Kristīgā misija. Livonijas kristianizācija sākās 12. gadsimta beigās un ar Ziemeļvācijas un Skandināvijas krusta karotāju militāro atbalstu turpinājās līdz 1290. gadam, kad Vācu ordeņa Livonijas atzars salauza zemgaļu pretestību. 13. gadsimta gaitā Livonija tika formāli iekļauta Rietumu kristīgajā baznīcā, tomēr līdz pat 18. gadsimtam saglabājās sinkrētiskas dievbijības prakses, kuras sevī iekļāva gan pagāniskos, gan kristīgos pasaules priekšstatus.

Hanzas tirdzniecība un Livonija. Hanza sākotnēji 12. un 13. gadsimtā bija lejasvācu tirgotāju savienība, kas izveidota, lai aizstāvētu tāltirgotāju komerciālās intereses. Laika gaitā tā pārtapa par tirgotāju un pilsētu (70 lielas, 100–130 mazas pilsētas) apvienību, kurās šiem tirgotājiem bija pilsoņu tiesības. Līdz ar to Hanza vienlaikus bija gan saimnieciska apvienība, kurai vajadzēja nest tās dalībniekiem ekonomisku labumu, gan politiska savienība, kura atbalstīja katras pilsētas centienus atbrīvoties no dižciltīgo vai citu veida politiskās virsvaras.

Livonijas iekšējais karš (1297–1330). Vācu ordenis ienāca Livonijā (1237) brīdī, kad jau bija izveidojušās varas attiecības starp bīskapiem (Rīgas bīskapu) un bruņinieku ordeni (Zobenbrāļu ordeni), kur ordenis bija pakļauts bīskapam. Vācu ordenis kā institūcija

ar atzariem visā Eiropā un arī Svētajā Zemē bija daudz ietekmīgāks par savu priekšgājēju, tādēļ vēlējās iegūt vadošo lomu Livonijā. 1297. gadā izcēlās pirmais nopietnais militārais konflikts starp Vācu ordeņa Livonijas atzaru, no vienas puses, un Rīgas arhibīskapu, viņa vasaļiem, citiem Livonijas bīskapiem un Rīgas pilsētu, no otras puses. Pilsoņkarā piedalījās arī lietuvieši, kuri formāli nebija kristīti, bet atbalstīja arhibīskapu un Rīgas pilsētu. Lai gan sākotnēji arhibīskapa, viņa vasaļu un Rīgas pilsētas spēki, lietuviešu atbalstīti, guva vairākas uzvaras, viņi šajā cīņā zaudēja, kad 1330. gadā Vācu ordeņa karaspēka ielenktā Rīgas pilsēta padevās mestram Eberhardam no Monheimas.

Rīgas arhibīskapu un Vācu ordeņa konflikti (13. gs. beigās–15. gs. beigās). Vācu ordenis Livonijā vairāk nekā 100 gadu garumā centās iegūt politisku virsvaru pār Rīgas arhibīskapiju, mēģinot Livonijā izveidot tādu politisko kārtību, kāda tā bija Prūsijā, kur visi vietējie bīskapi un bīskapiju domkapituli bija pakļauti ordenim. Tas būtu jāvis Vācu ordenim kļūst par vienīgo politiskās varas centru Livonijā. Ordeņa mērķis bija iegūt ietekmi pār domkapituliem, jo tie izvēlējās bīskapus. Vācu ordenim Livonijā izdevās vairākas reizes (1394, 1451) likt Rīgas domkapitulam nomainīt premonstriešu regulu pret Vācu ordeņa regulu. Tas nozīmēja, ka par domkungu varēja kļūt, tikai iestājoties Vācu ordenī, un arī katrs nākamais arhibīskaps tiktu ievēlēts no ordeņa. Rīgas domkapitula domkungi izrādīja pretestību šādiem ordeņa centieniem un spēja atbrīvoties no Vācu ordeņa ietekmes.

Eksperti

Ilgvars Misāns (Hanza, Vācu ordenis), Andris Levāns (viduslaiku historiogrāfija un tekstu kultūra), Kaspars Kļaviņš (viduslaiku kultūra, historiogrāfija un Vācu ordenis), Eva Eihmane (Livonijas bīskapi, Vācu ordenis un iekšējie konflikti), Gustavs Strenga (viduslaiku garīgā kultūra, mirušo piemiņa), Agris Dzenis (kuršu ķoniņi, mazpilsētu vēsture), Vitolds Muižnieks (viduslaiku apbedīšanas tradīcijas), Ieva Ose (pilis un baznīcas), Edgars Plētiens (mazpilsētas), Elita Grosmane (arhitektūra un māksla).

Svarīgākie avoti

Indriķa hronika. No latīņu valodas tulkojis Ābrams Feldhūns. Ēvalda Mugurēviča komentāri. Rīga : Annele, 2001 (1. izd., 1993).

Atskaņu hronika (Livländische Reimchronik). No vidusaugšvācu valodas atdzejojis Valdis Bisenieks. Ēvalda Mugurēviča, Kaspara Kļaviņa komentāri. [Rīga] : Zinātne, 1998.

Ivanovs, Aleksandrs. Kuzņecovs, Anatolijs. Smoļenskas–Rīgas akts: 13. gs.–14. gs. pirmā puse: kompleksa Moscovitica-Ruthenica dokumenti par Smoļenskas un Rīgas attiecībām. [Rīga] : Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2009.

Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. E. Meļķiņa redakcijā. 1. sēj. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. Sast. un tulk. Jānis Lazdiņš, Valdis Blūzma, Sanita Osipova. Rīga, 1998.

Vartberges Hermaņa Livonijas hronika (Hermann von Wartberge Chronicon Livoniae) No latīņu val. tulk., priekšv. un koment. autors Ēvalds Mugurēvičs. Rīga, 2005.

Literatūra

Plakans, Andrejs. *A concise history of Baltic states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Kasekamp, Andress. *Baltijas valstu vēsture*. Rīga, 2011.

Šterns, Indriķis. *Latvijas vēsture. 1290–1500*. Rīga: Daugava, 1997.

Šterns, Indriķis. *Latvijas vēsture. Krustakari. 1180–1290*. Rīga, 2002.

Selart, Anti. *Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the thirteenth century*. Boston: Brill, 2015.

Milicers, Klauss. *Vācu ordeņa vēsture*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009.

Eihmane, Eva. *Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa cīņas par varu viduslaiku Livonijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

Dzenis, Agris. *Kuršu ķoniņi un citi lēģavīri Rietumlatvijā: septiņsimt gadus ilga brīvības saglabāšanas pieredze*. Rīga : Domas spēks, 2014.

Hamels-Kīzovs, Rolfs. *Hanza*. Rīga : LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2003.

North, Michael. *The Baltic: a history*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015.

A companion to the Hanseatic League. Edited by Donald J. Harreld. Leiden: Brill, 2015.

The German Hanse in past and present Europe: a medieval League as a model for modern interregional cooperation? Ed. Hanno Brand. Groningen, 2007.

Bartlett, Robert. *The making of Europe : conquest, colonization, and cultural change, 950–1350*. Princeton: Princeton University Press, 1993.

Crusade and conversion on the Baltic frontier, 1150–1500. Ed. A.V. Murray, Ashgate, 2001.

The clash of cultures on the medieval Baltic frontier. Ed. A.V. Murray, Ashgate, 2009.

Crusading and chronicle writing on the medieval Baltic frontier: a companion to the Chronicle of Henry of Livonia. Eds. M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen Ashgate, 2011.

Mänd, Anu. *Urban carnival: festive culture in the Hanseatic cities of the Eastern Baltic, 1350-1550*. Turnhout: Brepols, 2005.

W. L. Urban. *The Baltic Crusade*. Chicago, 1994.

Caune, A., Ose, I. *Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons (Latvijas viduslaiku pilis IV)*. Rīga, 2004.

Caune, Andris, Ose, Ieva. *Latvijas viduslaiku mūra baznīcas: 12. gs. beigās–16. gs. sākums*. Rīga, 2010.

Muižnieks, Vitolds. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti Nr. 21)*. Rīga, 2015.

Zeme, vara un reliģija viduslaikos un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā. Rīga : Latvijas Universitāte, 2009.

Poļu un zvedru laiki

1561–1710

Atslēgvārdi

poļu laiki, zvedru laiki, Kurzemes un Zemgales hercogiste, merkantilisms.

Livonijas kara (1558–1582) rezultātā Livonijas konfederācijas teritorija tika sadalīta starp Zviedriju un Poliju–Lietuvu, un mūsdienu Latvijas teritorija nonāca pēdējās rīcībā – Kurzeme un Zemgale kļuva par hercogisti ar personālūnijas statusu starp Polijas karali un hercogu, kamēr Vidzeme un Latgale tika tieši iekļautas Polijā–Lietuvā un veidoja Pārdaugavas hercogisti jeb Inflantiju. Jaunā administratīvi politiskā situācija būtiski ietekmēja arī garīgo dzīvi – Kurzemes un Zemgales hercogistē samērā strauji sāka veidoties luteriskās baznīcas dominante (te zīmīgs bija 1570. gada landtāgs un tajā pieņemtie lēmumi saistībā ar baznīcu). Tīkmēr Inflantijā iestājās zināms garīgs haoss – Rīga vienīgā nosargāja savu uzticību jauniegūtajai luteriskajai baznīcai, kamēr pārējā teritorijā bija vērojams kristīgās baznīcas deficīts – bija atrodamas tikai nedaudz vairāk par desmit katoļu draudzēm un mazāk nekā desmit luterāņu, daudzviet baznīcas bija tukšas, izpostītas, garīgā dzīve apsīkusi, bet pamatiedzīvotāji samērā strauji atgriezās pagānismā. Poļu mēģinājumi atgūt katoļu baznīcai agrākās pozīcijas līdz pat 17. gs. beigām faktiski cieta neveiksmi. Pat jezuītu ierašanās un kolēģijas izveide Rīgā un Tērbatā

Attēlā

Georgs Mancelis. *Langgewünschte Lettische Postill* [Ilgi gaidītais latviešu sprediķu krājums]. Rīga, 1699.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN 12086)

(Tartu) kopš 1583. gada nedeva samanāmus rezultātus.

Arī politikas jomā Kurzemes un Zemgales hercogistē samērā ātri tika ieviesta kārtība un izveidots tiem laikiem tipiskais kārtu pārstāvniecības institūts – landtāgs, kurā tika pārstāvēta tikai viena kārta – muižniecība. Savukārt poļu okupētajā Inflantijā vara piederēja Polijas karaļa ieceltam vietvaldim, bet muižniecībai netika dotas reālas tiesības zemes pārvaldīšanas lietās. Zemniecība gan hercogistē, gan Inflantijā bija atrauta no varas un pilnīgi atkarīga no muižniecības. Žečpospolita (toreizējais Polijas nosaukums) gan mēģināja stiprināt savu ietekmi ar katoļu baznīcas starpniecību, izveidojot Vidzemes bīskapiju ar sēdekli Cēsīs, tomēr arī tās darbības efektivitāte bija ļoti zema.

Zīmīgi, ka Polija faktiski visu 16. gs. otro pusi samērā rezervēti izturējās pret jauniegūtajām zemēm un nesteidza investēt to attīstībā, jo nebija droša, ka tās arī turpmāk paliks Polijas pakļautībā. Vienīgās aktivitātes bija vairāk saistītas ar Inflantijas resursu izmantošanu savām vajadzībām, līdz ar to samērā ātri Rīgas pilsētai (respektīvi, ostai) tika uzlikts nodoklis – portorijs. Rīgas osta arī šajā laikā saglabāja savas vadošās pozīcijas reģiona tirdzniecībā, tādējādi nodrošinot zināmu atspaidu Polijas valsts kasei.

Saasinoties nesaskaņām starp Poliju un Zviedriju par troņa mantošanas tiesībām, 1600. gadā sākās karš starp Poliju un Zviedriju, kas daļēji norisinājās arī Latvijas teritorijā. Lai gan kara sākumā veiksmē vairāk bija poļu pusē, pēc Zviedrijas karaļa Kārļa IX nāves un Gustava II Ādolfa kāpšanas

tronī labāk veicās zviedriem. 1621. gadā tika ieņemta Rīga, un Vidzeme uz veselu gadsimtu nonāca zviedru rokās. Polijas–Lietuvas sastāvā palika šodienas Latgales teritorija, veidojot Inflantijas vaivadiju. Tikmēr Kurzemes un Zemgales hercogiste, saglabājot zināmu autonomiju, bija pakļauta Polijas karalim.

Tieši poļu–zviedru kara rezultātā notikušās izmaiņas atstāja būtisku ietekmi uz mūsdienu Latvijas novadu turpmāko attīstību. Kurzemes un Zemgales hercogiste turpināja savu protestantisko ceļu, un pēc nonākšanas Zviedrijas sastāvā arī Vidzeme kļuva par pārliecinošu Lutera ideju piekritēju – šeit tika izveidota luteriskā baznīca ar attiecīgu pārvaldi, savukārt Latgale, lielā mērā pateicoties Polijas karaļa Sigismunda III konsekvētajai un agresīvajai baznīcas politikai, piedzīvoja pretreformāciju un atgriezās Romas katoļu baznīcas klēpī, tādējādi uz daudziem gadsimtiem ietekmējot šā reģiona un tā iedzīvotāju dzīvi.

17. gs. zviedru okupētajai Vidzemei bija būtiska nozīme Zviedrijas ekonomikā – Rīga bija valsts lielākā pilsēta un apsteidza galvaspilsētu Stokholmu – tā bija ne tikai lielāka, bet arī ekonomiski aktīvāka un bagātāka, savukārt Vidzemes lauksaimniecībai bija nozīmīga loma valsts apgādē ar maizi – Vidzemi ar pilnām tiesībām dēvēja par Zviedrijas maizes klēti, un tā nodrošināja 30% no visiem valsts ienākumiem.

Zviedri krietni aktīvāk iesaistījās jauniegūto zemju reorganizācijā. 1630.–1632. gadā Vidzemē tika veikta tiesu reforma, izveidojot trīspakāpju tiesu sistēmu ar apelācijas

iespējām. Vēsturē ir zināmi arī fakti, ka, pateicoties šim jaunievedumam, daži Vidzemes zemnieki bija apstrīdējuši zemākās tiesas (zemes tiesas) lēmumus augstākajā jeb galma tiesā Stokholmā un vismaz viens bija šādā ceļā guvis uzvaru.

1634. gadā zviedri Vidzemē atjaunoja kārtu pārstāvniecības pašpārvaldes institūciju – Vidzemes landtāgu.

Pozitīva nozīme bija Zviedrijas realizētajām provinces pārvaldes un kontroles aktivitātēm – regulārās arklu revīzijās ļāva labāk kontrolēt muižu saimniecības un iekasēt no tām nodokļus, 17. gs. astoņdesmitajos gados notikusī muižu redukcija vājināja muižnieku pozīcijas – liela daļa agrāko privāto muižu kļuva par kroņa muižām, līdz ar to arī to zemnieki kļuva par kronim piederīgiem, un tas garantēja viņiem labākus dzīves apstākļus.

Kurzemes un Zemgales hercogiste centās realizēt savu saimniecisko politiku, kurā iezīmējās tam laikam Eiropā populārā merkantilisma iezīmes. Šo politiku īstenoja divi hercogi – Jēkabs Ketlers un Fridrihs Kazimirs Ketlers. Viņu darbības rezultātā attīstījās kuģu būve (Ventspilī), metālieguve un apstrāde, labības audzēšana un eksports, kā arī daudzas citas saimniecības nozares. Hercogiste arī iegādājās divas kolonijas – Andreja salu Rietumāfrikā un Tobago Karību jūrā.

Jāatzīst, ka tieši 17. gs. gaitā tika kodificēta dzimtbūšana un latviešu zemnieks kļuva pilnīgi beztiesisks un atkarīgs no sava kunga. Kurzemes un Zemgales hercogistē tas notika ar 1617. gadā pieņemtajiem Kurzemes

Simboli un procesi

*Kurzemes hercogiste,
zviedru laiki, Tobago.*

*Reformācija,
pretreformācija.*

Attēlā

1685. gadā E. Glikss – vācu mācītājs, literāts un pedagogs – pārtulkoja Jauno derību, bet 1689. gadā – Veco derību. Paveiktā darba piemiņai viņš mācītājmuižas parkā pretī dzīvojamai ēkai iestādīja divus ozolus. Šis vēsturiskais notikums – Bībele ar tās pārtulkošanas gada skaitli – attēlots Alūksnes ģerbonī. Glikss ozoli pieder pie tiem retajiem kokiem, kas ir ļoti veci un kam tomēr zināms precīzs to stādīšanas laiks.

Alūksnes novada pašvaldības Tūrisma informācijas centrs

statūtiem, zviedru Vidzemē ar 1670. gadā pieņemto Zemes jeb policijas likumu. Latgalē dzimtbūšana tiesiski tika formulēta 1629. gadā pieņemtajā Lietuvas statūtu 4. redakcijā.

Redzami panākumi tika gūti garīgajā jomā. Zviedrijas karalis Kārlis XI sekmēja Bībeles tulkošanu jauniegūto provinču pamatiedzīvotāju (latviešu un igauņu) valodās, un Alūksnes mācītājs Ernsts Glikss pārtulkoja Bībeli latviski (1689). Zviedrijas karaļa rūpju lokā bija arī vietējo iedzīvotāju dziļāka piesaiste kristietībai, kā dēļ tika mēģināts īstenot virkni jaunievedumu zemnieku izglītībā. Diemžēl šajā jomā būtiskākais panākums bija likumdošanas bāzes izveide, kas nodrošināja lauku skolu skolotāju ekonomisko pamatu, tomēr Lielā Ziemeļu kara drīza sākšanās neļāva īstenot iecerētās pārmaiņas.

Zviedru ieviestais pērmindera amats draudzēs sekmēja zināmu latviešu zemnieku iesaistīšanos luteriskās baznīcas pārvaldē, līdz ar to auga arī zemnieku pašapziņa un veidojās vadišanas pieredze.

Līdzīgi arī Kurzemes un Zemgales hercogistē tika domāts par pavalstnieku, tai skaitā zemnieku, aktīvāku līdzdalību baznīcas dzīvē. Lai īstenotu Lutera ideju par baznīcas dzīves norisi dzimtajā valodā, 1654. gadā Jelgavas mācītājs un hercoga galma biktstēvs Georgs Mancelis (1593–1654) sarakstīja sprediķu grāmatu "Postilla" – pirmo oriģinālsacerējumu latviešu valodā. Viņš arī izveidoja pirmo latviešu valodas vārdnīcu.

Personas

Ernsts Johans Gliks
(1652–1705)
vācu luterāņu mācītājs

Georgs Mancelis
(1593–1654)
vācbaltu luterāņu mācītājs,
Tērbatas universitātes rektors,
profesors, Kurzemes un
Zemgales hercogistes galma
mācītājs, latviešu valodas
attīstītājs

Hercogs Jēkabs
(1610–1682)
Kurzemes un Zemgales
hercogs

Personas

Ernsts Johans Gliks (1652–1705) –
vācu luterāņu mācītājs, studējis Leipcigas
universitātē, Alūksnes draudzes mācītājs
(1683–1704), prāvests, 1689. gadā pirmais
pārtulkoja Bībeli latviešu valodā.

Georgs Mancelis (1593–1654) – vācbaltu
luterāņu mācītājs, Tērbatas universitātes
rektors, profesors, Kurzemes un Zemgales
hercogistes galma mācītājs, latviešu valodas
attīstītājs, 1638. gadā sarakstīja latviešu
valodas vārdnīcu "Lettus", 1654. gadā klajā
nāca viņa sprediķu grāmata "Postilla" –
pirmais oriģinālsacerējums latviešu valodā.

Hercogs Jēkabs (Jēkabs Kettlers, Jakob
Kettler, 1610–1682) – Kurzemes un Zemgales
hercogistē valdīja 40 gadus (1642–1682),
tiek uzskatīts par ievērojamāko Kurzemes
un Zemgales hercogu. Pateicoties viņa
ambīcijām, hercogistē tika attīstītas
attiecīgajam laikmetam modernas
tautsaimniecības nozares, hercogiste pat
ieguva kolonijas Āfrikā un Karību jūrā.

Eksperti

Mārīte Jakovļeva (vēsture), Ojārs Spārītis
(māksla, arhitektūra), Pēteris Vanags (valodas
vēsture), Māra Grudule (literatūras vēsture),
Gvido Straube (vēsture).

Avoti

Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. Izd.
E. Dunsdorfs. 1. burtnīca – Rīga, 1938,
2. burtnīca – Rīga, 1940,
3. burtnīca – Rīga, 1941,
4. burtnīca – Rīga, 1941.

Literatūra

Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture. 1500–
1600.* Daugava, 1964.

Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture. 1600–1710.*
Daugava, 1962.

Feodālā Rīga. Atb. red. T. Zeids. Rīga, 1978.

Laikmetu raksturojoši literārie darbi, filmas

Bazīlijs Plīnijs. *Slavas dziesma Rīgai.* 1595. Rīga,
1997.

Vella kalpi (<https://www.filmas.lv/movie/1503/>)
1970

Vella kalpi velna dzirnavās ([https://www.youtube.
com/watch?v=UHTDpXTUQk0](https://www.youtube.com/watch?v=UHTDpXTUQk0)) 1972

Zobena ēnā ([https://www.youtube.com/
watch?v=UMxE-GBvHro](https://www.youtube.com/watch?v=UMxE-GBvHro)) 1976

Atslēgvārdi

*Krievijas impērija,
Vidzemes guberņa,
Kurzemes guberņa,
brāļu draudze, nacionālā
atmoda, jaunlatvieši.*

Attēlā

Pedagoga un novadpētnieka Johana Kristofa Broces (1742–1823) zīmējumi un apraksti apkopotī viņa nozīmīgākajā darbā "Sammlung verschiedner Liefländischer Monumente..." [Livonijas zīmējumu un aprakstu kolekcija].

Das Schloß Klein Roop. 1795 [die Ansicht]. [Mazstraupes pils].

Broce, J. K. 6. sējums, 1. daļa (no 3). (BM06066A)

Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka

Krievijas impērijas pirms- industrializācijas periods

1710–1880

Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) rezultātā 1710. gadā notika būtiskas pārmaiņas Baltijas politiskajā kartē – Krievijas cāram Pēterim I gūstot uzvaru pār Zviedriju un Kārli XII, Krievija okupēja Vidzemi un Igauniju, un tās kļuva par Krievijas guberņām, ko apstiprināja starp abām valstīm noslēgtais Nīstades miera līgums 1721. gadā.

Pētera I un viņa tuvāko pēcteču – Katrīnas I un Annas Janovnas politika Baltijā bija piesardzīga un draudzīga muižniecībai, līdz ar to netika veiktas būtiskas reformas un tika saglabāta autonomija. Pat vēl vairāk – Krievija atjaunoja zviedru muižu redukcijā muižniekiem atņemtās muižas.

Nākamās pārmaiņas administratīvi politiskajā kartē saistītas ar Polijas sadalīšanu. Pirmās dalīšanas rezultātā 1772. gadā Krievija ieguva Inflantiju (Latgali), kas – atšķirībā no Vidzemes – neveidoja patstāvīgu guberņu, bet kā sastāvdaļa tika ietilpināta kaimiņos esošā Krievijas guberņā. Tas atstāja būtisku iespaidu uz šīs Latvijas daļas turpmāko

attīstību. Polijas trešās dalīšanas rezultātā 1795. gadā tika likvidēta Kurzemes un Zemgales hercogiste un tās teritorija nonāca Krievijas sastāvā, izveidojot Kurzemes guberņu ar Jelgavu kā tās galveno pilsētu. Šīs robežu izmaiņas, no vienas puses, sekmēja visu Latvijas novadu nonākšanu vienas valsts sastāvā, tomēr guberņu specifika negarantēja tūlītēju robežu noārdīšanu, turklāt Latgales statuss šajā ziņā bija visnelabvēlīgākais. No otras puses, Latvijas teritorija joprojām palika iekļauta citas valsts sastāvā, un tās pamatiedzīvotāji, kuru absolūto vairākumu veidoja zemnieki, bija tiesiski nebrīvi dzimtcilvēki.

Izmaiņas dzimtcilvēku stāvoklī sāka iezīmēties 18. gs. otrajā pusē, kad apgaismības ideju ietekmē arvien vairāk cilvēku, tai skaitā izglītotākā Baltijas vāciešu (vācbaltiešu) daļa (mācītāji, muižnieki, literāti), sāka apsvērt domu par brīvības un tiesību piešķiršanu latviešiem un igauņiem. Sākotnēji tā bija tikai dzimtbūšanas asāko izpausmju kritika un aicinājums mīkstināt zemnieku stāvokli, bet 18. gs. beigās jau arvien skaļāk ieskanējās ideja par dzimtcilvēku pilnīgu atbrīvošanu. Viens no pirmajiem par to iestājās Garlībs Helvīgs Merķelis savā asajā publicistiskajā darbā "Latvieši", kas klajā nāca 1796. gadā. Brīdinājums muižniecībai un valsts varai pasteigties ar zemnieku jautājuma risināšanu bija 1802. gada Kauguru zemnieku nemieri, kuros iesaistījās vairāki tūkstoši neapmierināto, un jau 1804. gadā Pēterburgā tika parakstīti jaunie Vidzemes zemnieku likumi, kuri nedaudz uzlaboja viņu stāvokli. 1817. gadā Kurzemes guberņā un 1819. gadā Vidzemes guberņā tika izsludināta brīvlaišana,

Attēlā

Ein Prospect im Sunde jenseit der Düna untehalb Riga. 1794 [die Ansicht].

[Zunda skats, otrpus Daugavai, pie Rīgas (Muižēja nams)].

Broce, J. K. 6. sējums, 2. daļa (no 3). (BM06119A)

Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka

Simboli un procesi

*Hernhūtieši,
jaunlatvieši.*

*Dzimtbūšanas
atcelšana (zemnieku
brīvlaišana).*

*Pirmie vispārējie
latviešu Dziedāšanas
svētki (1873).*

un latviešu zemnieks beidzot kļuva personīgi brīvs. Latgalē brīvlaišana tika izsludināta pusgadsimtu vēlāk – 1861. gadā.

18. gs. meklējami latviešu nacionālās atmodas pirmsākumi. Tie iezīmējās līdz ar hernhūtiešu brāļu draudžu kustību, kas Vidzemē izvērtās, sākot ar 1729. gadu. Šī kustība atstāja paliekošu ietekmi uz vairākām zemnieku dzīves jomām. Būtiskākās no tām bija:

- 1) kristietības nostiprināšanās zemniekos;
- 2) zemnieku izglītība;
- 3) muzikālā kultūra;
- 4) pieredze pašorganizācijā.

Tās visas kopā kļuva par pamatu, lai sāktu veidoties nacionālā inteliģence, bez kuras nav iespējama nacionālā atmoda. Starp brāļu draudzē esošajiem zemniekiem lasītprasme kļuva par ierastu lietu, un daži mācēja arī rakstīt. Līdz ar to loģiski, ka tieši šīs kustības ietvaros dzima viens no pirmajiem latviešu dzejniekiem – Ķikuļu Jēkabs, kurš savu sāpi par latviešu zemnieku pazemojošo stāvokli izteica "Dziesmās", kuras tapa 18. gs. septiņdesmitajos gados, kad Jēkabs piedalījās zemnieku nemieros, šī iemesla dēļ nonāca uz apsūdzēto sola un tika tiesāts.

Lai arī 18. gs. vēl spēcīga bija viduslaikiem raksturīgās cunftu amatniecības sistēmas ietekme, pamazām parādījās pirmās manufaktūras, bet 18. un 19. gadsimta mijā arī industrializācijas pirmie liecinieki – rūpnīcas. Līdz ar to pakāpeniski pastiprinājās ar industrializāciju cieši saistītā urbanizācija, kas Baltijā gan pamatā bija novērojama tikai Rīgā. Rīdzinieku skaits pieauga būtiski,

1782. gadā tas bija sasniedzis 25 000, bet gadsimtu mijā jau pārsniedzis 30 000. Lai arī starp uzņēmējiem dominēja vācbaltieši, pamazām to sastāvs kļuva raibāks – parādījās arī krievu uzņēmēji, kā arī pirmie latvieši. Viena no pirmajām latviešu uzņēmēju ģimenēm bija mastu šķirotāju Šteinhaueru ģimene. Tās pārstāvji pat cīnījās ar vācbaltiešiem par iekļūšanu Rīgas rātē, bet, kad tas viņiem tika liegts, lieta nonāca tiesā, un prāvas notika gan Rīgā, gan Pēterburgā.

Nozīmīga loma saimnieciskajā attīstībā bija Rīgas ostai, kuras apkalpoto kuģu skaits auga – ja 18. gs. sākumā šeit gadā ieradās vidēji 147 kuģi, tad gadsimta vidū to skaits sasniedza pustūkstoti, bet gadsimta beigās Rīgas ostu gada laikā apmeklēja jau vidēji 869 kuģi. Rīgas ostas pamatfunkcija bija tranzīttirdzniecība, un caur to no Rietumiem tika ievests sāls, siļķes, dzelzs, audumi, kamēr Rīgā kuģos krāva labību, kokmateriālus, linus un kaņepes. Starp kokmateriāliem īpaši augstu kotējās mastu koki. 19. gs. Rīgas osta ieņēma vienu no līderpozīcijām Krievijas impērijas tirdzniecībā un atpalika tikai no Pēterburgas un Odesas. Būtiska nozīme tās darbā bija dzelzceļa ierīkošanai – pirmā līnija Rīgu 1861. gadā savienoja ar Daugavpili un tālāk ar Krievijas plašo tirgu.

Brāļu draudzes uzsākto nacionālās atmodas procesu 19. gs. sākumā turpināja t. s. veclatvieši. Viņu prasības bija samērā mērenas un aprobežojās ar elementāras izglītības nodrošinājumu, kristīgi didaktisku literatūru latviešu valodā, teātriem. Viens no nozīmīgākajiem pasākumiem šajā laikā bija skolotāju semināru izveide. Kopš

1839. gada sākotnēji Valmierā, vēlāk Valkā darbojās skolotāju seminārs, kuru izveidoja un vadīja Jānis Cimze. Drīz līdzīga iestāde tapa arī Kurzemes guberņā – Irlavā. Neapšaubāmi semināra izveidē būtiska loma bija apgaismotajam Valmieras mācītājam un Vidzemes luteriskās baznīcas ģenerālsuperintendentam Ferdinandam Valteram, jo, pateicoties viņa uzstājībai, Cimze tika nosūtīts mācīties uz Vāciju un tika atrasti līdzekļi skolotāju izglītības iestādes izveidei. Tas bija nozīmīgs pavērsiens atmodas kustībā, jo būtiski pieauga labi izglītotu garīga darba veicēju latviešu skaits. Vienlaikus uzlabojās arī vienkāršās tautas izglītības līmenis – Baltijas guberņās bija visaugstākais lasītpratēju skaits Krievijas impērijā.

Gadsimta vidū uz vēstures skatuves iznāca jaunlatvieši – viņu darbības rezultātā latviešu nacionālā atmoda jau kļuva par neatgriezenisku procesu. Sākotnēji jaunlatvieši aprobežojās tikai ar izglītības, literatūras veicināšanu, bet drīz sāka runāt arī par saimnieciskiem jautājumiem, un te liela nozīme bija Krišjāņa Valdemāra darbībai un viņa organizētajām jūrskolām, kā arī tiesību jautājumiem, prasot paplašināt latviešiem pieejamās tiesības un brīvības. Simbolisks pasākums nacionālās pašapziņas un vienotības stiprināšanā bija 1873. gadā organizētie pirmie dziesmu svētki, kas ātri kļuva par tradīciju.

19. gs. vidū pastiprinājās rusifikācija. Tai bija vairāki uzdevumi – vājināt vācbaltiešu autonomiju, integrēt Baltijas provinču pamatiedzīvotājus Krievijas impērijā, tos rusificējot ar reliģijas un valodas starpniecību (viens cars, viena ticība, viena valoda).

Personas

Garlībs Helvīgs Merķelis
(1769–1850)
vācbaltiešu apgaismotājs
un publicists

Krišjānis Valdemārs
(1825–1891)
latviešu publicists,
ekonomists un politiķis,
jaunlatvietis.

Jānis Cimze
(1814–1881)
latviešu pedagogs, tautas
dziesmu vācējs, latviešu
kora mūzikas pamatlicējs
un profesionālās mūzikas
aizsācējs.

Attēlā

Krišjānis Valdemārs. 19. gs. beigas.
Autors nezināms.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
(VF 3827)

Pirmās redzamās aktivitātes norisinājās četrdesmitajos gados, kad latviešu zemnieki tika aģitēti pāriet pareizticībā, solot par to zemi un klaušu beigas (konversijas kustība). Vēlāk notika arī citi pasākumi, no kuriem vissāpīgāk izjuta prasību skolās runāt tikai krieviski, arī ierēdniecība pārgāja tikai uz krievu valodu. Tomēr latviešu attieksme pret šo politiku bija negatīva, cerētie rezultāti izpalika un gadsimta beigās nācās atteikties no vairākām prasībām.

Personas

Garlībs Helvīgs Merķelis (1769–1850) – vācbaltiešu apgaismotājs un publicists, nodarbojās arī ar literatūras kritiku, cīnījās par latviešu un igauņu zemnieku stāvokļa uzlabošanu, prasot tūlītēju dzimtbūšanas atcelšanu. Sarakstījis vairākus publicistiskus un vēsturiskus darbus, starp kuriem nozīmīgākais ir "Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimta beigās".

Krišjānis Valdemārs (1825–1891) – latviešu publicists, ekonomists un politiķis, jaunlatvietis. Studējis Tartu universitātē, strādājis Krievijas valsts dienestā un vienlaicīgi cīnījies par latviešu ekonomiskā un tiesiskā stāvokļa, kā arī izglītības uzlabošanu. Dibinājis Ainažu jūrskolu, kurai sekoja vairāku desmitu jūrskolu izveide Baltijā un visā Krievijas impērijā. Viens no redzamākajiem jaunlatviešu kustības aizsācējiem.

Jānis Cimze (1814–1881) – latviešu pedagogs, tautas dziesmu vācējs, latviešu kora mūzikas pamatlicējs un profesionālās mūzikas aizsācējs. Izglītojies Vācijā, tai skaitā gadu Berlīnes Humbolta universitātē,

1839. gadā pie Valmieras draudzes skolas izveidoja skolotāju semināru, kas vēlāk tika pārcelts uz Valku.

Eksperti

Gvido Straube (vēsture), Anita Čerpinska (vēsture), Pauls Daija (literatūras vēsture), Ojārs Spārītis (māksla, arhitektūra), Jānis Lazdiņš (tiesības).

Avoti

Čikuļu Jēkabs. *Dziesmas*. Rīga, 1982.

Broce, J. K. *Zīmējumi un apraksti*. 1.–4. sējums. Rīga, 1992–2007.

Blaufūss, F. B. *Vidzemes stāsti*. Rīga, 2015.

Merķelis, G. *Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās*. Rīga, Zvaigzne ABC.

Literatūra

Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture. 1710–1800*. Daugava, 1973.

Johansons, A. *Latvijas kultūras vēsture. 1710–1800*. Daugava, 1975.

Švābe, A. *Latvijas vēsture. 1800–1914*. Rīga, 1991.

Memuārliteratūra

Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga, 1994.

Laikmetu raksturojošie literārie darbi, filmas

Kaudzītes, M. un R. *Mēriņu laiki*. Rīga, 1879.

Mēriņu laiki

(Rīgas kinostudijas mākslas filma, 1968)

<https://www.youtube.com/watch?v=9e2TggTrnrE>

Rūdolfas mantojums (mākslas filma, 2010)

<https://www.filmas.lv/movie/3203/>

Atslēgvārdi

industrializācija, izglītība, revolūcija, nacionālā pašapziņa.

Attēlā

Dokumentu pārbaude Rīgā 1905. gada revolūcijas laikā. Kolāža, 1906.

Latvijas Nacionālā bibliotēka, Zudusī Latvija.

Krievijas impērijas industrializācijas periods

19. gs. astoņdesmitie gadi–1914

Uzspiežot savu kultūru, reliģiju un valodu, Krievijas impērijas centrālā vara izraisīja kā latviešu, tā arī Latvijā gadsimtiem ilgi dzīvojošo vācbaltiešu nepatiku. Līdz ar to valstiskuma attīstībai Latvijas teritorijā bija divas nopietnas alternatīvas, no kurām dzīvotspējīgāka izrādījās tā, kuras pamatu veidoja skaitliski lielākā etniskā grupa ar visnenākajām saknēm – latvieši. Lai apliecinātu savas pretenzijas uz nacionālo valstiskumu un sasniegtu citu uz savām valstīm pretendējošo Eiropas tautu nacionālās pašapziņas un ambīciju līmeni, latviešiem dažu gadu desmitu laikā bija jānoiet attīstības ceļš, kam citas tautas reizēm bija tērējušas gadsimtus. Latvieši to paveica, un I Pasaules kara priekšvakarā (1914) Latviju līdzīgi citām plašām teritorijām Eiropā varēja pieskaitīt pie teritorijām ar nacionālā valstiskuma izveides potenciālu, kura īstenošanu aizkavēja ģeopolitiskā realitāte – Krievijas, Vācijas un Austroungārijas impērijas.

Sākot ar 19. gadsimta otro pusi, lielākajā daļā Latvijas teritorijas gan laukos, gan pilsētās

bija vērojamas straujas sociālekonomiskas pārvērtības. 19. gadsimta otrajā desmitgadē Vidzemes un Kurzemes guberņās atceltā dzimtbūšana ievadīja pārmaiņas lauku teritorijās, kuru dēļ laukos veidojās zemnieku – zemes īpašnieku slānis. Pieaugot ekonomiskajai ietekmei, auga arī šo zemnieku ambīcijas citās jomās – bērni tika sūtīti labās skolās pēc labākas izglītības, bieži ārpus Latvijas teritorijas. Pamatizglītības (lasītprasmes) ziņā Latvijas iedzīvotāji (izņemot Latgali) bija vieni no izglītākajiem Eiropā, piemēram, Vidzemē lasītprasme 1897. gadā sasniedza 94,6 %. Taču augstāka līmeņa izglītību latviešu valodā iegūt nevarēja, pat pirmā latviešu elementārskola Rīgā tika atvērta tikai 1881. gadā. Dominējošā valoda augstāka līmeņa izglītībā (izņemot Latgali) ilgstoši bija vācu valoda, savukārt Krievijas impērijas ierēdniecība visos izglītības līmeņos uzspieda krievu valodu, tai skaitā lauku pagastu skolās, kur mācības notika latviski. Par Krievijas valsts līdzekļiem finansētajās "ministrijas skolās", kur tika piedāvāts plašāks priekšmetu klāsts nekā tradicionālajās pagastu skolās, skolniekiem latviski bija aizliegts savā starpā sarunāties pat ārpus nodarbību laika. Krievu valodas uzspiešana izglītības sistēmā gāja rokrokā ar rusifikāciju valsts pārvaldē. Tika ieviesti likumi, kas kā vienīgo darba valodu pašvaldību iestādēs, tai skaitā pilsētu domēs, noteica krievu valodu. Latgalē no 1865. gada (pēc poļu sacelšanās) līdz 1904. gadam pastāvēja latīņu drukas aizliegums, kas būtiski kavēja novada attīstību. Rusifikācija deva triecienu augstākajai izglītībai, daudzi izcili akadēmiskie mācībspēki un zinātnieki, kas neprata krievu valodu, sāka pamest Baltiju, piemēram,

emigrēja Rīgā dzimušais un Rīgā, vēlāk Tartu (Tērbatas Universitātē) strādājošais Vilhelms Ostvalds, kurš pēc pārcelšanās uz dzīvi Vācijā 1909. gadā ieguva Nobela prēmiju ķīmijā. Tomēr šajā laikposmā ar Latviju bija saistīti daudzi pasaulē slaveni izgudrotāji un inovatori, kurus piesaistīja dinamiski augošā industriālā un radošā vide (sk. pielikumu par personībām). Akadēmiķis Jānis Stradiņš 20. gadsimta sākuma Rīgu savos rakstos ir nodēvējis par tā laika Krievijas impērijas *Silīcija ieleju*.

Krievu un vācu valodas klātesamībai, faktiskai ilgstošai dominēšanai izglītības sistēmā un valsts pārvaldē bija gan pozitīva, gan arī negatīva loma. No vienas puses, šo valodu zināšana pavēra ievērojami plašākas iespējas latviešu jaunajai paaudzei savu studiju turpināšanai un karjeras uzsākšanai, ko arvien lielāks skaits latviešu arī izmantoja. Zīmīgi, ka no deviņiem Ministru prezidentiem, kas vadīja Latvijas Republikas valdību 1918.–1940. gadā, gandrīz visiem bija starptautiska studiju vai darba pieredze, kas iegūta iepriekšējās desmitgadēs. Taču ilgstoša citu valodu dominēšana valsts pārvaldē, uzņēmējdarbībā un izglītības augstākajos slāņos kavēja latviešu valodas attīstību (pirmie zinātniskie raksti latviešu valodā parādījās tikai 19. gs. beigās un bija veltīti ar lauksaimniecību saistītām tēmām), kā arī radīja labvēlīgus apstākļus savas nacionālās identitātes zaudēšanai gadījumos, ja attiecīgais indivīds savā karjerā guva labus panākumus un nonāca vidē, kur viņa valodu nelietoja.

Pārmaiņas skāra ne tikai laukus, bet arī jau pieminētās pilsētas. Laikmetā, kad radās

un plašu pielietojumu guva daudzas jaunas tehnoloģijas (piemēram, elektrība), globāli pieauga dažādu rūpniecības nozaru loma, industrializācija, un sarežģītas ražotnes gluži likumsakarīgi veidojās Latvijas teritorijā, kur iedzīvotāji bija labi izglītoti. Taču industrializācijas īpaši straujo tempu lielā mērā noteica Kurzemes vācbaltu muižnieku dzimtas pēcteča, Krievijas impērijas finanšu ministra, vēlāk premjerministra Sergeja Vites (1849–1915) ambiciozās vēlmes modernizēt Krievijas ekonomiku. Lai stimulētu ražošanu Krievijā, Vite panāca būtiskus importa ierobežojumus gatavajai produkcijai. Šajā situācijā strauji pieauga rūpnieciskā ražošana Latvijā, īpaši uzplauka tehnoloģiski sarežģītas nozares – ķīmiskā un mašīnbūves rūpniecība. Uzplauka būvniecība, strauji auga ostas un dzelzceļa līniju kopgarums, Rīga kļuva par Baltijas reģiona lielāko finanšu centru. Straujajai izaugsmei bija arī smagi blakusefekti, piemēram, darba tirgus pārkaršana un plaša imigrācija. Nepilnu 20 gadu laikā – no 1897. gada līdz 1914. gadam – iedzīvotāju skaits Latvijā pieauga par vairāk nekā 600 tūkstošiem, lielā mērā uz iebraucēju rēķina. Urbanizācijas līmenis I Pasaules kara priekšvakarā ar 40,3 % pilsētnieku Latvijā bija starp augstākajiem pasaulē, Rīga izauga par ceturto lielāko Krievijas impērijas pilsētu (pēc Pēterburgas, Maskavas un Varšavas). Spilgts šī laikmeta vēriena piemērs ir jūgendstila ēkas Rīgā, Alberta un citās ielās. Latvijas lielākās pilsētas bija kļuvušas izteikti multietniskas – nevienā no lielākajām pilsētām (Rīgā, Liepājā un Daugavpilī) kādai tautībai nebija absolūta vairākuma. Multikulturālajā vidē turpināja attīstīties latviešu nacionālā kultūra un

māksla, periodiski notika dziesmu svētki, kam bija būtisks saliedējošs faktors dažādu guberņu sadrumstalotajā Latvijas teritorijā.

Latvijas teritorija bija starp tām, kurās visspilgtāk izpaudās 1905.–1907. gada Krievijas revolūcijas notikumi. Latvijas iedzīvotāju strauji pieaugošā nacionālā un sociālā pašapziņa asi kontrastēja ar Krievijas impērijas pārvaldības realitāti. Smagā cariskās birokrātijas mašīnērija ar joprojām dzīvajām, laikmeta garam neatbilstošajām kārtu privilēģijām kļuva nepieņemama arvien plašākiem Latvijas iedzīvotāju slāņiem. Aizvien spilgtāk sāka izpausties arī nacionālais aspekts – rusifikācijas politika un vāciskās muižniecības faktors notikumiem Latvijā piešķīra īpašu nokrāsu – nacionālās pretestības pazīmes (lai gan tobrīd visbiežāk vēl intuitīvā, ne teorētiski noformulētā līmenī). Esošā situācija Latvijā radīja labvēlīgu augsni plašu tautas slāņu iesaistei revolūcijā, īpaši lauku apvidos. Lai arī revolūcijas laikā tika iznīcinātas lielas kultūrvēsturiskās vērtības (nodedzinātas daudzas muižas un pilis līdz ar tur esošajiem dzimtas arhīviem) un represijās cieta, kā arī no Latvijas izceļot bija spiesti vairāki tūkstoši cilvēku, tomēr kopumā revolūcija jāvērtē kā latviešu tautas pašapziņas izaugsmi veicinošs faktors. Liela daļa uz rietumiem emigrējušo pēc gadiem atgriezās ar jaunu daudzpusīgu pieredzi. Šāda mēroga sociāls satricinājums uz daudzām lietām lika paskatīties citādi, uzdrīkstēšanās latīņa 1917. gada Krievijas revolūcijas un Latvijas valsts izveides laikā tika pacelta jau ievērojami augstāk.

20. gadsimta sākumā notika tas lūzums nacionālajā domāšanas veidā, kas vēlāk

Attēlā

Skats no Antonijas ielas puses līdz Strēlnieku ielai. Dzīvojamās ēkas būvētas pēc civilinženiera M. Eizenšteina projekta no 1903. līdz 1906. gadam. Latvijas Nacionālā bibliotēka, Zudusi Latvija

Personas

Andrejs Pumpurs

(1841–1902)

armijas virsnieks un ierēdnis, eposa "Lāčplēsis" autors

Hugo Celmiņš

(1877–1941)

agronoms un armijas virsnieks, nākamais Latvijas Ministru prezidents

Miķelis Valters

(1874–1968)

sabiedriska darbinieks, vēlākais neatkarīgās Latvijas politiķis un diplomāts

novada pie nacionālas valsts izveides. Lai arī tobrīd vēl netika pieprasīta neatkarīga nacionālas valsts izveide, tomēr jautājumā par autonomiju visbiežāk sāka izvirzīties latviešu apdzīvoto teritoriju apvienošanas princips.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā un turpmākajos gados tapa vairākas publikācijas, kurās tika aplūkots latviešu tautas pašnoteikšanās jautājums, lai gan līdz plašām tautas masām šīs idejas tobrīd vēl nenonāca. Pirmais autonomijas ideju netiešā veidā pieteica Miķelis Valters 1903. gadā Šveicē iznākošajā laikrakstā "Proletārietis" publicētajā rakstā "Patvaldību nost! Krieviju nost!". Vairākas publikācijas par Baltijas autonomijas jautājumu pieder Marģeram Skujeniekam. Mājienu par Latvijas valsti dažos savos darbos deva arī literāts Rainis (Jānis Pliekšāns).

Personas

Andrejs Pumpurs, Miķelis Valters, Hugo Celmiņš, kā arī vairāki komponisti un mākslinieki, zinātnieki, izgudrotāji un inovatori, jaunu mākslas žanru pamatlicēji.

Andrejs Pumpurs (1841–1902) – eposa "Lāčplēsis" autors (1888). Nebūdams profesionāls literāts, viņš, izmantojot dažādus latviešu tautas pasaku un teiku elementus, izveidoja eposu, kurš piedzīvojis neskaitāmus atkārtotus izdevumus (pēdējais no tiem 2016. gadā). Piemiņas vieta – A. Pumpura muzejs Lielvārdē, Lielvārdes novadā.

Eposu pieejams: <http://www.letonika.lv/literatura/Section.aspx?r=163&id=2194401>

Hugo Celmiņš (1877–1941) – nākamais Latvijas Ministru prezidents. 20. gs. sākumā, studējot Rīgas Politehniskajā institūtā, rakstīja patriotisku dzeju. Pēc padomju okupācijas H. Celmiņu 1940. gadā arestēja un 1941. gadā Maskavā izpildīja nāvessodu. 1900. gadā ar H. Celmiņa roku rakstīts dzejolis, kā arī citi interesanti materiāli ir atrodami Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejā.

http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/attachments/premjeru_gramata_final.pdf (75.-99.lpp.)

Miķelis Valters (1874–1968) – vēlākais neatkarīgās Latvijas politiķis un diplomāts, viens no pirmajiem publicēja rakstus par vēršanos pret Krievijas imperiālismu (piemēram, 1903. gadā Šveicē iznākošajā laikrakstā "Proletārietis" rakstā "Patvaldību nost! Krieviju nost!"). Viens no nedaudziem uzdrošinājās atklāti kritizēt K. Ulmaņa politiku autoritārā režīma (1934 – 1940) laikā.

http://jaunagaita.net/jg69/JG69_MikelisValters.htm

Komponisti (**Jāzeps Vītols** (1863–1948), **Kārlis Baumanis** (1835–1905), **Emīls Dārziņš** (1875–1910) un mākslinieki (**Janis Rozentāls** (1866–1917), **Vilhelms Purvīts** (1872–1945) – klasiķi un vecmeistari, kas lauza dažu baltvāciešu konstruētu mītu par latviešiem kā tautu bez kultūras un nākotnes. Viņu darbi bija starptautiski atpazīstami un ieguva plašu rezonansi.

Zinātnieki, izgudrotāji un inovatori, jaunu žanru pamatlicēji. Pateicoties rūpniecības uzplaukumam, Latvijas teritorijā uzturējās un darbojās daudzi izcili izgudrotāji, starp kuriem jāpiemin **Igors Sikorskis** (1889–1972, pasaulē pazīstams kā helikoptera

izgudrotājs), **Frīdrihs Canders** (1887–1933, viens no raķešbūves pamatlicējiem), **Mihails Dojivo-Dobrovoļskis** (1862–1919, izgudroja un praksē ieviesa trīsfāžu maiņstrāvu, radikāli pārveidojot pasaules elektrotehniku), Nobela prēmijas laureāts ķīmijā **Vilhelms Ostvalds** (1853–1932), ķīmiķis **Pauls Valdēns** (1863–1957). Šeit dzima daudzu radošu personību idejas, kā piemēru var minēt **Gustavu Kluci** (1895–1938) un **Sergeju Eizenšteinu** (1898–1948). Latvijā šajā laikposmā piedzima viens no pasaules slavenākajiem ekspresionistiem **Marks Rotko** (1903–1970).

Simboli un procesi

Dziesmu svētki ar 19. gs. otro pusi kļuva par nozīmīgu latviešu nacionālās identitātes stiprināšanas faktoru, tie bija masveidīgākie latviešu pulcēšanās pasākumi pāri guberņu robežām. 1926. gadā, kad dziesmu svētki pirmo reizi notika jau neatkarīgā Latvijā, profesors Jāzeps Vītols atzina, ka „...mūsu dziesmu svētkiem bijis liels vēsturisks uzdevums: modināt snaudošo tautas pašapziņu, radīt ticību uz kopdarba spēku un panākumiem, sargāt un vairot tautas gara mantu un īpatnības.” Autori savu darbu izdošanu centās pieskaņot dziesmu svētkiem, kas attiecīgajā laikposmā notika neregulāri – reizi septiņos līdz 17 gados. Īpaša nozīme bija arī atsevišķām dziesmām, piemēram:

"Gaismas pils" – kora dziesma, dzejoli ar nosaukumu "Kurzemes teika" dzejnieks Auseklis (Miķelis Krogzemis, 1850–1879) uzrakstīja 1973. gadā, 1899. gadā Jāzeps Vītols sacerēja mūziku (pirms tam dzeju kompozīcijā izmantoja arī Baumaņu Kārlis).

Simboli un procesi

Dziesmu svētki,

"Gaismas pils",

"Dievs, svētī Latviju",

"Lāčplēsis",

jūgendstils.

Dzejoļa oriģinālajā versijā ir pieminēts arī sarkanbalts karogs, šo (astoto) un arī trešo pantu gan J. Vītols kora dziesmā nav iestrādājis. Padomju okupācijas laikā "Gaismas pils" bija kļuvusi par neoficiālu alternatīvu Latvijas PSR himnai.

"Dievs, svētī Latviju" – kora dziesma, Baumaņu Kārļa vārdi un mūzika. Atskaņoja Pirmajos latviešu dziesmu svētkos (1873) kā vīru kora dziesmu, cenzūra vēlāk dziesmu aizliedza, 1895. gadā (Ceturtajos dziesmu svētkos) kopkoris nodziedāja dziesmu ar nosaukumu "Dievs, svētī Baltiju". Kad proklamēja Latvijas Republiku, 1918. gada 18. novembrī dalībnieki to nodziedāja trīs reizes.

"Lāčplēsis" – 1888. gadā uz latviešu Trešo dziesmu svētku laiku publicētais A. Pumpura eposs un tā varoņi kļuva par nozīmīgiem simboliem, kas sekmēja latviešu nacionālās identitātes veidošanos un savu aktualitāti nav zaudējuši arī mūsdienās. "Lāčplēša" sižets un varoņi izmantoti daudzos citos darbos, t.sk. Brīvības pieminekļi, Raiņa lugā "Uguns un nakts" (1905), operā, rokoperā, kinofilmā un daudzos citos dažādu mākslas veidu un žanru darbos. Lāčplēsis simbolizē pretošanos svešzemju iebrucējiem un ziedošanos savas tautas labā, tāpat neiecietību pret gļēvulību un nodevību. 11. novembris – Lāčplēša diena – simbolizē Latvijas armijas uzvaru pār Bermonta karaspēku 1919. gadā, Neatkarības kara dalībniekiem tika piešķirts Lāčplēša kara ordenis. Daudzviet mūsdienās 11. novembrī izveidojies rituāls – lāpu gājiens. Lielvārdē (mītiskajā Lāčplēša un Melnā bruņinieka cīņas vietā) padomju okupācijas periodā tika izveidota arī kopsaimniecība – kolhozs "Lāčplēsis".

Jūgendstils – mākslas (arhitektūras un dizaina) stils 19. gs. beigās–20. gs. sākumā. Spilgti jūgendstila paraugi saglabājušies Latvijā, visvairāk Rīgā (apbūve iekļauta UNESCO pasaules kultūras mantojuma sarakstā), taču ir atrodami arī citās pilsētās (piemēram, Liepājā).

http://www.arhitekts.riga.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=31:jugendstils&catid=15&Itemid=5

Eksperti

Ojārs Spārītis (mākslas, arhitektūras vēsture), Jānis Kalnačs (mākslas vēsture), Mārtiņš Mintaurs (kultūras mantojums), Ēriks Jēkabsons (politikas, militārā, nacionālo minoritāšu vēsture), Jānis Šiliņš (militārā, ekonomikas vēsture), Gatis Krūmiņš (politikas, ekonomikas vēsture), Jānis Stradiņš (Latvijas un Rīgas izglītības un zinātnes vēsture), Henrihs Soms (Latgales vēsture), Ineta Lipša (sociālā un kultūras vēsture).

Svarīgākie avoti

Latvijas Nacionālā bibliotēka. Zudusī Latvija – digitalizēts fotomateriālu klāsts (pieejams e-vidē), periodika – digitalizēts laikrakstu un žurnālu klāsts (pieejams e-vidē).

Muzeji. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, muzeji reģionos.

Arhīvi. Latvijas Nacionālā arhīva Valsts vēstures arhīvs, reģionālo muzeju arhīvi (Turaida, Rūjiena, Valmiera, Madona un citi)

Rīgas vēsturiskā apbūve (jūgendstils) Alberta ielā un citur.

Video – Krievijas imperatora Nikolaja II viesošanās Rīgā (1910). <https://www.filmas.lv/movie/3870/>

Literatūra

20. gadsimta Latvijas vēsture, I sējums 1900–1918. Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.

Aizsilnieks, Arnolds. *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945.* Daugava, 1968.

Švābe, Arveds. *Latvijas vēsture 1800–1914.* Daugava, 1958.

Šilde, Ādolfs. *Latvijas vēsture 1914–1940.* Daugava, 1976.

Deviņu vīru spēks. Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem 1918–1940. (Valsts kanceleja, 2016), ievads un laikposma raksturojums (7.–33. lpp.).

Stradiņš, Jānis. *Latvijas intelektuālās un politiskās elites veidošanās. Problēmas un pretrunas.* Rīga, 2009. http://www.lza.lv/LZA_VestisA/III%20kongres-Stradins.pdf

Katram bija sava Rīga. AGB, 2004.

Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres. Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000.

Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Jumava, 2005.

Pourchier-Plasseraud, Suzanne. *Arts and a Nation. The Role of Visual Arts and Artists in the Making of Latvian Identity, 1905–1940.* Suzanne Pourchier-Plasseraud, 2015.

Bērziņš, Jānis. *Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets. 1900–1914.* Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009.

Memuārliteratūra

Blaua, Līga, Stradiņš, Jānis. *Ceļš cauri laikiem*. Jumava, 2013.

Bērziņš, Alfrēds. *Labie gadi. Pirms un pēc 15. maija*. Lauku Avīze, 2014.

Cielēns, Fēlikss. *Laikmetu maiņā, atmiņas un atziņas I*. Memento, 1961.

Caucis, Gothards Ādolfs. *Viena latvieša stāsts mūža svētdienā*. Lauku Avīze, 2015.

Laikmetu raksturojoši literāri darbi, filmas

Zītaru dzimta (Vecā jūrnieku ligzda). Daudzsēriju spēlfilma (1989). <https://www.filmas.lv/movie/1580/>

Deglavs, Augusts. *Rīga* (3 sēj.). Zvaigzne, 1983.

I pasaules karš un Brīvības cīņas, Latvijas valsts veidošana

1914–1920

Atslēgvārdi

*Pirmais pasaules karš,
Latvijas Neatkarības
karš, Brīvības cīņas,
Atbrīvošanas karš,
neatkarība, strēlnieki.*

Attēlā

*Ministru prezidents K. Ulmanis viesojas pie
karavīriem Neatkarības kara laikā Latgales
frontē. 1920. gada februāris.*

Fotogrāfs I. I. Romanovskis

*Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs
(VRVM 94670_130)*

I pasaules karš (1914–1918) deva iespēju daudzām Eiropas nācijām uz sagrauto Vācijas, Austroungārijas un Krievijas impēriju drupām veidot neatkarīgas valstis. Viena no šīm nācijām bija latvieši. I pasaules kara vētrās nobrieda latviešu politiskās prasības – vēlme iegūt ierobežotu kulturālu autonomiju īsā laikā pārtapa par prasību pēc pilnīgas valstiskas neatkarības.

Karadarbība Latvijas teritoriju sasniedza 1915. gada pavasarī. Kaujās pret vācu kavalēriju pie Jelgavas ar varonību izcēlās divi Daugavgrīvas cietokšņa bataljoni, kuri bija saformēti galvenokārt no latviešiem. Mēnesi vēlāk latviešu politiskās aprindas vienojās par nepieciešamību panākt latviešu nacionālo karaspēka vienību izveidošanu Krievijas armijas sastāvā. Latviešu strēlnieku bataljonu formēšana apvienoja plašas latviešu aprindas, radot vēl nebijušu sajūsmu un cerības nosargāt Rīgu un atbrīvot Kurzemi.

Vācu karaspēks līdz 1915. gada rudenim ieņēma visu Kurzemi un Zemgali. Krievu

karaspēks atkāpjoties izmantoja postīšanas taktiku (t. s. „izdedzinātās zemes” taktika), lai nekas nepaliktu ienaidnieka rokās. Plaša evakuācija skāra Rīgu – uz Krieviju izveda gandrīz visas rūpnīcas ar iekārtām un strādniekiem, valsts iestādes, skolas, bibliotēkas un visus vērtīgos materiālus – pat pieminekļus un baznīcu zvanus. Krievijas militārā administrācija veicināja arī bēgļu kustības rašanos, tā aptvēra simtiem tūkstošu Latvijas iedzīvotāju.

Saimnieciskais sabrukums, plašā bēgļu kustība un militārie draudi nesa vēl nebijušus izaicinājumus Latvijas iedzīvotājiem. Latviešus satrauca tautas turpmākās pastāvēšanas perspektīvas, vācu karaspēkam okupējot Latviju un latviešiem izklīstot svešumā. Šajos grūtajos apstākļos latviešu nacionālā elite demonstrēja organizatorisko briedumu, īsā laikā nodrošinot simtiem tūkstošu bēgļu apgādi plašajā Krievijā un organizējot latviešu strēlnieku bataljonus. Latviešu bēgļu apgādāšanas organizācijās (kopumā aptuveni 260) darbojās liela daļa vēlāko Latvijas Republikas valstsvīru: Jānis Čakste, Arveds Bergs, Kārlis Reinholds Zālītis, Jānis Goldmanis, Jānis Zālītis un daudzi citi. Latviešu strēlnieku organizācijas komiteja (priekšsēdētājs Jānis Goldmanis) bez iepriekšējas pieredzes spēja dažos mēnešos saformēt vairākus kaujasspējīgus bataljonus.

Karš un tā nestais posts veidoja arī jaunu politisko dienas kārtību. Latviešu nacionālajās aprindās auga prasības pēc politiskās autonomijas un neatkarības (Šveices Latviešu komiteja ar Raini un Fēlikšu Cielēnu, laikraksta „Dzimtenes Atbalss” aprindas Maskavā u. c.). Savukārt kreisās aprindas

viennozīmīgi iestājās pret cara patvaldības režīmu, kara turpināšanu un aicināja uz radikāliem pārveidojumiem Krievijā. Šīs idejas rada plašu izpausmi pēc Februāra revolūcijas Krievijā 1917. gadā, kad tika gāzta monarhija un Krievijā iestājās pusgadu ilgs demokrātijas periods. Latvijā pēc revolūcijas sākās politisko cīņu, vēlēšanu un institūciju veidošanas laiks. Šajā periodā dibinātas septiņas no astoņām politiskajām partijām, kuras vēlāk proklamēja neatkarīgu Latvijas valsti. Kā būtisks šī perioda notikums ir jāpiemin 1917. gada aprīlī Rēzeknē notikušais Pirmais Latgales latviešu kongress, kura delegāti pasludināja, ka Latgales, Kurzemes un Vidzemes latvieši ir viena tauta. Tam bija liela nozīme Latvijas valsts tapšanas turpmākajā procesā.

Asiņainās Ziemassvētku un janvāra kaujas, revolūcija un Krievijas Pagaidu valdības saimnieciskā un militārā nevarība radīja arvien lielāku neapmierinātību gan latviešu strēlniekos, gan plašākās latviešu aprindās. Tā bija pateicīga augsne boļševisma ideju izplatībai, kuri populistiski solīja mieru, zemi un maizi bez mazākajām iespējām īstenot šos solījumus. Politiskā spektra otrā pusē arvien skaļāk izskanēja neatkarības prasības, sevišķi jāatzīmē Latviešu Nacionāldemokrātiskās partijas pārstāvju Ernesta Blanka, Kārļa Skalbes un Kārļa Upīša publikācijas.

1917. gada rudenī un ziemā pēc Rīgas zaudēšanas, boļševiku diktatūras izveidošanas Krievijā un uzsāktajām miera sarunām starp Vāciju un Krieviju Latvijas neatkarības ideja kļuva par galveno latviešu politiskajā dienas kārtībā. Par to iestājās gan Demokrātiskais bloks (Miķelis Valters, Kārlis Ulmanis, Marģers Skujenieks, Fricis Menders, Pauls Kalniņš

u. c.) vācu okupētajā Latvijas daļā, gan Latviešu Pagaidu nacionālā padome (LPNP) neokupētajā Vidzemē (vēlāk Krievijā). LPNP jau 1917. gada novembrī Valkā pasludināja, ka Latvija, apvienojot Kurzemi, Vidzemi un Latgali, ir autonoma valstsvienība. 1918. gada sākumā neatkarības ideja spēja apvienot gan pilsoniski nacionālos, gan kreisos politiskos spēkus. LPNP otrajā sesijā, kura notika Petrogradā, 1918. gada 30. janvārī pieņēma deklarāciju, kurā izvirzīja mērķi dibināt neatkarīgu demokrātisku Latvijas Republiku.

No 1918. gada februāra līdz novembrim visa Latvijas teritorija atradās vācu okupācijā. Šajā laikā gan Demokrātiskais bloks, gan LPNP aktīvi darbojās, lai nepieļautu Latvijas iekļaušanu Vācijas impērijas sastāvā un popularizētu neatkarīgas Latvijas valsts ideju ārzemēs. Šajā ziņā sevišķi izceļams Zigfrīda Annas Meierovica devums, kurš LPNP uzdevumā devās uz Lielbritāniju un panāca tur Latvijas de facto atzīšanu 1918. gada 11. novembrī, vēl pirms Latvijas Republikas proklamēšanas.

1918. gada 18. novembrī, izmantojot labvēlīgo vēsturisko situāciju (I pasaules kara beigās Eiropā), Rīgas pilsētas Otrajā teātrī (mūsdienu Latvijas Nacionālais teātris) proklamēja neatkarīgu Latvijas valsti. Šo vēsturisko soli spēra no latviešu politiskajām partijām izveidotā Latvijas Tautas Padome (LTP). LTP izveidotajai Latvijas Pagaidu valdībai (priekšsēdētājs Kārlis Ulmanis) sākotnēji nācās darboties ļoti smagos apstākļos – trūka līdzekļu un darbu traucēja arī vācu okupācijas iestādes.

Latviešu nācija savu politisko briedumu un

vēlmi pēc savas valsts pierādīja, ar ieročiem rokās aizstāvēt jaunizveidoto Latvijas Republiku Neatkarības karā (1918–1920). 1918. gada novembra beigās Latvijā iebruka Padomju Krievijas Sarkanā armija. Maskavā no latviešu boļševikiem tika izveidota padomju valdība un proklamēta padomju vara Latvijā. Vācu karaspēks nedomāja aizstāvēt Latvijas teritoriju, bet Pagaidu valdībai bija pārāk maz laika un līdzekļu, lai paspētu noorganizēt valsts aizsardzību. Grūtajos apstākļos noslēgtā vienošanās par militāro sadarbību ar Vāciju un Landesvēra izveidošanu nedeļa gaidītos rezultātus, bet tikai kompromitēja Pagaidu valdību daudzu latviešu acīs. 1919. gada janvāra sākumā, atkāpjoties no Rīgas, Oskara Kalpaka komandētajā bataljonā bija vien nedaudz vairāk kā divsimt karavīru. 1919. gada janvāra beigās Pagaidu valdības kontrolē atradās vairs tikai neliela teritorija ap Liepāju. Aprīlī pēc vācu īstenotā apvērsuma šī teritorija saruka līdz viena kuģa („Saratov”) klājam, uz kura bija patvērusies Pagaidu valdība. Vācijai bija savi tālejoši plāni Baltijā, un tā centās tos realizēt ar vietējo vācbaltiešu rokām. Viņi kopumā bija lojāli neatkarīgas Latvijas idejai, tomēr viņus biedēja gaidāmā radikālā agrārā reforma un iespēja zaudēt savas privilēģijas, kas padarīja vācbaltiešus par viegli manipulējamu instrumentu monarhistiski un revanšistiski noskaņotā vācu ģenerāļa fon der Golca rokās, kurš komandēja pretboļševistiskos spēkus Kurzemē.

Izšķiroša uzvara pār provāciskajiem spēkiem tika gūta 1919. gada jūnijā Cēsu kaujās, apvienotajam igauņu un latviešu karaspēkam uzvarot Landesvēru un vācu Dzelzs divīziju.

Firsa Anatola Līvena vadītā krievu nodaļa atteicās piedalīties cīņās pret igauņiem un latviešiem. Pēc kauju noslēguma tika panākts izlīgums ar vācbaltiešiem – Landesvērs (par tā komandieri nozīmēja britu pulkvežleitnantu (vēlāk maršalu) Haroldu Aleksanderu) iekļāvās Latvijas armijā, bet vācbaltieši saņēma vairākas ministru vietas Pagaidu valdības sastāvā, kā arī piedalījās LTP darbā.

1919. gada oktobrī Latvijas armijai izdevās apturēt Bermonta komandētā vācu–krievu karaspēka uzbrukumu Rīgai, bet novembrī un decembrī ar nozīmīgu britu un franču flotes atbalstu to sakaut un atbrīvot Kurzemi un Zemgali. Bermontiādes laikā visu tautību Latvijas iedzīvotāji demonstrēja apbrīnojamu patriotismu, brīvprātīgi stājoties armijas rindās un cīnoties pret skaitliski un tehniski pārāku pretinieku. 1920. gada janvārī Latvijas armija, cieši sadarbojoties ar poļu armiju, no Sarkanās armijas atbrīvoja Latgali. Svarīga loma šajās cīņās bija arī Vācu zemessargiem (agrākajam Landesvēram). 1920. gada 15. jūlijā Latvija atjaunoja diplomātiskos sakarus ar Vāciju (Latvija tai pieteica karu 1919. gada novembra beigās) un 1920. gada 11. augustā noslēdza miera līgumu ar Padomju Krieviju.

Latvijas Republika bija uzvarējusi grūtā cīņā pret Padomju Krieviju un tās atbalstītajiem latviešu boļševikiem, vāciešiem un krievu monarhistiem. Latvijas armija Neatkarības karā zaudēja vairāk nekā septiņus tūkstošus vīru (no tiem 3300 kritušo), vairāki tūkstoši cilvēku gāja bojā “sarkanajā” un “baltajā” terorā. Kara izmaksas pārsniedza 855 miljonus latu. Latvijas armija gada laikā bija pieaugusi no dažiem simtiem līdz vairāk

nekā septiņdesmit tūkstošiem vīru. Tās rindās karoja visu Latvijas tautību pārstāvji: krievi, ebreji, vācbaltieši, poļi, igauņi, lietuvieši. Lielu ieguldījumu Latvijas neatkarības izcīnīšanā bija devušas Igaunijas, Polijas un Lietuvas valdības un to armijas. Būtiska loma bija arī ārvalstu diplomātiskajām misijām. Piemēram, Lielbritānijas (vadītājs A. Berts) un Francijas (vadītājs E. Diparkē) misijām bija liela politiskā loma Cēsu kauju un bermontiādes laikā, tās sniedza arī ievērojamu militāro palīdzību Latvijas armijas formēšanas procesā. Savukārt Amerikas Palīdzības administrācijas misija nodrošināja plašu pārtikas palīdzību bada mocītajiem Latvijas iedzīvotājiem.

1914.–1920. gada notikumi Latvijas un latviešu tautas vēsturē ir bijuši vienlaikus traģiski un triumfāli. No vienas puses, tie nesa postu un iznīcību, bet no otras – savas valsts izveidošanas iespēju. I pasaules kara laikā latviešu nācija apliecināja politisko un organizatorisko briedumu, kas tai ļāva izdevīgos vēsturiskajos apstākļos ātri izveidot savu valsti un armiju. Neatkarības kara laikā latviešu nācija daudzkārt apliecināja savu valstsgribu, cīnoties ļoti grūtos apstākļos pret daudz pārākiem pretiniekiem. Tomēr, pateicoties veiksmīgai diplomātijai, mērķtiecībai, ticībai saviem spēkiem un varonībai kaujas laukā, Latvijas neatkarība tika nosargāta.

Atzīmējamās dienas

18. novembris

Latvijas Republikas
proklamēšana

11. novembris

Lāčplēša diena

1. maijs

Latvijas Republikas
Satversmes sasaukšanas
diena

22. jūnijs

Varoņu piemiņas diena, Cēsu
kauju atceres diena

Atzīmējamās dienas

18. novembris – 1918. gada 18. novembrī LTP mūsdienu Latvijas Nacionālā teātra telpās svinīgā sēdē proklamēja Latvijas Republikas izveidošanu. Apstiprināta tika arī K. Ulmaņa vadītā Latvijas Pagaidu valdība.

11. novembris – Lāčplēša diena.

1919. gada 11. novembrī Latvijas armija ieņēma Torņakalnu, noslēdzot Rīgas atbrīvošanu no Bermonta karaspēka. Kautas pret Bermonta vācu–krievu karaspēku bija asiņainākās Latvijas armijas vēsturē.

1. maijs – Latvijas Republikas Satversmes sasaukšanas diena.

1920. gada 1. maijā svinīgā sēdē darbu uzsāka pirmais Latvijas vēlētais parlaments – Satversmes sapulce. Par tās steidzamu sasaukšanu iestājās jau LTP 1918. gada beigās, tomēr Neatkarības karš to aizkavēja. Par Satversmes sapulces priekšsēdētāju ievēlēja LTP priekšsēdētāju J. Čaksti.

22. jūnijs – Varoņu piemiņas diena, Cēsu kauju atceres diena. 1919. gada 22. jūnijā Igaunijas armija un tās sastāvā esošās latviešu Ziemeļlatvijas brigādes vienības uzsāka plašu pretuzbrukumu, izšķirošā kaujā sakaujot Landesvēru. Igaunijas armijas zaudējumi sasniedza 389, bet latviešu vienību – 61 cilvēku.

Attēlā

Latviešu strēlnieki īsā atpūtā mežā
Ziemassvētku kauju laikā Tīrelpurva apkaimē.
1917. gada janvāris. Latvijas Kara muzejs

Personas

Jānis Čakste

(1859–1927)

advokāts un politiķis, Tautas padomes priekšsēdētājs, nākamais Latvijas Valsts prezidents

Kārlis Ulmanis

(1877–1942)

agronoms un politiķis, Latvijas Ministru prezidents

Jānis Goldmanis

(1875–1955)

politiķis un sabiedriska darbinieks

Oskars Kalpaks

(1882–1919)

armijas virsnieks, latviešu apvienoto nacionālo karaspēka vienību pirmais komandieris

Jānis Balodis

(1881–1965)

armijas virsnieks, pirmais Latvijas armijas virspavēlnieks

Jorģis Zemitāns

(1873–1928)

armijas virsnieks, latviešu nacionālo vienību komandieris Ziemeļlatvijā Latvijas Neatkarības kara laikā

Pēteris Radziņš

(1880–1930)

Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba priekšnieks cīņu laikā pret Bermonta armiju un Latgales atbrīvošanas kaujās

Personas

Jānis Čakste (1859–1927)

1915.–1917. gadā Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas priekšsēdētāja vietnieks, vēlāk priekšsēdētājs.

1918.–1919. gadā LPNP loceklis, LTP priekšsēdētājs, Latvijas delegācijas vadītājs Parīzes miera konferencē. 1920. gadā ievēlēts par Latvijas Satversmes sapulces priekšsēdētāju.

Dzimis Dobeles apriņķa Lielasavas pagastā, darbojies galvenokārt Jelgavā un Rīgā, apglabāts Rīgā, Meža kapos. Jānim Čakstem uzstādīti pieminekļi Rīgā (Meža kapos) un Jelgavā.

http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=898

Kārlis Ulmanis (1877–1942)

1917.–1918. gadā aktīvi darbojās Demokrātiskajā blokā vācu okupācijas apstākļos, iestājoties par neatkarīgas Latvijas valsts izveidošanu. 1918.–1919. gadā Latvijas Pagaidu valdības priekšsēdētājs. Šajā laikā epizodiski pildījis arī ārlietu, zemkopības, apsardzības un apgādības ministra pienākumus.

Dzimis Dobeles apriņķa Bērzes pagastā, darbojies galvenokārt Valmierā un Rīgā, strādājis un studējis arī ASV, miris Krasnovodskas cietuma slimnīcā (PSRS). Kārlim Ulmanim veltīta piemiņas vieta atrodas viņa dzimtajās mājās "Pikšās", Rīgā ir uzstādīts viņam veltīts piemineklis, vēl vairākās vietās Latvijā ir novietotas piemiņas plāksnes.

http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=910

Jānis Goldmanis (1875–1955)

„Strēlnieku tēvs”, Krievijas Valsts domes deputāts, viens no latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanas iniciatoriem un Latviešu strēlnieku organizācijas komitejas priekšsēdētājs. Viens no LPNP izveidotājiem un LPNP Ārlietu nodaļas vadītājs, LTP loceklis, Latvijas Pagaidu valdības apsardzības ministrs (1918–1919).

Dzimis Līves pagastā (mūsdienās Daugmales pagasts), darbojies galvenokārt Rīgā un Pēterburgā, miris Sautbendā (ASV).

<http://www.ikskile.lv/attachments/article/223/Ikskiles%20almanahs3.pdf>

Oskars Kalpaks (1882–1919)

latviešu nacionālo karaspēka vienību (1919. gada janvārī apvienotas Atsevišķajās latviešu bataljonā) pirmais komandieris. Vadījis latviešu vienības pirmajās Latvijas Neatkarības kara kaujās. Kritis pārpratuma sadursmē ar vāciešiem 1919. gada 6. martā pie „Airītēm”.

Dzimis Cēsu apriņķa Meirānu pagastā (mūsdienās Ošupes pagasts), mācījies un dienējis dažādās vietās Krievijā, gājis bojā kaujā pie „Airīšu” mājām. Oskaram Kalpakam veltītas piemiņas vietas atrodas viņa nāves vietā „Airītēs” (Latvijas Kara muzeja filiāle) un dzimtajās mājās „Liespalās”. Viņam ir uzstādīts piemineklis Rīgā (Esplanādē).

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=2&q=Kalpaks&id=966581&q=1>

http://www.sargs.lv/Vesture/Vesture/2012/02/22-02_Kalpaks.aspx#lastcomment

Jānis Balodis (1881–1965)

pēc O. Kalpaka nāves kļuva par Latviešu atsevišķā bataljona (vēlāk brigādes) komandieri. 1919. gada 16. oktobrī iecelts par Latvijas armijas virspavēlnieku. Latvijas armija viņa vadībā sakāva Bermonta karaspēku un atbrīvoja Latgali no boļševikiem.

Dzimis Trikātas pagastā, mācījies un dienējis Lietuvā, darbojies Rīgā, apglabāts Pirmajos Meža kapos Rīgā. Jāņa Baloža dzimtajās mājās „Vēžniekos” uzstādīts viņam veltīts piemiņas akmens.

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=2&q=Balodis&id=966707&q=1>

http://www.sargs.lv/Vesture/Vesture/2011/01/Janis_Balodis.aspx#lastcomment

Jorģis Zemitāns (1873–1928)

latviešu nacionālo vienību komandieris Ziemeļlatvijā Latvijas Neatkarības kara laikā. Vadījis Igaunijas armijas padotībā esošo Ziemeļlatvijas brigādi cīņās pret boļševikiem un Landesvēru Cēsu kaujās. No 1919. gada 15. jūlija Vidzemes divīzijas komandieris un Dienvidu frontes pavēlnieks. Pēc Bermonta armijas uzbrukuma Rīgai atstādināts no amata.

Dzimis Skrīveru pagastā, mācījies un dienējis Lietuvā un Latvijā, darbojies kā Latvijas Pagaidu valdības pārstāvis Igaunijā, apglabāts Brāļu kapos Rīgā. Jorģa Zemitāna piemiņai uzstādīts piemineklis Rīgā (Zemitāna laukumā).

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=2&q=zemit%C4%81ns&id=966706&q=1>

Simboli un procesi

Ložmetējkalns, Nāves sala, kuģis „Saratov”, dzelzceļa tilti, „Daugava”

Pēteris Radziņš (1880–1930) – Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba priekšnieks (no 1919. gada 27. oktobra) cīņu laikā pret Bermonta armiju un Latgales atbrīvošanas kaujās. Pateicoties viņa talantīgi plānotajām militārajām operācijām, Latvijas armijai izdevās gūt savas lielākās uzvaras Neatkarības karā. 1920. gada 5. februārī P. Radziņš tika paaugstināts par ģenerāli.

Dzimis Lugažu pagastā, mācījies Valkā. Militāro izglītību ieguvis Viļņas junkurskolā un Ģenerālštāba akadēmijā. Piedalījies Krievijas–Japānas karā (1904–1905) un I pasaules karā. Pēc I pasaules kara noslēguma dienējis Ukrainas nacionālajos militārajos formējumos. Ukrainas Tautas Republikas armijas sastāvā P. Radziņš pildīja Ģenerālštāba priekšnieka vietnieka amata pienākumus.

http://www.sargs.lv/Vesture/Vesture/2011/04/Generalis_Radzins.aspx#lastcomment

Simboli

Ložmetējkalns – viens no spilgtākajiem latviešu strēlnieku varonības un traģisma simboliem. Vācu ložmetēju kalna ieņemšana 1917. gada janvārī, kurā piedalījās latviešu strēlnieki, kļuva par asiņaino Ziemassvētku kauju lielāko ieguvumu.

Nāves sala – cīņu vieta Daugavas kreisajā krastā iepretim Ikšķilei, kur 1916. gadā priekštilta pozīcijās varonīgi cīnījās vairāki latviešu strēlnieku bataljoni. Vācieši šajā iecirknī izmantoja arī indīgās gāzes.

Kuģis „Saratov” – Dānijā būvēts kravas un pasažieru kuģis, uz kura no 1919. gada 16. aprīļa līdz 27. jūnijam atradās Latvijas Pagaidu valdība. 1919. gada 8. jūlijā pēc uzvaras Cēsu kaujās Pagaidu valdība ar kuģi „Saratov” triumfāli atgriezās Rīgā.

Dzelzceļa tilti – 1919. gada 10. oktobrī, kad notika cīņas ar Bermonta armiju, divas vāji bruņotas Studentu bataljona rotas, neizpildot atkāpšanās pavēli no Rīgas, ieņēma pozīcijas tiltu galos, lai atvairītu Bermonta karaspēka uzbrukumu. 14.–15. oktobrī Latvijas armijas 7. Siguldas un 8. Daugavpils pulks pār Dzelzs (Zemgales) tiltu devās divos nesekmīgos uzbrukumos pāri Daugavai.

„Daugava” – 1919. gada rudenī klajā nākusī Raiņa dramatiskā poēma (sacerēta 1915.–1919. gadā) iedvesmoja Rīgas aizstāvjus cīņās pret Bermonta armiju. Latvijas armijas vadība „Daugavu” plaši izplatīja karaspēkā, lai iedvesmotu slikti apģērbtās un nogurušās vienības cīnīties pret ienaidnieka pārspēku.

Svarīgākās avotu krātuves

Arhīvi. Latvijas Nacionālā arhīva (LNA) Latvijas Valsts vēstures arhīvs, LNA Latvijas Valsts arhīvs, LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs, reģionālo muzeju arhīvi.

Muzeji. Latvijas Kara muzejs, Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, muzeji reģionos.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas digitālās kolekcijas.

(<http://www.zudusilatvija.lv/>; <http://periodika.lv/>; <http://gramatas.lndb.lv/>)

Interneta resursi.

<http://vesture.eu/>; <http://www.historia.lv/>; www.redzidzirdilatviju.lv

Literatūra

1918.–1920. gads Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās. Rīga: Valsts kanceleja, 2013.

20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīgā valsts (1918–1940). 1. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000.

Andersons, E. *Latvijas vēsture 1914–1920.* Stokholma: Daugava, 1967.

Andersons, E. *Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika*, 1., 2. sēj. Stokholma: Daugava, 1984.

Bērziņš, V. *Latviešu strēlnieki Pirmajā pasaules karā (1915–1918).* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.

Dunsdorfs, E. *Kārļa Ulmaņa dzīve*. Rīga : Zinātne, 1992.

Latvijas atbrīvošanas kara vēsture. 1., 2. sēj. Rīga: Literatūra, 1938.

Latvijas Brīvības cīņas, 1918–1920. Enciklopēdija. Rīga : Preses Nams, 1999.

Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010.

Radziņš, P. *Latvijas atbrīvošanas karš*. Rīga : Avots, 1990.

Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma : Daugava, 1976.

Šiliņš, J. *Padomju Latvija, 1918–1919*. Rīga : Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013.

Memuārliteratūra

Balodis, J. *Atmiņu burtnīcas. 1918.–1939. gads*. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015.

Balodis, J. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga : Lauku Avīze, 2015.

Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 1. sēj. No bezvēstures tautas līdz pilntiesīgai nācijai*. Lidingo : Memento, 1961.

Seskis, J. *Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. Atmiņas un apcerējumi (1914–1921)*. Rīga : Seskis J., 1938.

Klīve, Ā. *Brīvā Latvija. Latvijas tapšana*. Ņujorka : Grāmatu Draugs, 1969.

Niedra, A. *Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lielniecismu*. Rīga : Zinātne, 1998.

Daiļliteratūra

Virza, E. *Izpostītā Latvija (1918)*.

http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#issue:/g_001_0309044485|issueType:B

Skalbe, K. *Mazās piezīmes (1920)*.

<http://gramatas.lndb.lv/#searchResults;simpl eQuery=Maz%C4%81s%20piez%C4%ABmes piez%C4%ABmes>

Atslēgvārdi

*demokrātija, vienlīdzība
tiesībās un iespējās,
entuziasms, radoša vide.*

Attēlā

*Realizējot agrāro reformu, kā optimālu
jaunsaimniecības lielumu noteica
22 hektārus, lai zemi var apstrādāt ar diviem
zirgiem. Vidzeme, 20. gs. trīsdesmitie gadi.
Autors nezināms. No Gata Krūmiņa kolekcijas*

Latvijas Republikas parlamentārais periods

1920–1934

Kad 1918. gada 18. novembrī Tautas padome proklamēja Latvijas Republiku, tika apsolītas vispārējas vienlīdzīgas vēlēšanas, lai ievēlētu Latvijas Satversmes sapulci. Šis solījums tika izpildīts, kolīdz tas bija iespējams pēc Latvijas valstij naidīgu varu atbalstošu karaspēku padzišanas – 1920. gada aprīlī pirmo reizi Latvijas teritorijā notika vispārējas vēlēšanas, kurās varēja piedalīties visi abu dzimumu iedzīvotāji neatkarīgi no tautības, mantiskā stāvokļa vai izcelsmes. Tautas atbalsts un ticība jaunajai valstij un tās iekārtai bija ļoti augsta – vēlēšanās piedalījās 85% balsstiesīgo, tika izvirzīti 57 dažādi kandidātu saraksti, kas cīnījās par 150 deputātu vietām. Par svarīgāko Satversmes sapulces uzdevumu tika izvirzīta Latvijas Republikas Satversmes (konstitūcijas) izstrāde, taču vienlaicīgi bija jārisina daudzi citi jautājumi, no kuriem aktuālākais bija agrārā reforma.

Latvijas Republikas izveidē bija ievēroti principi, kas radikāli atšķīrās no šīs teritorijas pārvaldes principiem iepriekšējos gadsimtos, jo par Latvijas valsts teritoriālo pamatu tika

ņemtas latviešu apdzīvotās teritorijas, nevis lielvalstu iekarojumu vēsturiskās sekas. Neraugoties uz to, jaunā valsts neatteicās no pagātnes mantojuma, piemēram, Latvijas ģerbonī tika integrēti kā vēsturiski, tā arī jauni elementi, kas simbolizēja gan Latvijas vēsturisko saikni ar Rietumeiropu, gan Latvijas valsts izveides principus. Latvijas valsts ievēroja tiesiskas pārmantojamības principus, ciktāl tie atbilda jaunās valsts pamatprincipiem. Tika atceltas visu veidu kārtu priekšrocības, kas gadsimtiem ilgi no lemšanas un iespējas nokļūt valsts pārvaldes augšgalā bija izslēgušas lielāko daļu Latvijas iedzīvotāju. Vienlīdzīgu tiesību un iespēju princips bija galvenais katalizators kara un ekonomisku transformāciju novājinātās teritorijas izaugsmei. Taču vienlaicīgi šis princips radīja virkni izaicinājumu, piemēram, valsts politiskajā vidē tā arī neizdevās izvairīties no ļoti lielas politisko spēku sadrumstalotības, kas savukārt izraisīja samērā biežas valdības maiņas. Politisko vidi sarežģīja arī fakts, ka laikmetā, kad autoritārisma ietekmē strauji auga pieprasījums pēc līderiem, dažu gadu laikā no dzīves aizgāja vairākas spilgtas personības (Zigfrīds Anna Meierovics, Jānis Čakste, Jānis Pliekšāns (Rainis)). Neraugoties uz šiem izaicinājumiem, konsekventi tika īstenota uz valsts attīstību vērsta politika, investēts izglītībā un kultūrā, un Latvija Eiropas telpā ieguva arvien lielāku autoritāti.

Latvijas teritorijā piecus gadus (1915–1920) notika aktīva karadarbība, un tā atstāja ļoti nopietnas sekas. Dažādās armijās karojot, krita daudzi Latvijas iedzīvotāji, tāpat ievērojams skaits devās bēgļu gaitās.

Ļoti smagu triecienu Latvijas ekonomikai deva ne tikai kara postījumi, bet arī visu kaut cik nozīmīgo rūpniecisko iekārtu evakuācija uz Krieviju. Tomēr Latvijā īsā laikā atjaunoja infrastruktūru – dzelzceļus un tiltus. Elektroenerģija kļuva pieejama arvien plašākās valsts teritorijās. Reģionos tika būvētas jaunas modernas skolas.

Ģeopolitiskā un ekonomiskā realitāte noteica to, ka Latvijā pēc neatkarības iegūšanas pieauga agrārās nozares īpatsvars. Šajā sektorā Latvija īstenoja vienu no radikālākajām reformām Eiropā, lielsaimniecības (muižas) sadalot bezzemniekiem, turklāt bijušajiem muižu īpašniekiem nekādas kompensācijas izmaksātas netika. Bijušie īpašnieki – muižnieki – pret Latvijas valsti iesniedza prasību starptautiskajā šķīrējtiesā, taču Latvijas Republika šajā tiesvedības procesā guva uzvaru. Zemes pretendenti tika sadalīti vairākās kategorijās, un prioritāte bija tiem, kas karojuši par Latvijas neatkarību. Latvijas lauksaimniecības produkcija, līdzīgi kā kokmateriāli, atrada samērā stabilus noieta tirgus Rietumeiropā. Lai arī jaunveidotās zemnieku saimniecības pēc platības nebija lielas, politiski svarīgi bija dot iespēju pēc iespējas lielākai lauku iedzīvotāju daļai pārtapt no laukstrādniekiem par zemes īpašniekiem, saimniekiem. Ar smagu darbu un entuziasmu jaunsaimniecību īpašnieki apgāza pesimistu prognozes, ka jaunveidotās saimniecības nebūs dzīvotspējīgas. Latvijas valsts iespēju robežās atbalstīja lauksaimniekus, līdzfinansējot meliorācijas projektus un jaunas ilgtspējīgas būves. Tomēr maldīgi būtu uzskatīt, ka Latvija 20. gs.

divdesmitajos un trīsdesmitajos gados bija tikai agrāra zeme. Iedzīvotāju augstais izglītības līmenis un valsts rūpes par izglītību radīja labvēlīgu augsni inovatīvai industriālai videi. Ar laiku Latvijā atjaunojās arī rūpnieciskā ražošana, 20. gs. trīsdesmitajos gados vairākās jomās sasniedzot starptautiskai konkurencei atbilstošu līmeni (sk. nākamajā apakšnodalā par 1934.–1940. gadu). Straujo ekonomisko izaugsmi uz dažiem gadiem apturēja pasaules finanšu un ekonomiskā krīze, kas iesākās 1929. gadā.

Sekmīgi un īsā laikā Latvijā tika stabilizēta finanšu sistēma. Karu gados nauda bija zaudējusi savas funkcijas, to izdeva pat atsevišķas pašvaldības. Īsā laikā saruka inflācija, un pārejas naudas vienība – Latvijas rublis – 1922. gadā tika aizstāta ar latiem un santīmiem. Diskusijās par jaunās naudas nosaukumu tika piedāvātas arī dažādas citas alternatīvas, piemēram, ozols un zīle vai pūķis un rūķis. Latvijas Banka apgrozībā laida arī sudraba naudu. Kā nacionālais lepnums vēl mūsdienās daudzās mājās tiek glabāts sudraba pieclatnieks jeb Milda. Pieminēšanas vērtā ir nianse, ka pēc padomju okupācijas 1940. gadā gandrīz visa tobrīd apgrozībā esošā sudraba nauda palika pie iedzīvotājiem. Latvijas tauta ļoti precīzi reaģēja uz jaunajiem apstākļiem, atstājot savā rīcībā vismaz daļu no tām materiālajām vērtībām, kas tika radītas neatkarīgajā valstī. Turpmākajos okupācijas gados sudraba nauda transformējās par ko vairāk kā tikai noteiktu dārgmetāla ekvivalentu un kļuva par vienu no neatkarīgās Latvijas piemiņas simboliem.

Latvijas valsts, atsakoties no cenzūras, deva jaunu impulsu nacionālās kultūras

Personas

Kārlis Ulmanis

(1877–1942)

visbiežāk nominētais

Ministru prezidents

Jānis Čakste

(1859–1927)

valsts prezidents

Zigfrīds Anna Meierovics

(1887–1925)

ārlietu ministrs un Ministru

prezidents

Rainis (Jānis Pliekšāns)

(1865–1929)

literāts un politiķis,

izglītības ministrs, lielai

daļai sabiedrības nacionāla

ideālisma simbols

uzplaukumam, taču multikulturālisma tradīcijas tika respektētas arī pēc neatkarīgās Latvijas izveides. Latvijas mākslas un kultūras darbinieki sekmīgi iekļāvās Eiropas kultūras telpā un viņu darbi sekoja aktuālajām mākslas tendencēm. Jaunu skanējumu ieguva Dziesmu svētki, nacionālā literatūra un māksla, kas bija izrāvusies no Krievijas impērijas cenzūras važām. 1931. gadā tika ielikts pamatakmens Brīvības piemineklim, kurš tika būvēts par tautas saziemei līdzekļiem.

Uzplauka periodikas izdevumi, pat mazpilsētās bieži vienlaicīgi darbojās vairāki preses izdevumi, kas piedāvāja alternatīvas un polemiku par aktuālajiem notikumiem. Savu darbību uzsāka radio, kas pavēra ceļu jaunam nacionālās industrijas virzienam. 1927. gadā tika iesākts darbs pie fundamentāla enciklopēdiska izdevuma latviešu valodā – Latviešu konversācijas vārdnīcas, līdz 1940. gada padomju okupācijai tika izdots 21 enciklopēdijas sējums.

Latvijas valsts sekmīgi risināja jautājumus, kas bija saistīti ar valsts ārējo un iekšējo drošību, starptautiskajām attiecībām. Lai arī pēc Neatkarības kara skaitliski samazināta, taču pienācīgā līmenī tika uzturēta Latvijas armija. Trīsdesmito gadu sākumā Latvijas armijā bija ap 18 tūkst. kareivju un instruktoru un ap 2000 virsnieku, aviācija, dažādas motorizētas vienības. Tika izveidota arī Latvijas kara flote, kuras attīstīšana bija ne tikai valsts aizsardzības, bet arī prestiža jautājums. Kara flotes sastāvā divdesmitajos gados tika iekļautas arī divas zemūdenes – Spīdola un Ronis.

Nopietns risināmais jautājums bija arī valsts iekšējā drošība. Lielu atbalstu iekšējās drošības nodrošināšanā sniedza 1919. gadā uz brīvprātības principiem izveidotā Aizsargu organizācija, kuras biedru skaits trīsdesmitajos gados sasniedza 40 tūkstošus. Aizsargi deva lielu ieguldījumu kriminogēnās situācijas uzlabošanā valstī pirmajos gados pēc Neatkarības kara.

Sekmīgi darbojās jaunizveidotais ārlietu dienests, pieauga Latvijas ārvalstu sūtniecību skaits, kā arī ārvalstu diplomātisko misiju skaits Rīgā. Starptautiskā sabiedrība Latviju sāka uztvert kā arvien nopietnāku spēlētāju, 1929. gadā vizītē Latvijā ieradās Zviedrijas karalis Gustavs V.

Personas

Kārlis Ulmanis, Jānis Čakste, Zigfrīds Anna Meierovics, Rainis (Jānis Pliekšāns), mākslinieki, Emīlija un Antons Benjamiņi.

K. Ulmanis (1877–1942) – visbiežāk nominētais Ministru prezidents, kas ar savu vienkāršību un piemēru iedvesmoja daudzus valsts iedzīvotājus, taču divdesmito gadu beigās arvien vairāk sāka zaudēt popularitāti sakarā ar viņa vadītās partijas "Latviešu zemnieku savienība" finanšu skandāliem. Piemiņas vieta – dzimtas mājas un piemiņas muzejs "Pikšas" (Dobeles novada Bērzes pagasts).

http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=910

J. Čakste (1859–1927) – Valsts prezidents, kurš simbolizēja drošību, mieru un stabilitāti. Piemiņas vietas – piemineklis Jelgavā, kapa vieta un piemineklis Rīgas Meža kapos.

http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=898

Z. A. Meierovics (1887–1925) – ārlietu ministrs un Ministru prezidents, kurš simbolizēja modernismu un spēja raudzīties pāri valsts robežām. Kā ārlietu ministrs veicināja Latvijas de facto un de jure starptautisko atzīšanu. Piemiņas vietas – Tukuma novada Sēmes pagasts (bojāejas vieta autokatastrofā), kapa vieta un piemineklis Rīgas Meža kapos.

<http://www.mfa.gov.lv/ministrija/arlietu-dienesta-vesture/latvijas-republikas-arlietu-ministri-un-latvijas-diplomatiska-dienesta-vaditaji-kops-1918-gada/zigfrids-anna-meierovics>

Rainis (Jānis Pliekšāns) (1865–1929) – lielai daļai sabiedrības nacionāla ideālisma simbols. Atgriežoties no trimdas, izmēģināja spēkus politikā kā izglītības ministrs, kandidēja arī uz valsts prezidenta amatu. Piemiņas vietas – Raiņa muzejs "Tadenava" (dzimtas mājās Jēkabpils novada Dunavas pagastā), kapa un piemiņas vieta Rīgas Raiņa kapos.

<http://www.letonika.lv/literatura/Section.aspx?id=2189826>

Mākslinieki (**Romans Suta** (1896–1944), **Konrāds Ubāns** (1893–1981), **Voldemārs Tone** (1892–1958) un citi) – Latvijas mākslinieku plejāde, kas ar savu darbību Rīgu un Latviju padarīja par vienu no Eiropas modernās mākslas centriem.

Antons (1860–1939) un **Emīlija** (1881–1941) **Benjamiņi** – uzņēmēji un preses magnāti, laikraksta "Jaunākās Ziņas" un žurnāla "Atpūta" izdevēji.

Simboli un procesi

Latvijas Republikas ģerbonis, "Milda", jaunsaimniecības un to iekopšana, Vispārējie latviešu dziesmu svētki, latviešu konversācijas vārdnīca.

Attēlā

Vietējie amatnieki sagatavojušies Lēdurgas baznīcas jaunā zvana uzvilkšanai baznīcas tornī. 1926. gada 21. septembris. Līdzīgi kā lielai daļai citu baznīcu, iepriekšējais zvans Pirmā pasaules kara laikā bija demontēts un aizvests uz Krieviju. Fotogrāfs J. Jurjāns. No Agneses Rehtšpreheres kolekcijas

Simboli un procesi

Latvijas Republikas ģerbonis – vēsturiskās pagātnes un valsts izveides priekšnosacījumu sintēze. Sudraba grīfs un sarkanais lauva simbolizē vēsturisko kontinuitāti (nepārtrauktību), savukārt trīs zvaigznes un sarkanbaltsarkanais karogs – valstī apvienotos latviskos novadus.

"Milda" – sudraba pieclatnieks, piecu latu monēta – monetārās stabilitātes simbols, kas vienlaikus visā padomju okupācijas periodā uzturēja atmiņas par neatkarīgu valsti.

Jaunsaimniecības un to iekopšana – Latvijas zemnieku veidotas ģimenes saimniecības, kas ar savu pašreizējīgo darbu Latvijas lauksaimniecību padarīja par starptautiski konkurētspējīgu, uz eksportu vērstu tautsaimniecības nozari.

Dziesmu svētki (Vispārējie latviešu dziesmu svētki) – 19. gadsimtā aizsāktā tradīcija brīvvalsts apstākļos vērsās plašumā. Dziesmu svētki notika biežāk, attiecīgajā laikposmā tika sarīkoti trīs grandiozi kultūras pasākumi (1926., 1931. un 1933. gadā), kas ar savu saturisko piedāvājumu guva arī starptautisku rezonansi.

Latviešu konversācijas vārdnīca – fundamentāls enciklopēdisks izdevums latviešu valodā. 1927.–1940. gadā paspēja izdot 21 sējumu (168 burtnīcas) ar vairāk nekā 43 tūkstošiem šķirkļiem. Izdevums kā alternatīvs, padomju ideoloģijas nepiesātināts izziņu avots iedzīvotāju vidū plaši tika izmantots padomju okupācijas periodā.

Eksperti

Aivars Stranga (politikas, diplomātijas, ekonomikas vēsture), Ilgvars Butulis (politikas, kultūras vēsture), Ēriks Jēkabsons (politikas, militārā vēsture), Gatis Krūmiņš (politikas, ekonomikas vēsture), Ineta Lipša (sociālā, kultūras vēsture), Viesturs Pauls Karnups (ekonomikas vēsture), Ojārs Spārītis (mākslas, arhitektūras vēsture), Jānis Kalnačs (mākslas vēsture), Mārtiņš Mintauris (kultūras mantojums).

Svarīgākie avoti

Latvijas Nacionālā bibliotēka. Zudusī Latvija – digitalizēts fotomateriālu klāsts (pieejams e-vidē), periodika – digitalizēts laikrakstu un žurnālu klāsts (pieejams e-vidē).

Muzeji. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, muzeji reģionos.

Latvijas Dzelzceļa vēstures muzejs – laikmetu raksturojošas fotogalerijas. <http://www.railwaymuseum.lv/galerijas>

Arhīvi. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, reģionālo muzeju arhīvi (Turaida, Rūjiena, Valmiera, Madona un citi).

Videolekcijas. Grāmatā "Deviņu vīru spēks. Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem 1918–1940" (Valsts kanceleja, 2016), izmantojot mobilo lietotni Overly, ir iespējams noskatīties videolekcijas par katru bijušo Ministru prezidentu un uzzināt arī citu vērtīgu informāciju.

Vēsturiskās videohronikas. Sporta sacensības ar Jāņa Daliņa un citu piedalīšanos, Rīgas un Jūrmalas skati (1920). <https://www.filmas.lv/movie/3873/>

K. Ulmaņa valdības sēde, valsts budžeta apstiprināšana (1926). <https://www.filmas.lv/movie/3875/>

Dailes teātris (teātra direktors Eduards Smiļģis un citi darbā) (1926). <https://www.filmas.lv/movie/3876/>

Brīvības pieminekļa pamatakmens ielikšana, armijas parāde 18. novembrī, citi (1931). <https://www.filmas.lv/movie/3877/#>

E-publikācijas un izstādes par Latvijas starptautiskajām attiecībām.

<http://www.mfa.gov.lv/ministrija/arlietu-dienesta-vesture/izstades>

Literatūra

Stranga, Aivars. *LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā*. Rīga, Aivars Stranga, 1998.

Stranga, Aivars. *Latvijas ārējie ekonomiskie sakari 1919–1940*. Latvijas Universitāte, 2015.

Aizsilnieks, Arnolds. *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945*. Daugava, 1968.

Šilde, Ādolfs. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Daugava, 1976.

Šilde, Ādolfs. *Valstsvīri un demokrāti. Biogrāfiskas studijas*. Grāmatu Draugs, 1985.

Deviņu vīru spēks. Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem 1918–1940. Valsts kanceleja, 2016. http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/attachments/premjeru_gramata_final.pdf

Andersons, Edgars. *Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika*, 1., 2. sējums. Daugava, 1984.

Lipša, Ineta. *Seksualitāte un seksuālā kontrole Latvijā 1914–1939*. Zinātne, 2014.

Ducmane, Kristīne, Vēciņš, Ēvalds. *Nauda Latvijā*. Latvijas Banka, 1995.

Latvija divos laikposmos: 1918–1928 un 1991–2001. Latvijas Vēstures fonds, 2001.

Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. Jumava, 2016.

Latvijas Bankai 90. Latvijas Banka, 2012. <https://www.bank.lv/lb-publikacijas/citas-publikacijas/latvijas-bankai-xc>

Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Jumava, 2005.

20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīga valsts. 1918–1940. Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003.

Dokumentālās filmas

Latvija. Ulmaņlaiki (1920–1934; dokumentālo filmu seriāls, 3.–9. sērija).

<https://www.youtube.com/watch?v=swKFUcZzUEk&index=10&list=PLAfsRiJAMfqE9NHwqy-OUa0E06pSZbywc>

Memuārliteratūra

Bērziņš, Alfrēds. *Labie gadi. Pirms un pēc 15. maija*. Lauku Avīze, 2014.

Cielēns, Fēlikss. *Laikmetu maiņā, atmiņas un atziņas II*. 3., elektroniskais izdevums.

Caucis, Gothards Ādolfs. *Viena latvieša stāsts mūža svētdienā*. Lauku Avīze, 2015.

Cīrulis, Jānis. *Muzikanta piezīmes*. Literatūra, 1961.

Eglītis, Anšlavs. *Pansija pilī*. Grāmatu Draugs, 1962. Citi izdevumi.

Blaua, Līga. Jānis Stradiņš. *Ceļš cauri laikiem*. Jumava, 2013.

Laikmetu raksturojoši literāri un mākslas darbi, filmas

Zītaru dzimta (Vecā jūrnieku ligzda).
Daudzsēriju kinofilma (1989).
<https://www.filmas.lv/movie/1580/>

Ceplis. Kinofilma pēc Pāvila Roziša darba motīviem (1972). <https://www.filmas.lv/movie/1330/>

Pie bagātās kundzes. Spēlfilma (1969).
<https://www.filmas.lv/movie/1347/>

Atslēgvārdi

autoritārisms, ekonomiskā izaugsme, inovatīva produkcija.

Attēlā

Rīgas pilsētas biroju ēkas mets. Projektu izstrādāja autoru kolektīvs Nikolaja Voita, vēlāk Sergeja Antonova vadībā. 20. gs. trīsdesmito gadu beigās.

Latvijas Arhitektūras muzejs (V23-11-11)

Latvijas Republikas autoritārisma periods

1934–1940

Latvijas politiskā iekārta salīdzinoši ilgi saglabājās demokrātiska, taču arī Latvijā neizdevās izvairīties no tām tendencēm, kas lielā daļā apkārtējās ģeopolitiskās telpas valdīja jau kopš 20. gadsimta divdesmito gadu sākuma, – liela daļa valstu no demokrātiskas pārvaldes formas atteicās. No tām valstīm, kas ieguva neatkarību pēc Pirmā pasaules kara, demokrātiju saglabāja tikai Somija un Čehoslovākija. Latvijā valsts apvērsums notika 1934. gada 15. maijā, un tā īstenošanu vadīja tā brīža Ministru prezidents K. Ulmanis, viens no Latvijas Republikas dibinātājiem. Visai zīmīgi, ka tieši K. Ulmanis iepriekš bija ne tikai pirmais Latvijas Republikas Ministru prezidents, bet arī pirmās parlamentāri apstiprinātās valdības vadītājs.

Apvērsuma organizētāji savu rīcību pamatoja ar konstitucionāli apstiprinātās demokrātiskās valsts pārvaldes krīzi – parlamenta nespēju pieņemt svarīgus lēmumus, politisko partiju savtīgajam interesēm un konstitūcijas neatbilstību (jau pirms apvērsuma visai bieži

tika minēta replika "Satversme neiet!"). Lai arī pretestību apvērsumam varētu raksturot kā minimālu, tam nebija nekāda attaisnojuma un tas bija ne tikai rupjš valsts konstitucionālo pamatu pārkāpums, bet arī deva smagu triecienu Latvijas valsts izveides idejiskajam konceptam. Ar apvērsuma palīdzību nostumjot malā visus politiskos oponentus, K. Ulmanim ļoti strauji izdevās aizņemt brīvo nišu Latvijas politikā harizmātiska līdera lomā. Stiprinot savu varu, K. Ulmanis nekautrējās izmantot dažādus savu tēlu un ietekmi stiprinošus elementus, sākot ar Latvijas Universitātes goda doktora grāda saņemšanu un beidzot ar Satversmē noteiktās kārtības ignorēšanu, 1936. gadā pēc iepriekšējā Valsts prezidenta Alberta Kvieša pilnvaru termiņa beigām uzņemoties arī Valsts prezidenta pienākumus. Apzināti tika stiprināts K. Ulmaņa personības kults, pie oficiālajiem tituliem bieži tika izmantots arī apzīmējums "Tautas vadonis". Slēdza visas politiskās partijas, ieviesa preses cenzūru, taču solītā jaunā Satversme tā arī netika izstrādāta, un nav drošu ziņu, ka K. Ulmanis bija plānojis uzsākt nopietnu darbu pie tās. Lai gan K. Ulmanis savās rokās bija koncentrējis ļoti lielu politisko varu, pat lielāku nekā autoritārie līderi Lietuvā un Igaunijā, viņa režīmu var raksturot kā salīdzinoši maigu. Laikā, kad totalitārajās valstīs (Vācija, PSRS) jau notika mērķtiecīga politisko oponentu fiziska iznīcināšana, Latvijā netika izpildīts neviens nāvessods. Cietumā politisku iemeslu dēļ pārsvarā nonāca tikai galēji labējie un kreisie, kas sapņoja Latvijā izveidot politisko iekārtu, kas līdzinātos tai, ko piedāvāja nacisti Vācijā vai komunisti PSRS.

Autoritārisma posmā valsts tautsaimniecība attīstījās visai sekmīgi, taču jāakcentē, ka izaugsmi daudz lielākā mērā noteica ekonomikas atkopšanās pēc krīzes Eiropā kopumā, nevis atteikšanās no demokrātiskas pārvaldes formas. Neraugoties uz to, ka autoritārā valdība par prioritāru nozari bija pasludinājusi lauksaimniecību, sekmīgi attīstījās arī citas nozares, īpaši rūpniecība, pie tam panākumi rūpniecībā ieguva arī starptautisku rezonansi. Latvijā tika ražotas sarežģītas lauksaimniecības mašīnas, automašīnas un dzelzceļa vagoni, konstruētas lidmašīnas. Īpaši spilgti un atpazīstami bija Latvijā radītie rūpnieciskā dizaina paraugi, piemēram, Valsts elektrotehniskajā fabrikā (VEF) ražotie visaugstākās klases radioaparāti. VEF Minox fotoaparāts – tālaika mazākā fotokamera pasaulē – nezaudēja savu aktualitāti pat vairākus gadu desmitus pēc Latvijas neatkarības zaudēšanas, kad tās ražošana tika turpināta arī Vācijas Federatīvajā Republikā. Latvijas rūpniecības uzņēmumos ražoja inovatīvu un aktuālu produkciju, nozarei bija ļoti augsts izaugsmes potenciāls arī nākotnē, taču dabisko Latvijas rūpniecības attīstības ceļu pārtrauca 1940. gada padomju okupācija. Viens no spilgtākajiem tautsaimniecības modernizācijas projektiem bija Ķeguma spēkstacijas celtniecība – tā ne tikai kļuva par lielāko un modernāko hidroelektrostaciju Baltijā (1939. gadā tika palaista pirmā spēkstacijas turbīna), bet arī elektroenerģiju padarīja ievērojami pieejamāku dažādiem patērētājiem. Latvijas nozīmīgākās eksportpreces bija lauksaimniecības produkcija un kokmateriāli, šī produkcija bija Eiropas tirgos pieprasīta, Latvijas ārējās

tirdzniecības bilance trīsdesmito gadu beigās bija pozitīva. Pieauga valsts zelta krājumi, kas tika noglabāti ārvalstu bankās, kad saasinājās starptautiskā situācija. 1936. gadā, sekojot citu valstu piemēram pēc trīsdesmito gadu sākuma ekonomiskās krīzes, tika devalvēta nacionālā valūta lats, taču kopumā tā saglabāja stabilitāti, tika uzturēta sudraba naudas laišana apgrozībā.

Sekojošā vispārējām tendencēm, arī Latvijā valdošais autoritārais režīms centās valsts spēku un izaugsmi demonstrēt, īstenojot liela mēroga būvniecības projektus. Rīgā tika uzbūvētas vairākas lielas administratīvās ēkas, tāpat reģionos tautas nami un citas sabiedriskas ēkas. Turpinājās jau parlamentārisma posmā uzsāktā izglītības infrastruktūras modernizācija – notika vienlaicīga mazāko skolu apvienošana un jaunu modernu skolu celtniecība. Pieauga augstāko izglītību ieguvušo skaits, arvien lielāka vērība tika pievērsta nacionālās vēstures izpētei, kā arī kultūras dzīves veicināšanai. Radošo industriju pārstāvji ieguva plašus pasūtījumus jaunbūvēto un rekonstruēto ēku interjera un dizaina izstrādei. Dažādu mākslas jomu pārstāvjiem bija iespējas gūt finansiālu atbalstu jaunu darbu radīšanai. Vienlaicīgi jāatzīst, ka visai stingri tika kontrolēts, lai darbi atbilstu Latvijas autoritārās valdības ideoloģiskajam konceptam, arī 1936. gadā dibinātajam Latvijas Vēstures institūtam tika visai precīzi norādīti sagaidāmie pētījumu rezultāti. Prese tika cenzēta, nekāda valdošā režīma kritika vai realizētās politikas apšaubīšana netika pieļauta. Maz bija to, kas uzdrošinājās kritizēt K. Ulmani un viņa politiku. Starp

Personas

Kārlis Ulmanis

(1877–1942)

autoritārās valdības Ministru prezidents, 1936. gadā sāka pildīt arī Valsts prezidenta amata pienākumus

Miķelis Valters

(1874–1968)

latviešu politiķis un diplomāts

Valters Caps

(1905–2003)

vācbaltu izcelsmes izgudrotājs

Voldemārs Irbe

(1893–1944)

mākslinieks

viņa oponentiem noteikti jāpiemin viens no Latvijas valsts līdzdibinātājiem un nacionālās valsts idejas autoriem Miķelis Valters, kā arī viens no bijušajiem Ministru prezidentiem Voldemārs Zāmuels.

Pēc 1934. gada 15. maija tika mainīta nacionālā koncepcija, ievērojami vairāk akcentējot visu latvisko. Lai gan šie pārspilējumi jāvērtē kopumā kritiski, ņemot vērā ļoti lielo dažādo nacionālo minoritāšu ieguldījumu Latvijas sociālekonomiskajā un kultūras telpā, tomēr jāatzīst, ka šī nacionālisma injekcija (arī izglītības un literatūras veidā) palīdzēja nacionālās valsts ideju uzturēt 50 okupācijas gadus. 1939.–1940. gadā, kad Latvija nonāca PSRS interešu sfērā, nacistiskā Vācija iniciēja Latvijas vācbaltiešu izceļošanu. Tas bija ļoti liels Latvijas tautas intelektuālā un saimnieciskā potenciāla zaudējums, lai gan vienlaicīgi jāatzīst, ka liela daļa vācbaltiešu, visticamāk, ciestu padomju režīma represijās pēc Latvijas okupācijas.

Ārpolitikā Latvija realizēja neitralitātes politiku, un Latvijas starptautisko aktivitāti un līdz ar to – arī ietekmi – būtiski iespaidoja tas, ka K. Ulmani samērā maz interesēja ārlietas – valsts autoritārais līderis 1934.–1940. gadā nedejās nevienā ārvalstu vizītē. Netika izmantots reālas sadarbības potenciāls ar tuvākajiem kaimiņiem – lietuviešiem un igauņiem, un šo sadarbības trūkumu prasmīgi izmantoja PSRS, 1939.–1940. gadā realizējot savu agresīvo politiku. K. Ulmaņa ārpolitisko pasivitāti zināmā mērā kompensēja ārlietu ministra Vilhelma Muntera aktīvā dalība tālaika plašākajā starptautiskajā organizācijā Tautu savienībā. Trīsdesmito gadu beigās

Baltijas reģionā arvien lielākus draudus radīja divas agresīvas totalitārās valstis – PSRS un Vācija, kurām bija vēlme palielināt savu ietekmi un teritoriju uz citu valstu rēķina. Latvija līdz ar Lietuvu un Igauniju nonāca ļoti sarežģītā situācijā, turklāt šajā laikā par arvien ierastāku praksi diplomātijā kļuva lielvalstu sarunas, kurās cita starpā tika izlemts mazāku valstu liktenis. 1938. gadā četras lielvalstis vienojās par Čehoslovākijas teritoriālajām izmaiņām, savukārt 1939. gada 23. augusts, kad savas interešu sfēras sadalīja nacistiskā Vācija un PSRS, kļuva liktenīgs Polijai, Latvijai, Lietuvai, Igaunijai un Somijai. Šī prettiesiskā vienošanās noveda pie 2. pasaules kara sākšanās (informāciju par neatkarības zaudēšanu sk. nākamajā nodaļā).

Personas

Kārlis Ulmanis, Miķelis Valters, Valters Caps, Irbīte.

K. Ulmanis (1877–1942) – iepriekš demokrātiskas valsts apstākļos visbiežāk nominētais Ministru prezidents, 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma vadītājs. Ar savu vienkāršību un piemēru iedvesmoja daudzus valsts iedzīvotājus, pēc apvērsuma mērķtiecīgi tika veidots viņa personības kults. "Ulmaņlaiki" kā simbolisks apzīmējums plaši tika lietots padomju okupācijas gados, apzīmējot visu neatkarīgās Latvijas pastāvēšanas laikposmu (1918–1940). Piemīgas vieta – dzimtas mājas un piemīgas muzejs "Pikšas" (Dobeles novada Bērzes pagasts).

http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=910

M. Valters (1874–1968) – latviešu politiķis un diplomāts, K. Ulmaņa līdzgaitnieks valsts izveides laikā, taču kritizēja K. Ulmani pēc apvērsuma izdarīšanas, par ko netika represēts, bet nosūtīts "diplomātiskā trimdā".

http://vesture.eu/index.php/Valters_Mi%C4%B7elis

V. Caps (1905–2003) – vācbaltu izcelsmes izgudrotājs, VEF Minox fotokameras autors.

https://lv.wikipedia.org/wiki/Valters_Caps

V. Irbe (Irbīte, 1893–1944) – mākslinieks, bija populārs ar savu ekscentrisko izskatu un uzvedību (staigāja basām kājām, nevižīgi ģērbies). Rīgā, pie Dailes teātra, viņam izveidots piemineklis.

https://lv.wikipedia.org/wiki/Voldem%C4%81rs_Irbe

Simboli un procesi

Tiesu pils (tagadējā Ministru kabineta ēka Brīvības bulvārī 36) – izcils 20. gs. trīsdesmito gadu beigu laikmeta modernā neoklasicisma arhitektonisks paraugs.

https://www.fotopano.lv/Tures/Ministru_Kabinets/MK_Ture.php

Ķeguma spēkstacija – Baltijā modernākā hidroelektrostacija, sarežģītā inženiertehniskā būve bija tālaika valsts ekonomikas modernizācijas simbols. Virtuāla fotoizstāde par būvniecības gaitu –

http://www.latvenergo.lv/lat/korporativa_sociala_atbildiba/energetikas_muzejs/ekspozicija_keguma/keguma_spekstacijas_buvgaita_caur_eduarda_krauca_fotoobjektivu/

Simboli un procesi

Tiesu pils, Ķeguma spēkstacija, aizsargi, Latvijas sviests un bekons, fotoaparāts "Minox", vācbaltiešu izceļošana.

Aizsargi – paramilitāra, uz brīvprātības principiem veidota organizācija Latvijas Republikā 1919.–1940. gadā, aktīvi atbalstīja 1934. gada 15. maija valsts apvērsumu.

Latvijas sviests un bekons – eksportpreces, kas plaši tika izmantotas oficiālajā valsts propagandā.

Fotoaparāts "Minox" – Latvijas inovatīvās rūpniecības simbols, tolaik pasaulē mazākā fotokamera, ko ražoja VEF.

<http://vesture.eu/index.php/Aizsargi>

Vācbaltiešu izceļošana 1939.–1940. gada ziemā, kad Latvija nonāca PSRS interešu sfērā, faktiski pielika punktu vairāk nekā 700 gadus ilgajai šīs tautas grupas vēsturei Latvijā.

http://vesture.eu/index.php/V%C4%81cbaltie%C5%A1u_izce%C4%BCo%C5%A1ana

Eksperti

Aivars Stranga (politikas, ekonomikas vēsture, ārpolitika), Inesis Feldmanis (politikas vēsture, ārpolitika), Ilgvars Butulis (politikas, kultūras vēsture), Ēriks Jēkabsons (politikas, militārā vēsture), Ineta Lipša (sociālā vēsture), Viesturs Pauls Karnups (ekonomikas vēsture), Gatis Krūmiņš (politikas, ekonomikas vēsture), Ojārs Spārītis (mākslas vēsture).

Attēlā

Jaunuzceltā Valmieras komercskola. 1939. gads. Fotogrāfs Krišjānis Vīburs.

Latvijas Nacionālā bibliotēka, Zudusi Latvija, oriģināla glabātājs Māris Locs

Svarīgākie avoti

Latvijas Nacionālā bibliotēka. Zudusī Latvija – digitalizēts fotomateriālu klāsts (pieejams e-vidē), periodika – digitalizēts laikrakstu un žurnālu klāsts (pieejams e-vidē).

Muzeji. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, Latvijas Kara muzejs, muzeji reģionos.

Latvijas Dzelzceļa vēstures muzejs – laikmetu raksturojošas fotogalerijas.
<http://www.railwaymuseum.lv/galerijas>

Arhīvi. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, reģionālo muzeju arhīvi (Turaida, Rūjiena, Valmiera, Madona un citi).

Videolekcijas. Grāmatā "Deviņu vīru spēks. Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem 1918–1940" (Valsts kanceleja, 2016), izmantojot mobilo lietotni Overly, ir iespējams noskatīties videolekcijas par katru bijušo Ministru prezidentu un uzzināt arī citu vērtīgu informāciju.

Kinohronikas

Kolkasraga bāka un tās apkalpe, Kolkas jūrmala dažādos gadalaikos (1937. gada kinohronika).

<https://www.filmas.lv/movie/3878/>

Rīgas ielas un transporta līdzekļi, izaicinājumi, pieaugot autotransporta skaitam (1938. gada kinohronika).

<https://www.filmas.lv/movie/3879/>

Literatūra

Stranga, Aivars. *LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā*. Rīga, Aivars Stranga, 1998.

Stranga, Aivars. *Latvijas ārējie ekonomiskie sakari 1919–1940*. Latvijas Universitāte, 2015.

Aizsilnieks, Arnolds. *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945*. Daugava, 1968.

Šilde, Ādolfs. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Daugava, 1976.

Šilde, Ādolfs. *Valstsvīri un demokrāti. Biogrāfiskas studijas*. Grāmatu Draugs, 1985.

Baltijas valstis likteņgriežos. Latvijas Zinātņu akadēmija, 1998.

Deviņu vīru spēks. Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem 1918–1940. Valsts kanceleja, 2016.

http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/attachments/premjeru_gramata_final.pdf

Andersons, Edgars. *Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika*, 1., 2. sējums. Daugava, 1984.

Butulis, Ilgvars. *Sveiki, aizsargi!* Jumava, 2011.

Lipša, Ineta. *Seksualitāte un seksuālā kontrole Latvijā 1914–1939*. Zinātne, 2014.

Ducmane, Kristīne, Vēciņš, Ēvalds. *Nauda Latvijā*. Latvijas Banka, 1995.

Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. Jumava, 2016.

Latvijas Bankai 90. Latvijas Banka, 2012.

<https://www.bank.lv/lb-publicacijas/citas-publicacijas/latvijas-bankai-xc>

Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Jumava, 2005.

20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīga valsts. 1918–1940. Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003.

Dokumentālās filmas

Latvija. Ulmaņlaiki (1934 – 1940; dokumentālo filmu seriāls, 10.–14. sērija).

<https://www.youtube.com/watch?v=swKFUcZzUEk&index=10&list=PLAfsRiJAMfqE9NHwqy-Oua0E06pSZbywc>

Minox leģenda (dokumentāla filma par fotokameras "Minox" izgudrotāju Valteru Capu, 2007).

<https://www.filmas.lv/movie/2279/>

Memuārliteratūra

Bērziņš, Alfrēds. Labie gadi. Pirms un pēc 15. maija. Lauku Avīze, 2014.

Caucis, Gothards Ādolfs. Viena latvieša stāsts mūža svētdienā. Lauku Avīze, 2015.

Blaua, Līga, Stradiņš, Jānis. Ceļš cauri laikiem. Jumava, 2013.

Laikmetu raksturojoši literāri un mākslas darbi, filmas

Sapņu komanda 1935 (spēlfilma, 2012).

<https://www.filmas.lv/movie/3478/>

Zvejnieka dēls (spēlfilma, 1939).

<https://www.filmas.lv/movie/1325/>

II pasaules karš

1939–1945

Atslēgvārdi

*okupācija, represijas,
totalitāri režīmi.*

Trim Baltijas valstīm (Latvijai, Lietuvai un Igaunijai) II pasaules karš un tā sekas izvērsās īpaši traģiski – PSRS agresijas rezultātā zaudētā neatkarība pēckara periodā netika atjaunota. Arī pēc kara beigām Baltijas valstis ilgstoši palika totalitārās PSRS kontrolē kā okupētas teritorijas. II pasaules karš un tā rezultāti jāva PSRS Baltijā realizēt koloniālu politiku, kuras sekas jūtamas vēl ilgstoši pēc okupācijas beigām.

Latvijas īstenotā miermīlīgā neitralitātes politika nespēja novērst agresiju. Divas totalitārās lielvalstis – PSRS un nacistiskā Vācija 1939. gada 23. augustā noslēdza savstarpējas neuzbrukšanas līgumu, kas patiesībā nozīmēja slepeno vienošanos par koordinētu uzbrukumu vairākām kaimiņvalstīm. Vienošanās (slepenais protokols) paredzēja piecu valstu (Polijas, Lietuvas, Latvijas, Igaunijas un Somijas) sadalīšanu abu valstu interešu sfērās, kā arī PSRS tiesības anektēt daļu Rumānijas. Nodrošinājusies ar PSRS atbalstu, 1939. gada 1. septembrī Vācija uzbruka Polijai, iesākot II pasaules karu. Pāris nedēļas pēc Vācijas Polijai uzbruka arī PSRS, kurai jau tobrīd bija skaitliski lielākā armija Eiropā. Septembra beigās, pie Baltijas valstu robežām koncentrējot vairāk nekā 200 000 karavīru un militāro tehniku, PSRS Baltijas valstīm

Attēlā

*Otrā pasaules kara postījumi Rīgā,
1941. gads. Rātslaukums un Svētā Pētera
baznīcas drupas pēc nacistiskās Vācijas
un PSRS karaspēka sadursmes. Latvijas
Nacionālā bibliotēka, Zudusi Latvija*

<https://goo.gl/xjxuEt>

izvirzīja pazemojošus ultimātus ar prasībām Baltijā izvietot sava karaspēka bāzes.

Esošajā situācijā Latvijai sabiedroto, izņemot identiskā situācijā nonākušos lietuviešus un igauņus, īsti nebija. Diemžēl Baltijas valstu valdības savu rīcību smagajā situācijā nekoordinēja – katra valsts savu piekrītošo lēmumu par PSRS karabāzēm 1939. gada rudenī pieņēma atsevišķi. Identisku priekšlikumu saņēma Somija, kura to noraidīja un pēc dažiem mēnešiem izcīnīja smagu un asiņainu karu ar PSRS, par to samaksājot ar teritoriāliem zaudējumiem, bet saglabājot savu neatkarību. Savukārt PSRS 1940. gada jūnijā spēra nākamo agresīvo soli, izvirzot Baltijas valstīm jaunus ultimātus – pieprasot esošo valdību atkāpšanos un PSRS karaspēka ieviešanu visā valstu teritorijā. Lai izvairītos no asinsizliešanas (PSRS armijai jau bija dota pavēle pretošanās gadījumā izmantot spēku), Baltijas valstu valdības piekāpās arī šīm prasībām. Starptautiskajās tiesībās šāda agresīva rīcība (esošo valdību gāšana ar vienlaicīgu armijas ieviešanu) tiek kvalificēta kā okupācija.

Smagie valsts nākotni izšķirošie lēmumi 1939. un 1940. gadā tika diskutēti ļoti šaurā lokā un gala lēmumus pieņēma tikai pats K. Ulmanis. Autoritārās valdības vadītājam nevar pārmest valsts neatkarības zaudēšanu, taču kritiku pelna veids, kādā neatkarība tika zaudēta – PSRS par neadekvātu iejaukšanos Latvijas iekšējās lietās un agresiju netika iesniegts pat diplomātisks protests, nemaz nerunājot par cita veida pretestību. Vienīgais solis bija 1940. gada maijā neskaidri dotās pilnvaras Latvijas sūtnim Lielbritānijā pārstāvēt Latvijas valsti gadījumā, ja "kara

apstākļu dēļ nebūtu iespējams uzturēt sakarus ar Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām Rietumeiropā". Pasaules un Latvijas sabiedrībai tā arī netika pateikts, ka valsts tiek okupēta un tās valdība prettiesiski gāzta. Gluži pretēji – 1940. gada jūnijā K. Ulmanis paziņoja, ka Latvijā ienāk mums draudzīgas valsts karaspēks. Autoritārās valdības nostāja krasi disonēja ar tās iepriekš audzēto patriotismu un publiski pausto apņēmību pretoties jebkuram agresoram.

1940. gada vasarā PSRS okupācijas režīms spēra vairākus soļus, mēģinot radīt iespaidu par Baltijas valstu leģitīmu pievienošanu PSRS. Tika sarīkotas PSRS standartiem atbilstošas pseidovēlēšanas – tajās tika pielaists tikai viens deputātu kandidātu saraksts, turklāt vēlēšanu rezultāti tika publiskoti vēl pirms balsu saskaitīšanas. Ievēlētais pseidoparlaments (Tautas Saeima) savā pirmajā sanāksšanas reizē pieņēma lēmumu par Latvijas pievienošanu PSRS. Šo farsu PSRS starptautiskajai sabiedrībai mēģināja prezentēt kā brīvprātīgu Baltijas valstu pievienošanu PSRS. Starptautiskā sabiedrība Latvijas pievienošanu neatzina, piemēram, drīz pēc šiem notikumiem ASV kongress paziņoja, ka jauno Latvijas varu un teritoriālās izmaiņas Baltijā neatzīst.

Neraugoties uz K. Ulmaņa valdības centieniem nepieļaut karadarbību un asinsizliešanu Latvijas teritorijā, 1939.–1940. gadā piekāpjoties visām PSRS prasībām, gadu pēc PSRS okupācijas tā Latvijas teritorijā tomēr notika – 1941. gada 22. jūnijā savstarpēju karu uzsāka bijušie sabiedrotie PSRS un Vācija. Frontes līnija divas reizes šķērsoja

Latvijas teritoriju, kaujās tika izpostīta liela daļa teritorijas, nodarot pamatīgus zaudējumus. Atkāpjoties armijas nopostīja visu nozīmīgo infrastruktūru, ko vien tās paspēja iznīcināt (tiltus, dzelzceļus, ostas, ražošanas objektus). Abu karojošo valstu armijās pretlikumīgi tika mobilizēti arī simtiem tūkstošu Latvijas pilsoņu, daudzi no viņiem tika nogalināti vai sakropļoti, pakļauti vēlākām represijām. Bēgļu gaitās no Latvijas devās ievērojams skaits iedzīvotāju, no kuriem pēc kara lielākā daļa Latvijā atgriezties nevarēja padomju okupācijas režīma represiju dēļ.

Otrā pasaules kara laikā, sākot no 1940. gada jūnija, Latvijā saimniekoja divas okupācijas varas – PSRS un nacistiskā Vācija. Abas šīs varas Latvijas teritorijā īstenoja identisku politiku, kas bija vērsta uz teritorijas izlaupīšanu, iedzīvotāju nežēlīgu ekspluatāciju un represijām. Abas okupācijas varas visas nozīmīgākās materiālās vērtības pielīdzināja kara laupījuma statusam, vispirms to izdarīja PSRS, pievienojot teritoriju, nacionalizējot uzņēmumus (arī Latvijas valstij piederošos!), zemi un ēkas, iedzīvotāju noguldījumus. Pēc Latvijas teritorijas iekarošanas identiski rīkojās Vācija. Abas okupācijas varas mērķtiecīgi grāva Latvijas monetāro sistēmu un vietējo iedzīvotāju labklājību, nosakot savas valsts valūtai nesamērīgi augstu kursu, līdz ar to nodrošinot savas valsts pilsoņiem, kas ieradušies Latvijā, iespēju preces nopirkt ievērojami lētāk nekā savā valstī. Abas okupācijas varas pretlikumīgi (neatbilstoši Hāgas 1907. gada starptautiskajai konvencijai) savu valstu armijās mobilizēja aptuveni 200 tūkstošus okupētās Latvijas pilsoņu. Vācija mēģināja mobilizāciju

Personas

Konstantīns Čakste

(1901–1945)

sabiedriska darbinieks un politiķis

Jānis Kurelis

(1882–1954)

armijas virsnieks

Žanis Lipke

(1900–1987)

kopā ar sievu un draugiem vācu okupācijas laikā izglāba 55 ebreju dzīvības

sākumposmā paslēpt zem "brīvprātības" izkārtnes, savukārt PSRS pat necentās kādā veidā situāciju pielāgot starptautiskajām tiesībām. Abas karojošās lielvalstis izvērsa plašu propagandu, melīgi norādot, ka viņu armijās karojošie cīnās par Latviju un tās iedzīvotājiem. Taču realitātē neviena no šīm varām neplānoja Latvijas valsts atjaunošanu un ar nežēlīgām represijām vērsās pret jebkuru, kuram bija tuva Latvijas valsts atjaunošanas ideja. Abas varas represēja un iznīcināja iedzīvotājus, kuri pretojās viņu varai vai arī jebkādā veidā neatbilda dažādiem ideoloģiskajiem standartiem. PSRS mērķtiecīgi iznīcināja nacionālo saimniecisko un politisko eliti, savukārt nacisti vērsās pret ebrejiem un romiem, arī Latvijas teritorijā pastrādājot vienu no saviem lielākajiem noziegumiem – ebreju iznīcināšanu jeb holokaustu. Abu totalitāro varu represīvās metodes bija identiski barbariskas – represijas skāra ne tikai konkrētus cilvēkus, bet arī viņu ģimenes locekļus, ieskaitot bērnus un sirmgalvjus. Padomju okupācijas režīms organizētas akcijas veidā 1941. gada 14. jūnijā uz PSRS teritoriju deportēja vairāk nekā 15 tūkstošus Latvijas pilsoņu, lielai daļai vēlāk tika izpildīti nāvessodi. Abas okupācijas varas centās iznīcināt Latvijas nacionālos simbolus, aizliedzot tos pat pieminēt, mērķtiecīgi iznīcinot Latvijas Republikas laikā radītos pieminekļus un pārdēvējot ielas. Zīmīgi, ka Brīvības iela vācu okupācijas laikā tika pārdēvēta par Ādolfa Hitlera ielu, savukārt padomju okupācijas periodā – par Ņeņina ielu. Tāpat citas ielas tika pārdēvētas abu režīmu politiķu, kā arī režīmu ideoloģijām atbilstošu Krievijas un Vācijas vēsturisko personāžu vārdos.

Otrā pasaules kara rezultātā lielā mērā izzuda viena no Latvijas kultūrvēsturiskajām īpatnībām un vērtībām – vēsturiskās saknēs balstītā multikulturālā sabiedrība. 1939.–1940. gadā organizēti izceļoja baltvācieši, savukārt vācu okupācijas laikā tika iznīcināti ebreji.

Neraugoties uz plašajām represijām, Latvijas iedzīvotāji iespēju robežās pretojās okupantiem, bieži izmantojot arī nevardarbīgas pretošanās metodes, ignorējot okupācijas varu rīkojumus. Spilgts piemērs bija iedzīvotāju kolektīvā reakcija uz 1940. gada jūnija PSRS okupāciju, kad, neraugoties uz varas iestāžu pieprasījumiem, iedzīvotāji vairs kā maksājuma līdzekli neizmantoja vēl tobrīd apgrozībā esošo sudraba naudu. PSRS okupācijas režīmam pirms latu nomaigāšanas ar rubļiem izdevās iegūt tikai nelielu daļu sudraba naudas – 5,5 miljonu latu nominālvērtībā (apgrozībā tobrīd bija sudraba nauda tuvu 40 miljonu latu nominālvērtībā). Notika izvairīšanās no mobilizācijas armijā, okupācijas varas pieprasījumi tika ignorēti vai izpildīti formāli. Iedzīvotāji centās glābt tos, ko okupācijas režīmi gribēja iznīcināt, piemēram, vācu okupācijas laikā bija vairāki labi organizēti ebreju glābšanas gadījumi. Vairākas reizes notika mēģinājumi atklāti uzstāties pret okupācijas varām, piemēram, kad PSRS okupācijas vara 1940. gada jūnijā izsludināja vēlēšanas, notika mēģinājumi iesniegt alternatīvus deputātu kandidātu sarakstus. Savukārt vācu okupācijas laikā 1943. gadā tika izveidota Latvijas Centrālā padome, kas iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu. 1944. gada martā tika sastādīts Latvijas

Centrālās padomes Memorands ar aicinājumu atjaunot Latvijas Republiku, kuru parakstīja 188 Latvijas patrioti, starp kuriem bija daudzi bijušie politiķi, kultūras un akadēmisko aprindu pārstāvji. Memoranda sastādīšanas iniciatorus vācu okupācijas varas drošības dienesti represēja, tomēr teksta kopiju izdevās nogādāt un izplatīt rietumvalstīs.

1944.–1945. gadā Latvijā ar kaujām atgriezās PSRS karaspēks un okupācijas režīms, līdz pat Vācijas kapitulācijai 1945. gada 8. maijā intensīvas kaujas turpinājās Kurzemē. Bruņotas sadursmes ar PSRS okupācijas varas pārstāvjiem un atbalstītājiem Latvijā turpinājās vairākus gadus pēc II pasaules kara beigām, kad daļa iedzīvotāju atteicās pakļauties un uzsāka bruņotu pretestību sovjetizācijai.

Personas

K.Čakste (1901–1945) – latviešu sabiedriskais un politiskais darbinieks, viens no Latvijas Centrālās padomes (LCP) dibinātājiem un LCP Memoranda autoriem. Par savu politisko darbību tika represēts, ieslodzīts vācu koncentrācijas nometnē.

https://lv.wikipedia.org/wiki/Konstant%C4%ABns_%C4%8Cakste

J.Kurelis (1882–1954) – latviešu virsnieks, II pasaules kara laikā viņa vadītā militārā vienība, sadarbojoties ar Latvijas Centrālo padomi, cerēja uz neatkarīgas Latvijas atjaunošanu un uzsāka nepakļaušanos vācu armijas pavēlēm.

<http://www.sargs.lv/Vesture/>

[Vesture/2012/05/03-01.aspx#lastcomment](http://www.sargs.lv/Vesture/2012/05/03-01.aspx#lastcomment)

Simboli un procesi

*Stūra māja,
1941. gada 14. jūnijs,
holokausts, Latvijas
Centrālās padomes
Memorands, bēgļi.*

Attēlā

*Sarkanās armijas ienākšana Rīgā, 1940. gada
17. jūnijs. Latvijas Kara muzejs. Autors
nezināms*

Ž.Lipke (1900–1987) – kopā ar sievu un draugiem vācu okupācijas laikā izglāba 55 ebreju dzīvības.

<http://www.lipke.lv/lv/zanis-lipke/glabeji-izglabtie>

Simboli un procesi

Stūra māja – tautā dots nosaukums PSRS represijas simbolizējošajai ēkai, kurā atradās PSRS represīvās iestādes (pēdējais oficiālais nosaukums – Valsts drošības komiteja vai VDK). Atrašanās vieta – Rīgā, Brīvības ielā 61, šobrīd muzejs.

<http://okupacijasmuzejs.lv/izstaiga-stura-maju>

1941. gada 14. jūnijs – diena, kad PSRS okupācijas režīms deportēja 15 tūkstošus Latvijas pilsoņu, tostarp daudzas sievietes, bērnus un sirmgalvjus.

<http://www.archiv.org.lv/aprinki1941/index.php?id=2>

Holokausts – ebreju iznīcināšana vācu okupācijas periodā. Latvijā ir vairākas iznīcinātās ebreju kopienas piemiņas vietas, 4. jūlijs ir ebreju tautas genocīda upuru piemiņas diena.

<https://www.liveriga.com/lv/45-ebreju-muzeji-un-pieminas-vietas>

Latvijas Centrālās padomes Memorands – 1944. gada 17. martā sastādītais Memorands, kurā nozīmīgi Latvijas politiskie un kultūras darbinieki deklarēja nepieciešamību nekavējoties atjaunot Latvijas Republikas faktisko suverenitāti un izveidot Latvijas valdību.

<http://www.atmina.unesco.lv/page/Memorands>

Bēgļi – liela daļa Latvijas iedzīvotāju, baidoties no padomju okupācijas režīma represijām, devās bēgļu gaitās uz rietumiem. Ārpus Latvijas izveidojās tā sauktā trimdas latviešu kopiena, kurai bija liela nozīme neatkarīgās Latvijas idejas uzturēšanā padomju okupācijas periodā.

http://www.archiv.org.lv/baltijas_dp_vacija/

Eksperti

Daina Bleiere (sovjetizācija), Ilgvars Butulis (politikas, kultūras vēsture), Inesis Feldmanis (politikas, militārā vēsture), Uldis Neiburgs (militārā vēsture), Ēriks Jēkabsons (militārā vēsture), Aivars Stranga (politikas vēsture), Gatis Krūmiņš (ekonomikas, sovjetizācijas vēsture), Kaspars Zellis (vācu propaganda Latvijā).

Svarīgākie avoti

Latvijas Nacionālā bibliotēka. Zudusī Latvija – digitalizēts fotomateriālu klāsts (pieejams e-vidē), periodika – digitalizēts laikrakstu un žurnālu klāsts (pieejams e-vidē).

Muzeji. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, Latvijas Kara muzejs, Latvijas Okupācijas muzejs, muzeji reģionos (muzeju tīmekļvietnēs pieejama plaša informācija).

Arhīvi. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs un Latvijas Valsts arhīvs, reģionālo muzeju arhīvi (Turaida, Rūjiena, Valmiera, Madona un citi).

Dokumentālās filmas

Pretrunīgā vēsture (dokumentāla filma par dažādiem II pasaules kara traktējumiem, 2010).

<https://www.filmas.lv/movie/3162/>

Kinohronikas

Padomju okupācijas režīma propagandas kinohronika pēc Latvijas okupācijas (1940. gada vasara).

<https://www.filmas.lv/movie/3880/>

Vācu propagandas kinohronika par sekmīgo uzbrukumu PSRS (Baltijas reģions, 1941. gada jūnijs–jūlijs).

<https://www.filmas.lv/movie/3881/>

Vācu okupācijas režīma propagandas materiāls – aicinājums sekmēt Vācijas uzvaru karā ar PSRS (boļševismu), latviešiem brīvprātīgi piesakoties leģionā – Vācijas bruņotajos spēkos, kā arī aktīvi strādājot citus darbus.

<https://www.filmas.lv/movie/3882/>

Padomju okupācijas režīma propagandas materiāls – ziņa par Vācijas kapitulāciju 1945. gada maijā, kā arī šī notikuma svinības Rīgā.

<https://www.filmas.lv/movie/3883/>

Literatūra

Stranga, Aivars. Latvijas ebreji un padomju vara 1928–1953. Latvijas Universitāte, 2009.

Aizsilnieks, Arnolds. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. Daugava, 1968.

Šilde, Ādolfs. Latvijas vēsture 1914–1940. Daugava, 1976.

Šilde, Ādolfs. Valstsvīri un demokrāti. Biogrāfiskas studijas (165.–227. lpp. – M. Valtera biogrāfija). Grāmatu Draugs, 1985.

Izpostītā zeme. PSRS okupācijas armijas nodarītie zaudējumi Latvijas kultūrvidēi. Latvijas Valsts arhīvs, 1994.

Izpostītā zeme. PSRS okupācijas armijas nodarītie zaudējumi Latvijas laukiem. Latvijas Valsts arhīvs, 1997.

Izpostītā zeme. PSRS militāristi Rīgā. Latvijas Valsts arhīvs, 1998.

Zellis, Kaspars. Ilūziju un baiļu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētajā Latvijā: vara, mediji un sabiedrība (1941–1945). Mansards, 2013.

Ducmane, Kristīne, Vēciņš, Ēvalds. Nauda Latvijā. Latvijas Banka, 1995.

Latvija Otrajā pasaules karā. Jumava, 2008.

Latvijas Bankai 90. Latvijas Banka, 2012.

<https://www.bank.lv/lb-publicikcijas/citas-publicikcijas/latvijas-bankai-xc>

Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Jumava, 2005.

Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. IV sējums. Latvijas kultūra, izglītība, zinātne. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Okupācijas varu politika Latvijā. 1939–1991.
Latvijas Valsts arhīvs, 1999.

Neiburgs, Uldis. Dievs, Tava zeme deg! Lauku
Avīze, 2014.

Dokumentālās filmas

Padomju stāsts (PSRS totalitāro režīmu
atmaskojoša dokumentāla filma, 2008).

<https://www.filmas.lv/movie/2983/>

Memuārliteratūra

Bērziņš, Alfrēds. Labie gadi. Pirms un pēc
15. maija. Latvijas Avīze, 2014.

Cielēns, Fēlikss. Laikmetu maiņā, atmiņas un
atziņas III. Memento, 1961.

Caucis, Gothards Ādolfs. Viena latvieša stāsts
mūža svētdienā. Latvijas Avīze, 2015.

Ģērmanis, Uldis. Pakāpies tornī. Memento, 1998.

Pāri jūrai 1944./45.g. 130 liecinieku atmiņas.
Memento, 1990.

Laikmetu raksturojoši literāri un mākslas darbi, filmas

Baiga vasara (2000).

<https://www.filmas.lv/movie/975/>

Melānijas hronika (2016).

Atslēgvārdi

*sovjetizācija,
kolektivizācija, koloniāla
politika.*

Attēlā

*Kolhozieki un lauksaimniecības tehnika,
20. gs. astoņdesmitie gadi, Krimuldas
novada Lēdurgas pagasts. Fotogrāfs Eduards
Krišjānis*

Padomju okupācijas periods pēc II pasaules kara

1945–1991

II pasaules kara noslēgumā PSRS Eiropā bija iekarojusi plašas teritorijas, kurās iepriekšējo valstu neatkarība pēc karadarbības beigām tika atjaunota tikai daļēji. PSRS šajās valstīs paturēja savu karaspēku un uzspieda komunistisku valsts pārvaldes formu. Pirms kara ar Vācijas okupētās teritorijas (Baltijas valstis, plašus Polijas un Somijas apgabalus, daļu Rumānijas) PSRS paturēja savā tiešā kontrolē. Jebkuri mēģinājumi atbrīvoties no PSRS ietekmes tika nežēlīgi apspiesti, iejaucoties PSRS karaspēkam. Tā notika 1956. gadā Ungārijā un 1968. gadā Čehoslovākijā. No PSRS tiešas ietekmes atbrīvoties izdevās vienīgi Dienvidslāvijai, taču komunistisks režīms saglabājās arī šajā valstī.

Pēc II pasaules kara beigām PSRS intensīvi centās panākt, lai rietumvalstis atzīst Baltijas okupāciju par tiesisku ar visām no tā izrietošajām sekām. Taču tas izdevās tikai daļēji, bija novērojami tikai atsevišķi rietumvalstu piekāpšanās gadījumi (piemēram, Zviedrija 1946. gada janvārī PSRS izdeva Vācijas bruņotajos spēkos

mobilizētos Baltijas valstu pilsoņus, savukārt 1967. gadā PSRS vienojās ar Lielbritāniju par Baltijas valstu zelta krājumu kopīgu izmantošanu). Viskonsekventākā Baltijas okupācijas jautājumā bija ASV nostāja, ASV par šo jautājumu ar PSRS neielaidās nekādās diskusijās, ASV turpināja darboties arī Latvijas vēstniecība. Liela nozīme Baltijas jautājuma aktualitātes uzturēšanā bija Baltijas valstu trimdas kopienām, kas regulāri starptautiskajai sabiedrībai atgādināja par prettiesisko Baltijas valstu okupācijas faktu.

PSRS centrālā vara pēc II pasaules kara neuzticējās pat pašas akceptētajai Latvijas PSR marionešu valdībai un Latvijas Komunistiskās partijas vadībai. Tāpēc pirmajos pēckara gados, lai nodrošinātu centralizētu kontroli pār okupēto teritoriju, tā Latvijā izveidoja īpašu pārvaldes institūciju – Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās komitejas biroju. Šī struktūra kontrolēja Latvijas institūciju darbu, ja nepieciešams, iejaucās, kā arī uz Maskavu rakstīja regulārus ziņojumus par sovjetizācijas gaitu. PSRS centrālās varas neuzticība izrādījās pamatota, jo pat tai visumā paklausīgā Latvijas PSR vadība PSRS politikā Latvijā saskatīja nelogiskumu un pretrunas. Kad PSRS centrālā vara pieprasīja nekavējoties veikt lauksaimniecības kolektivizāciju un plašu iedzīvotāju deportāciju gatavošanu, Latvijas PSR vadība centās procesu kavēt un vilcināt. Tikai tad, kad visu trīs Baltijas komunistisko partiju vadītājus 1949. gada janvārī izsauca uz Maskavu pie Josifa Staļina, tika panākta bezierunu paklausība, kas rezultējās 1949. gada 25. marta deportācijā

un lauksaimniecības kolektivizācijā. Vadošā politiskā elite mainīt situāciju par labu Latvijai mēģināja arī piecdesmito gadu beigās, izmantojot PSRS pēc J. Staļina nāves uzsāktās uz decentralizāciju vērstās reformas. Taču šie mēģinājumi beidzās neseismīgi, 1959. gadā pēc Maskavas iejaukšanās tika nomainīta Latvijas PSR vadība, kas jaunajā izpildījumā uzsāka Latvijas teritorijas industrializācijas otro vilni. Visi, kas šai politikai pretojās, tika klasificēti kā buržuāziskie nacionālisti, kā arī daudzos gadījumos atlaisti no atbildīgiem amatiem.

Pirmajos pēckara gados PSRS Latvijā realizēja sovjetizācijas politiku – centās iznīcināt jebkādas saimnieciskas un sociālas atšķirības starp Latviju un PSRS. Latvijas lauku telpā pēc PSRS parauga tika ierīkotas kopsaimniecības, savukārt visus lauku iedzīvotājus bija iecerēts pārvietot no viensētām uz ciematiem. Šī iecere netika realizēta tikai līdzekļu trūkuma dēļ. Plašas darbinieku "tīrīšanas" tika veiktas valsts pārvaldes institūcijās, izglītības iestādēs un uzņēmumos. No atbildīgākiem amatiem tika atlaisti visi, par kuru lojalitāti padomju režīmam bija šaubas, kā arī tie, kas bija ieņēmuši atbildīgus amatus neatkarīgās Latvijas laikā. No darba tika atlaisti vai represēti arī neatkarīgās Latvijas politiskās un saimnieciskās elites radinieki. Tie, kas atklāti pretojās padomju režīmam, tika represēti, bet pašu represiju formas laika gaitā mainījās. Ja sovjetizācijas laikā tie bija aresti un izsūtījums, tad septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados apspiešanas formas dažādojās, daļa no disidentiem tika ieslodzīta psihiatriskajās slimnīcās.

Ekonomiski PSRS Latvijā realizēja koloniālu politiku – gan Latvijas teritorija, gan tās iedzīvotāji tika nežēlīgi ekspluatēti. Vienlaikus melīgi apgalvoja, ka Latvijā tiek ieguldītas plašas PSRS investīcijas. Realitātē lielu daļu Latvijā gūto ieņēmumu PSRS režīms tērēja ārpus Latvijas teritorijas, vienlaicīgi no Latvijas ieņēmumiem uzturot visu Latvijā esošo PSRS armiju un represīvās iestādes. 1946.–1990. gadā kopumā PSRS ārpus Latvijas teritorijas tērēja 18,8 % no Latvijā gūtajiem ieņēmumiem, savukārt 18,9 % no Latvijā tērētajiem līdzekļiem tika novirzīti okupācijas armijas un represīvo iestāžu (VDK) vajadzībām. Līdz ar to vairāk nekā trešā daļa no tiem ieņēmumiem, kas tika iegūti Latvijā, tika izlietoti no Latvijas pamatiedzīvotāju viedokļa nelietderīgi. Lielā daļā kolhozu pirmajos gados pēc to izveides algas netika maksātas vispār, normāla piekļuve plaša patēriņa precēm tika nodrošināta tikai režīmam lojālajiem vadošās nomenklatūras pārstāvjiem "specveikalos". Tā kā liela daļa ieņēmumu tika tērēta ārpus Latvijas teritorijas vai armijas un specdienestu vajadzībām, bet atlikušās summas investētas pārsvarā jaunu ražošanas objektu būvniecībā vai esošo paplašināšanā, dzīves kvalitātes ziņā Latvija sāka strauji atpalikt no Rietumeiropas valstīm. Ja brīdī, kad Latvija 1940. gadā tika okupēta, tā līdzinājās tādām straujas attīstības valstīm kā Somija, bet iedzīvotāju pirktspējas ziņā pārspēja Vāciju, tad PSRS sabrukuma brīdī 1990.–1991. gadā daudzos aspektos atpalika pat no Rumānijas un Bulgārijas. Tomēr dzīves kvalitātes ziņā Latvija joprojām likās pievilcīga daudziem PSRS iedzīvotājiem, kuru pastāvīgajās dzīvesvietās apstākļi bija ievērojami sliktāki. Tas veicināja lielo interesi

par pārcelšanos uz dzīvi Latvijā, padomju okupācijas periodā Latvijā ieradās vairāki simti tūkstošu imigrantu no PSRS. Taču atkārtoti jāakcentē, ka salīdzinoši labākie apstākļi nebija PSRS investīciju vai kādu īpašu atbalsta programmu nopelns (visā PSRS okupācijas periodā Latvija bija PSRS finansiāls donors), bet gan iepriekšējos laika posmos uzkrātās sociālekonomiskās priekšrocības, kā arī pamatiedzīvotāju darba tikums.

Neraugoties uz okupācijas režīma centieniem iznīcināt uz neatkarīgu valsti vērstu nacionālo identitāti, Latvijas pamatiedzīvotāji nodemonstrēja pārsteidzošu imunitāti pret uzspiesto ideoloģiju. Tika saglabātas tradīcijas, piemēram, svinēti Līgo svētki un Ziemassvētki, tautas vēsturiskā atmiņa rūpīgi glabāja un jaunajām paaudzēm nodeva ar nacionālo valstiskumu un identitāti saistītās vērtības. Demonstrējot ārēju adaptēšanās un pielāgošanās spēju dzīvei okupācijas apstākļos, Latvijas nācija nešaubīgi izmantoja iespēju atjaunot valstisko neatkarību, tiklīdz tas bija iespējams.

Prasmīgi manevrējot starp cenzūras un komunistiskās ideoloģijas dzirnakmeņiem, radošā inteliģence spēja radīt ievērojamas kultūras un mākslas vērtības. Turpināja attīstīties kora kultūra, dziesmu un deju svētki, neraugoties uz daļēji padomju režīma uzspiesto repertuāru, saglabājās kā nozīmīgs nacionālās identitātes saglabāšanas faktors. Izcila latviešu literātu un komponistu plejāde deva nozīmīgu ieguldījumu nacionālās kultūras attīstībā. Pieprasīta bija teātra māksla, daudzas augstvērtīgas spēlfilmas tika uzņemtas Rīgas kinostudijā.

Attēlā

*Skaidrīte Bruņeniece pie savas mājas
izsūtījumā Omskas apgabala Tjukaļinskas
rajona Serginā. Māja celta no smiltīm un govju
mēsliem. 20. gs. piecdesmito gadu vidus.
Fotogrāfs nezināms. Latvijas Nacionālais
vēstures muzejs (PF 2407)*

Personas

Eduards Berklavs
(1914–2004)
politiķis

Knuts Skujenieks
(1936)
dzejnieks

Eduards Smilģis
(1886–1966)
režisors un aktieris,
Dailes teātra dibinātājs

Ojārs Vācietis
(1933–1983)
dzejnieks un tulkotājs

Imants Ziedonis
(1933–2013)
dzejnieks un publicists,
Atmodas laika sabiedriska
darbinieks

Attēlā

Rīgas elektromašīnbūves rūpnīcas (RER) konveijers veļas mazgājamo mašīnu "Rīga" montāžai. 1966. gads.

RER izveidota 1946. gadā transportlīdzekļu elektroiekārtu ražošanai. 1950. gadā rūpnīca Padomju Savienībā pirmā sāka ražot veļas mazgājamās mašīnas. Padomju sistēmā pastāvēja vispārpieņemta prakse uzņemt virsplāna uzdevumus, atzīmējot svarīgus valstiskus pasākumus.

1985. gadā pie varas PSRS nonāca Mihails Gorbačovs, kurš uzsāka vērienīgas reformas, arī tādas, kas vērstas uz valsts demokratizāciju. Radušos situāciju prasmīgi izmantoja Baltijas valstu nācījas, jau PSRS pēdējos pastāvēšanas gados soli pa solim tuvojoties neatkarības atjaunošanai. 1988. gadā tika dibināta Latvijas Tautas fronte, kas uzvarēja pirmajās demokrātiskajās parlamenta vēlēšanās, 1990. gada 4. maijā pasludinot Neatkarības deklarāciju. 1991. gada augustā pēc neveiksmīgā PSRS konservatīvo spēku valsts apvērsuma (puča) mēģinājuma Latvija atjaunoja savu neatkarību de facto. Pusgadsimtu ilgušais okupācijas periods bija beidzies (vairāk par neatkarības atjaunošanu sk. nākamajā nodaļā).

Personas

Eduards Berklavs, Knuts Skujenieks, Eduards Smilģis, Ojārs Vācietis, Imants Ziedonis.

Eduards Berklavs (1914–2004) – politiķis, pēc J. Staļina nāves piecdesmito gadu otrajā pusē centās realizēt Latvijas interesēm vairāk atbilstošu politiku, ierobežojot imigrāciju un lielražošanu. 1959. gadā zaudēja visus atbildīgos amatus un tika izsūtīts no Latvijas.

<http://www.la.lv/latvietis-uz-visu-muzu%E2%80%A9/>

Knuts Skujenieks (1936) – dzejnieks, sešdesmitajos gados notiesāts par pretpadomju darbību.

Eduards Smilģis (1886–1966) – leģendārs teātra režisors un aktieris, Dailes teātra dibinātājs. Viņa dzimšanas dienā notiek

Simboli un procesi

**sovjetizācija,
1949. gada 25. marta
deportācija, Stūra
māja, kolhozi.**

“Spēlmaņu nakts” balvas pasniegšanas ceremonija. Piemiņas vieta – 1976. gadā viņa mājā ierīkots Teātra muzejs.

<http://www.teatramuzejs.lv/maja/>

Ojārs Vācietis (1933–1983) – dzejnieks un tulkotājs, savos darbos nebaidījās polemizēt par padomju ideoloģiju. Piemiņas vieta – O. Vācieša muzejs.

http://vaciesamuzejs.asp.lv/par_ojaru_vacieti

Imants Ziedonis (1933–2013) – dzejnieks un publicists, Atmodas laika sabiedrisko darbinieks.

<http://www.ziedonamuzejs.lv/lv>

Simboli un procesi

Sovjetizācija – Latvijas teritorijas un iedzīvotāju pakļaušana, visu politisko, sociālekonomisko un kulturālo atšķirību starp Latviju un PSRS likvidēšana.

1949. gada 25. marta deportācija. PSRS okupācijas režīms no Latvijas deportēja vairāk nekā 42 tūkstošus iedzīvotāju, pārsvarā ģimenes no laukiem, starp deportētajiem bija daudz mazu bērnu, sieviešu un sirmgalvju. Par šo noziegumu ir pieejams plašs digitālo materiālu klāsts, piemēram:

<http://www.e-okupacijasmuzejs.lv/#!/lv/eksponats/06IV>

<http://sibirijasberni.lv/info/izsutito-atminas-par-1949-gada-25-martu/>

<http://www.esipats.lv/s/iepazisanas>

Stūra māja – tautā dots nosaukums PSRS represijas simbolizējošajai ēkai, kurā atradās PSRS represīvās iestādes (pēdējais oficiālais

nosaukums – Valsts drošības komiteja vai VDK). Atrašanās vieta – Rīgā, Brīvības ielā 61, šobrīd muzejs.

<http://okupacijasmuzejs.lv/izstaiga-stura-maju>

Kolhozi – PSRS laikā izveidotas saimnieciskās vienības, kas ražoja lauksaimniecības produkciju. Šie veidojumi krasi disonēja ar Latvijai tradicionālo lauksaimnieciskās ražošanas veidu – individuālajām zemnieku saimniecībām. Pēc kolhozu izveidošanas uz ilgu laiku būtiski kritās lauksaimnieciskās ražošanas produktivitāte, taču valsts ieguva (identiski PSRS) kontroli pār lauksaimniecības produkcijas ražošanu.

<http://vesture.eu/index.php/Kolhozs>

Eksperti

Aivars Stranga (politikas, ebreju vēsture), Daina Bleiere (politikas vēsture, padomju pārvaldības modelis), Gatis Krūmiņš (politikas, ekonomikas vēsture), Ritvars Jansons (padomju represīvā politika).

Svarīgākie avoti

Latvijas Nacionālā bibliotēka. Zudusī Latvija – digitalizēts fotomateriālu klāsts (pieejams e-vidē), periodika – digitalizēts laikrakstu un žurnālu klāsts (pieejams e-vidē).

Muzeji. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, Latvijas Kara muzejs, Latvijas Okupācijas muzejs, muzeji reģionos (muzeju tīmekļvietnēs pieejama plaša informācija).

Arhīvi. Latvijas Valsts arhīvs, reģionālie arhīvi (piemēram, Sigulda, Valmiera), reģionālo muzeju arhīvi (Turaīda, Rūjiena, Valmiera, Madona un citi).

Izsūtīto atmiņas par 1949. gada 25. martu.

<http://sibirijasberni.lv/info/izsutito-atminas-par-1949-gada-25-martu/>

Literatūra

Stranga, Aivars. *Latvijas okupācija 1940. gada 17. jūnijā un ebreji* (69. - 115. lpp. krājumā *Latvijas ebreji un padomju vara 1928–1953*. Latvijas Universitāte, 2009)

Aizvestie. I–III sējums. Latvijas Valsts arhīvs, 2007.

Šilde, Ādolfs. *Valstsvīri un demokrāti. Biogrāfiskas studijas* (165.–227. lpp. – M. Valtera biogrāfija). Grāmatu Draugs, 1985.

Izpostītā zeme. PSRS okupācijas armijas nodarītie zaudējumi Latvijas kultūrvidē. Latvijas Valsts arhīvs, 1994.

Izpostītā zeme. PSRS okupācijas armijas nodarītie zaudējumi Latvijas laukiem. Latvijas Valsts arhīvs, 1997.

Izpostītā zeme. PSRS militāristi Rīgā. Latvijas Valsts arhīvs, 1998.

Ducmane, Kristīne, Vēciņš, Ēvalds. *Nauda Latvijā*. Latvijas Banka, 1995.

Latvijas Bankai 90. Latvijas Banka, 2012.

<https://www.bank.lv/lb-publicakijas/citas-publicakijas/latvijas-bankai-xc>

Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Jumava, 2005.

Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 11.–27. sējums.

http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=2766

Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. IV sējums. Latvijas kultūra, izglītība, zinātne. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš 1945–1991. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008.

Okupācijas varu politika Latvijā. 1939–1991. Latvijas Valsts arhīvs, 1999.

Pagājušo gadu Latvija. 1945–1990. Zvaigzne, 2009.

Dokumentālās filmas

Padomju stāsts (PSRS totalitāro režīmu atmaskojoša dokumentāla filma, 2008).

<https://www.filmas.lv/movie/2983/>

Tēvs, radi, kuļmašīna (dokumentāla filma. Aktrise Indra Burkovska filmā stāsta par savu tēvu Aleksandru, Kuldīgas novada zemnieku, un viņa plašo dzimtu, 2006).

<https://www.filmas.lv/movie/2786/#>

... tur, Latvijā! (dokumentāla filma – 20. gs. astoņdesmito un deviņdesmito gadu notikumu apskats – okupācijas realitāte, atmoda, neatkarības atjaunošana (1999)).

<https://www.filmas.lv/movie/3897/>

Kinohronikas

Padomju okupācijas režīma propagandas materiāls, lai veicinātu bēgļu gaitās devušos Latvijas iedzīvotāju atgriešanos PSRS okupētajā Latvijā.

<https://www.filmas.lv/movie/3884/>

Padomju okupācijas režīma propagandas materiāls par pseidovēlēšanu norisi (1950. gada decembris).

<https://www.filmas.lv/movie/3885/>

Padomju okupācijas režīma propagandas materiāls (rūpniecība, kolhozu ciematu būvniecība – Latvijas lauku telpas mākslīga transformācija no viensētām uz ciematiem, kultūra, 1955. gads).

<https://www.filmas.lv/movie/3886/>

Padomju okupācijas režīma propagandas materiāls – kultūras un saimnieciskās aktualitātes (1970).

<https://www.filmas.lv/movie/3891/>

Padomju okupācijas režīma propagandas materiāls – saimnieciskās un kultūras aktualitātes, jaunu rūpnīcu būvniecība u. c. (1976).

<https://www.filmas.lv/movie/3893/>

Padomju okupācijas režīma propagandas materiāls (krievu valodā) – saimnieciskās un kultūras aktualitātes (1983).

<https://www.filmas.lv/movie/3894/>

... tur, Latvijā! (20. gs. astoņdesmito un deviņdesmito gadu notikumu apskats – okupācijas realitāte, atmoda, neatkarības atjaunošana (1999)).

<https://www.filmas.lv/movie/3897/>

Laikmetu raksturojoši literāri un mākslas darbi, filmas

Eglītis, Anšlavs. *Vai te var dabūt alu?* Grāmatu Draugs, 1961.

Mans draugs – nenopietns cilvēks (spēlfilma par padomju okupācijas perioda sadzīvi, 1975).

<https://www.filmas.lv/movie/1336/>

Memuārliteratūra

Cielēns, Fēlikss. *Laikmetu maiņā, atmiņas un atziņas III.* Memento, 1961.

Kalniete, Sandra. *Ar balles korpēm Sibīrijas sniegos.* Atēna, 2001.

Atmoda un Latvijas valsts neatkarības atjaunošana

1988–1994

Atslēgvārdi

Atmoda, Latvijas Tautas fronte, neatkarības atjaunošana.

Attēlā

Barikāžu dalībnieki sargā vienu no stratēģiski nozīmīgākajiem objektiem Rīgā – Latvijas Republikas Ministru Padomi (tagad Ministru kabinets).

Ar barikādēm apjuztajā ēkā valdība turpināja darbu un pieņēma nozīmīgus lēmumus.

1991. gada janvāris.

Fotogrāfs Henrihs Znotiņš.

1991. gada barikāžu muzejs

Ilgstošā atrašanās PSRS okupācijas režīma varā nebija apslāpējusi Baltijas tautu vēlmi pēc neatkarības. Būtiski, ka arī tā paaudze, kas bija dzimusi un augusi jau pēc neatkarības zaudēšanas, bija apliecinājusi imunitāti pret padomju okupācijas režīma uzspiesto valsts pārvaldes formu un ideoloģiju. Kolīdz parādījās iespējas, Baltijas tautas uzsāka mērķtiecīgu virzību uz neatkarības atjaunošanu.

1985. gadā pie varas PSRS nonāca Mihails Gorbačovs, kurš uzsāka ekonomiskas un vēlāk arī politiskas reformas. Viņš pieļāva atteikšanos no Komunistiskās partijas varas monopola un viedokļu dažādību, esošo situāciju bez kavēšanās izmantoja Baltijas tautas. Sabiedriskajā telpā atklāti sāka runāt par padomju režīma pastrādātajiem noziegumiem un Baltijas valstu teritorijām nelabvēlīgo ekonomisko politiku, kā arī par pašu nelikumīgo Baltijas valstu pievienošanu PSRS. 1988. gadā tika dibinātas tautas kustības (Latvijā – Latvijas Tautas fronte (LTF)), kas ātri kļuva skaitliski lielākas par

republiku komunistiskajām partijām. Iegūstot un pakāpeniski pārņemot politisko varu un ietekmi, Baltijas tautas kustības 1989. gada vasarā atklāti paziņoja, ka to galvenais politiskais mērķis ir Baltijas valstu neatkarības atjaunošana. Neatkarības atgūšanas posmā Baltijas valstu tautas kustības aktīvi sadarbojās, to vadība regulāri tikās, lai saskaņotu savu rīcību. Spilgts sadarbības un spēka apliecinājums bija 1989. gada 23. augustā sarīkotā akcija "Baltijas ceļš", kad cauri visām trim Baltijas valstīm dzīvā ķēdē sastājās aptuveni divi miljoni cilvēku. Tas bija arī spilgts apliecinājums starptautiskajai sabiedrībai, ka idejām par Baltijas valstu neatkarību ir plašs tautas atbalsts.

1990. gada pavasarī LTF guva uzvaru Latvijas PSR Augstākās padomes (AP) vēlēšanās. Tās bija vienīgās PSRS okupācijas perioda Latvijas PSR parlamenta vēlēšanas, kuras notika demokrātiski un kurās tika pieļauti alternatīvi deputātu kandidāti. Šajās vēlēšanās LKP un to atbalstošie spēki cieta sakāvi, LTF ieguva vairāk nekā divas trešdaļas balsu un līdz ar to varēja realizēt tā saukto konstitucionālo neatkarības atjaunošanas ceļu – neatkarības atjaunošanu īstenot, respektējot PSRS likumdošanu, kas cita starpā noteica, ka konstitucionāliem likumu grozījumiem nepieciešamas divas trešdaļas deputātu balsu. 3. maijā uz savu pirmo sesiju sanāca AP un jau 4. maijā pieņēma Neatkarības deklarāciju, kurā pasludināja 1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Ņemot vērā negatīvo Lietuvas pieredzi, kad pēc līdzīgas deklarācijas pieņemšanas būtiski saasinājās lietuviešu un PSRS centrālās varas attiecības, kā arī pret

Attēlā

Barikāžu uguns kuri pie Ministru Padomes (tagad Ministru kabinets). Fonā viens no padomju okupācijas varas simboliem – Ļeņina piemineklis, kas tika demontēts pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā.

1991. gada janvāris. Fotogrāfs Ilgvars Gradovskis

1991. gada barikāžu muzejs

Lietuvu tika realizētas ekonomiskas sankcijas, vienlaicīgi ar deklarācijas pieņemšanu tika izsludināts pārejas periods valstiskās neatkarības sasniegšanai. Pārejas perioda nosacījumi netika precizēti – nebija noteikts pārejas perioda laika ietvars, ka arī tā īstenošanas mehānismi.

Neraugoties uz uzvaru vēlēšanās un deklarācijas pieņemšanu, ar reālo varas pārņemšanu bija ievērojami sarežģītāk. Pirmkārt, PSRS centrālā vara neatzina neatkarības deklarāciju, PSRS prezidents M. Gorbačovs 14. maijā parakstīja attiecīgu dekrētu par Baltijas valstu neatkarības deklarāciju nelikumību. Nākamajā dienā notika Latvijas neatkarības pretinieku mēģinājums ar spēku ieņemt Latvijas Republikas AP ēku. Lai arī tika veidota jauna valdība Ivara Godmaņa vadībā, iepriekšējais iekšlietu ministrs atteicās savu posteni atstāt, AP un valdībai nepakļāvās arī Latvijā dislocētā PSRS armija. Pēc LKP CK iniciatīvas Latvijas neatkarības pretinieki (Interfronte, LR AP frakcija "Līdztiesība", Baltijas Karavīru savienība u. c.) apvienojās, izveidojot PSRS un Latvijas PSR pilsoņu tiesību aizstāvēšanas komiteju. Saasinoties politiskajai situācijai, 1990. gada beigās šī organizācija pārtapa par Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju. Nevar noliegt, ka pret Latvijas neatkarību iestājās arī ievērojama daļa Latvijas sabiedrības. 1991. gada martā Vissavienības referendumā par PSRS saglabāšanu, neraugoties uz LTF aicinājumu referendumu boikotēt, piedalījās vairāk nekā pusmiljons iedzīvotāju, no kuriem 95% atbalstīja PSRS saglabāšanu. Būtiski, ka starp Latvijas neatkarības pretiniekiem bija arī vairāku lielo

rūpniecības uzņēmumu vadība.

Baltijas valstu iedzīvotāju un valdību drosmīgā un mērķtiecīgā rīcība ievērojami pasteidzināja PSRS sabrukumu. Kad Baltijas valstu valdības 1990. gada vasarā pieņēma lēmumus par maksājumu pārtraukšanu PSRS budžetā, līdzīgus soļus spēra arī citas padomju republikas, paātrinot PSRS kā vienotas valsts ekonomisko sabrukumu.

Neraugoties uz PSRS prezidenta M. Gorbačova solījumiem neizmantojot vardarbīgas metodes varas maiņai Baltijā, Lietuvā un Latvijā 1991. gada janvārī notika PSRS armijas un iekšlietu struktūru uzbrukumi vietējām varas iestādēm un stratēģiskiem objektiem. Cīņā ar agresoriem 1991. gada janvārī prasmīgi tika izmantotas nevardarbīgās pretošanās metodes, ap valstiski svarīgiem objektiem izveidojot barikādes, kuras apsargāja neapbruņoti civiliedzīvotāji. Plašā sabiedrības iesaiste novērsa kārtējo mēģinājumu gāzt likumīgi ievēlētās un apstiprinātās LR varas struktūras. Pēdējais šāds mēģinājums notika 1991. gada augustā, kad virkne augstu PSRS amatpersonu Maskavā sarīkoja pret M. Gorbačovu vērstu puču. Tomēr Krievijas Federācijas prezidenta Borisa Jeļcina aktīvā rīcība, kā arī pašu pučistu neizlēmība noveda pie puča izgāšanās. Puča beigas izrādījās arī pašas PSRS beigas. Krievijas teritorijā varu pārņēma B. Jeļcins, un M. Gorbačovs kļuva par prezidentu bez valsts. 1991. gada beigās PSRS beidza pastāvēt, lielu daļu PSRS saistību (arī PSRS kodolieroču arsenālu) pārņēma Krievijas Federācija, kas bez ierunām līdz ar citām valstīm atzina Latvijas neatkarības atjaunošanu (pirmā Latvijas neatkarības atjaunošanu atzina Islande).

Latvijas politiskās un ekonomiskās neatkarības atjaunošanas laiks sakrita ar plašām ģeopolitiskām un sociālekonomiskām transformācijām bijušajā PSRS ietekmes zonā. Virkne Eiropas valstu, atbrīvojoties no PSRS protekcijas, izrādīja vēlmi integrēties Rietumeiropas saimnieciskajās un politiskajās apvienībās (Eiropas Savienībā un NATO). Taču, apzinoties būtiskās saimnieciskās un politiskās atšķirības, kas šajās valstīs bija pastāvējušas vairākas desmitgades, kā priekšnosacījums uzņemšanai ES un NATO tika izvirzīta virkne kritēriju, tostarp strukturālas reformas, privatizācija, caurspīdīgums politisko lēmumu pieņemšanā.

1992. gadā Latvija spēra vairākus būtiskus soļus, lai stiprinātu ekonomisko neatkarību. 1992. gada maijā tika laistas apgrozībā Latvijas Bankas pagaidu naudas zīmes – Latvijas rubļi. "Nabas saite" ar bijušās PSRS monetāro sistēmu tika pārcirsta 1993. gada janvārī, kad Latvijas Banka pieņēma lēmumu vairs neiepirkt nekonvertējamās valūtas, tostarp Krievijas rubļus (bijušos PSRS rubļus).

Ar zināmiem sarežģījumiem 1994. gadā tomēr tika pabeigta Krievijas armijas izvešana no Latvijas teritorijas, un tas pielika punktu padomju okupācijas karaspēka saimniekošanai Latvijā.

Personas

Dainis Īvāns

(1955)

publicists,
LTF priekšsēdētājs

Ivars Godmanis

(1951)

pirmais valdības vadītājs
pēc Latvijas neatkarības
atjaunošanas

Attēlā

Akcijas "Baltijas ceļš" dalībnieki uz Oktobra (tagad Akmens) tilta. Rīga, 1989. gada 23. augusts. Fotogrāfs Uldis Briedis. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (tfm 3552)

Personas

D. Īvāns (1955) – publicists, LTF priekšsēdētājs (1988–1990). Viena no Atmodas laika spilgtākajām personībām. Daiņa Īvāna atmiņas par atmodas laiku:

<https://www.youtube.com/watch?v=USHiuMaiaqo>

I. Godmanis (1951) – pirmais valdības vadītājs pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas (1990– 1993).

Simboli un procesi

Latvijas Tautas fronte – 1988. gadā izveidota tautas kustība, kas kļuva par galveno valstiskās neatkarības atjaunošanas idejas virzītājspēku.

[http://www.barikadopedija.lv/raksti/Latvijas Tautas frontei \(LTF\) %E2%80%94_25](http://www.barikadopedija.lv/raksti/Latvijas_Tautas_frontei_(LTF)_%E2%80%94_25)

<http://www.barikadopedija.lv/raksti/925828>

Atmoda – kopējs apzīmējums procesam, kas aizsākās 20. gs. astoņdesmito gadu otrajā pusē, bet kulmināciju sasniedza līdz ar LTF dibināšanu 1988.–1991. gadā. "Atmoda" bija arī LTF informatīvā biļetena nosaukums.

Baltijas ceļš – 1989. gada 23. augustā sarīkotā akcija, kad cauri visām trim Baltijas valstīm dzīvā ķēdē sastājās aptuveni divi miljoni cilvēku.

<http://www.thebalticway.eu/vesture/>

Interfronte (Latvijas PSR Internacionālā darbaļaužu fronte) – politisks spēks, kurā apvienojās Latvijas neatkarības pretinieki, konservatīvie komunistiskie spēki.

<https://www.youtube.com/watch?v=U3QI2Miuk3g>

Simboli un procesi

*Latvijas Tautas fronte,
Atmoda, Baltijas ceļš,
Interfronte, barikādes*

Attēlā

*Latvijas Tautas frontes organizētais gājiens
no Daugavmalas uz Brāļu kapiem, pieminot
deportāciju upurus. Rīga, 1989. gada
25. marts.*

Barikādes – nevardarbīgās pretošanās paraugs, kad 1991. gada janvārī izdevās apturēt konservatīvo spēku (tostarp PSRS armijas vienību) uzbrukumu Latvijas neatkarību atbalstošajām valsts institūcijām.

<http://barikades.lv/lv/Muzejs/Par-mums/>

<https://www.youtube.com/watch?v=7lz4bKWbZBs>

Eksperti

Daina Bleiere (politikas vēsture), Gatis Krūmiņš (politikas, ekonomikas vēsture), Tālav Jundzis (politikas vēsture).

Galvenie avoti

Latvijas Tautas frontes muzejs un muzeja arhīvs.

<http://dd.lv/lv/darbi/detala/ltf-muzeja-pastavigas-ekspozicijas-izveide>

Latvijas Valsts arhīvs.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs – virtuālā izstāde "Barikādēm 25".

<http://lnvm.lv/?p=6762>

Barikāžu muzejs.

<http://barikades.lv/lv/Muzejs/Par-mums/>

"Atmoda" – LTF laikraksts (1988–1991).

Kinohronikas

Atmodas laika kinohronika "Padomju Latvija" – par laikposma aktualitātēm (1988. gads).

<https://www.filmas.lv/movie/3895/>

Kinohronika par LTV raidījumu "Labvakar", kas bija viena no nozīmīgākajām atmodas posma

informatīvajām platformām (1989. gads).

<https://www.filmas.lv/movie/3896/>

Kinohronika par atmodas laika aktualitātēm, arī 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas pieņemšanu (1990. gads).

<https://www.filmas.lv/movie/2185/>

Kinohronika par neatkarības atgūšanas laika aktualitātēm (1991. gads).

<https://www.filmas.lv/movie/2072/>

Literatūra

1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Latvijas Universitāte, 2011.

Grūtups, Andris, Krastiņš, Edmunds. *Īpašuma reforma Latvijā*. Mans īpašums, 1995.

Baltijas valstis likteņgriežos. Latvijas Zinātņu akadēmija, 1998.

Jundzis, Tālavš. *Krievijas karaspēka izvešana 1992.–1994. gadā: diplomātiska uzvara vai politiska piekāpšanās*.

http://www.lza.lv/LZA_VestisA/68_3-4/1_Talavs%20Jundzis_Krievias%20karaspeka%20izvesana.pdf

Latvija divos laikposmos: 1918–1928 un 1991–2001. Latvijas Vēstures fonds, 2001.

Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993. Latvijas Vēstures fonds, 1998.

Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. IV sējums. Latvijas kultūra, izglītība, zinātne. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Dokumentālās filmas

Atmodas antoloģija (LTF veltīta dokumentāla filma, 2013).

<https://www.filmas.lv/movie/3738/>

... tur, Latvijā! (dokumentāla filma – 20. gs. astoņdesmito un deviņdesmito gadu notikumu apskats – okupācijas realitāte, atmoda, neatkarības atjaunošana (1999. gads)).

<https://www.filmas.lv/movie/3897/>

Barikāžu stāsti (filma veidota no barikāžu dalībnieku atmiņām, kuras 2016. gada janvārī Valsts kanceleja sadarbībā ar nacionālo ziņu aģentūru LETA iemūžināja Rīgā, Liepājā un Valmierā).

<https://www.youtube.com/watch?v=MYC7NV-SIBQ>

Memuārliteratūra

Nagobads-Ābols, Anna, Ābols, Guntars. Parīze, Madride, Lisabona un atpakaļ Rīgā. Zinātne, 2000.

Seile, Anna. *Annas burtnīciņas*. Mans īpašums, 1997.

Seile, Anna. *Annas 2. burtnīciņa*. 1992/1995. Avots, 1999.

Utena, Inga. *Cilvēks Godmanis*. Jāņa Sēta, 1997.

Kalniete, Sandra. *Es lauzu. Tu lauzi. Mēs lauzām. Viņi lūza*. Jumava, 2000.

<http://kalniete.lv/ebooks/eslauzu/>

Versija angļu valodā <http://kalniete.lv/ebooks/song-to-kill-a-giant/>

Laika posms pēc neatkarības atjaunošanas

1990–2015

Atslēgvārdi

demokrātija, ekonomiskās
reformas, Eiropas
Savienība, NATO.

Līdz ar neatkarības atgūšanu Latvijā ātri tika atjaunota arī funkcionējoša, demokrātiskas valsts standartiem atbilstoša pārvaldība visos valsts pārvaldes līmeņos. Tika likvidēta padomju standartiem raksturīgā varas dublēšana, ko padomju okupācijas periodā īstenoja komunistiskā partija – pēc neatkarības atjaunošanas visu līmeņu izpildvara atbrīvojās no kompartijas uzraudzības. Pieņemamie lēmumi vairs nebija jāaskaņo ar kādu “no augšas”. Ļoti būtiski, ka, neraugoties uz smagajām saimnieciskajām grūtībām neatkarības atjaunošanas sākumposmā, mainīgo iekšpolitisko vidi un periodiskajiem ārējiem ekonomiskajiem sarežģījumiem, nemainīga palika Latvijas stratēģiskā virzība uz eiropēiskās vērtības atbalstošajām starptautiskajām organizācijām – ES un NATO. Latvijā mērķtiecīgi tika īstenotas plašas strukturālas reformas, kā arī Latvijas un ES likumdošanas salāgošana. Latvijas iedzīvotājiem pēc neatkarības atjaunošanas pavērās daudz plašākas pārvietošanās iespējas, pakāpeniski tika atcelts vīzu režīms

Attēlā

Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, sagaidot Latvijas iestāšanās brīdi Eiropas Savienībā (naktī no 2004. gada 30. aprīļa uz 1. maiju).

Valsts prezidenta kanceleja

ar ES valstīm. To, ka ar Latvijas viedokli ir jāērēķinās starptautiskajā politiskajā arēnā, apliecināja Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe - Freiberga.

2004. gadā Latvija kļuva par NATO un Eiropas Savienības dalībvalsti, līdz ar to īstenojot galvenās ārpolitiskās prioritātes. Turpinot integrāciju ES, Latvija 2014. gadā pārgāja uz vienoto Eiropas valūtu eiro. 2015. gada pirmajā pusgadā Latvija pirmo reizi uzņēmas prezidentūras pienākumus Eiropas Savienības Padomē, sekmīgi tiekot ar šo uzdevumu galā, kā arī vienlaicīgi iegūstot neatsveramu starptautisku pieredzi.

Politiski Latvija aplūkojamā laikposmā (1990–2015) ir sasniegusi vairāk nekā ekonomikā, taču vienlaikus jāapzinās, ka ārējie apstākļi un smagais pagātnes mantojums ekonomisko situāciju šajā laikposmā ietekmēja daudz lielākā mērā nekā politisko. Neraugoties uz grūtībām, dzīves kvalitāte un ekonomiskā izaugsme Latvijā (un Baltijā kopumā) visai drīz būtiski apsteidza rādītājus pārējā bijušās PSRS teritorijā. Līdzīgi kā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados nevienās Saeimas vēlēšanās kādam politiskajam spēkam neizdevās iegūt absolūtu balsu vairākumu, valdības tika apstiprinātas, vienojoties vairākiem politiskajiem spēkiem.

Deviņdesmito gadu sākumu raksturoja ļoti sarežģīti, turklāt iepriekš neparedzami ekonomiskie procesi. Notika strauja pāreja uz neatkarīgas valsts saimniekošanas modeli, vienlaikus sabrūkot iepriekšējās desmitgadēs PSRS izveidotajam komandekonomikas modelim. Īsā laikā Latvijas tautsaimniecība piedzīvoja ļoti dziļas un smagas izmaiņas,

tik strauju un radikālu saišu saraušanu ar bijušo PSRS ekonomisko telpu neviens nebija paredzējis un to arī nevarēja paredzēt. Latvijas tautsaimniecības integrācijas pakāpe PSRS ekonomiskajā sistēmā bija ļoti augsta, daudzas integratīvas sistēmas, kas sekmīgi darbojās padomju ekonomikas modelī, izrādījās absolūti nepiemērotas jaunajā situācijā, kur brīvs tirgus noteica kā izejvielu un energoresursu cenas, tā arī saražotās produkcijas pieprasījumu un noieta tirgus. Kā piemēru var minēt agrārā sektora kopsaimniecības (kolhozus, sovhozus, agrofirmas), kas vēl astoņdesmito gadu beigās visas tika uzskatītas par vairāk vai mazāk rentablām, taču deviņdesmitajos gados gandrīz visas saskārās ar maksājumu grūtībām. Rietumeiropas tirgus bija visai piesātināts, savukārt bijušajā PSRS strauji kritās maksātspēja. Turklāt citās valstīs saražotā produkcija visai bieži izrādījās vienlaikus gan kvalitatīvāka, gan lētāka. Līdzīga situācija bija arī rūpniecībā, kur, neraugoties uz samērā labi attīstītu infrastruktūru un pieejamu darbaspēku, savu eksistenci pārtrauca vairāki PSRS laikā izveidoti vai paplašināti rūpniecības uzņēmumi. Liela daļa Latvijas rūpniecības bija specializējusies PSRS militāra kompleksa vajadzību apmierināšanā, jaunajos apstākļos šī produkcija vairs nebija pieprasīta.

Ekonomisko procesu sakārtošana 20. gadsimta deviņdesmitajos gados bija ievērojami komplicētāka nekā divdesmitajos gados. Lai arī teritoriju nebija izpostījis karš, atšķirībā no divdesmitajiem gadiem krasi bija jāmaina arī ekonomisko attiecību modelis. Saimniekošanai brīvā tirgus apstākļos trūka

kā pieredzes, tā arī izglītības. Neraugoties uz pieminētajiem izaicinājumiem, ātri tika apturēta inflācija un sekmīgi realizēta naudas reforma, kas nodrošināja pāreju no vērtību zaudējušā padomju rubļa uz latu. Lai arī ar starpgadījumiem un bankrotiem (piemēram, bankas "Baltija" krahs), pakāpeniski nostiprinājās Latvijas banku sistēma. Virkne nozaru (piemēram, kokrūpniecība) atrada savu nišu rietumu tirgos, pakāpeniski palielinot savas eksporta produkcijas pievienoto vērtību. Sekmīgi attīstās telekomunikāciju un citas nozares, kas nodrošina digitālo tehnoloģiju lietošanu.

Lai likvidētu padomju okupācijas sekas un atjaunoto valsti nostādītu uz tirgus ekonomikas sliekšņiem, deviņdesmito gadu sākumā tika īstenota vērienīga īpašuma reforma. Latvija bija starp valstīm, kur iespēju robežās tika atdoti visi tie īpašumi, ko padomju režīms 1940. un vēlākajos gados bija nacionalizējis. Smags pārbaudījums bija īpašuma konversijas process Latvijas laukos, kura gaitā notika pāreja no padomju laika kopsaimniecībām uz pārsvarā individuāliem lauksaimniecības uzņēmumiem. Lai arī šim procesam bija daudz kritiķu, 21. gadsimta ekonomiskā realitāte apliecina šo lēmumu pareizību – 21. gadsimta otrajā desmitgadē Latvijas lauksaimniecība gan zemkopībā, gan lopkopībā ir sasniegusi rekordaugstu produktivitāti.

Arī 21. gadsimtā Latvija saskārās ar vairākiem izaicinājumiem. Pēc iestāšanās ES strauji pieauga patēriņa kreditēšanas apjomi, kas izraisīja ekonomikas un darba tirgus pārkaršanu, rezultātā globālā finanšu un tai sekojošā ekonomiskā krīze 2008. un

Personas

Andris Nelsons
mūziķis, diriģents

Gidons Krēmers
vijolnieks un diriģents

Ivars Kalviņš
zinātnieks un izgudrotājs

Vaira Vīķe-Freiberga
zinātniece, pirmā Latvijas
prezidente sieviete

Attēlā

Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēka.
Arhitekti Gunārs Birkerts, Modris Ģelzis,
Mārcis Mežulis, Rūdolfs Dainis Šmits un
Sandra Laganovska.

Fotogrāfs Indriķis Stūrmanis, 2014. gads

2009. gadā smagi skāra arī Latviju. Tomēr visai drīz valsts tautsaimniecību izdevās stabilizēt, un atjaunojās ekonomiskā izaugsme.

Pēc neatkarības atjaunošanas ievērojamus panākumus ir sasnieguši daudzi Latvijas kultūras darbinieki un sportisti. Izmantojot plašās starptautiskās aprites iespējas, daudzu radošo profesiju pārstāvji ārvalstīs ir guvuši neatsveramu pieredzi, kā arī nesuši Latvijas vārdu pasaulē.

Personas

Andris Nelsons, Gidons Krēmers, Ivars Kalviņš, Vaira Vīķe-Freiberga.

A. Nelsons – mūziķis, diriģents, kurš ieguvis pasaules slavu un atpazīstamību.

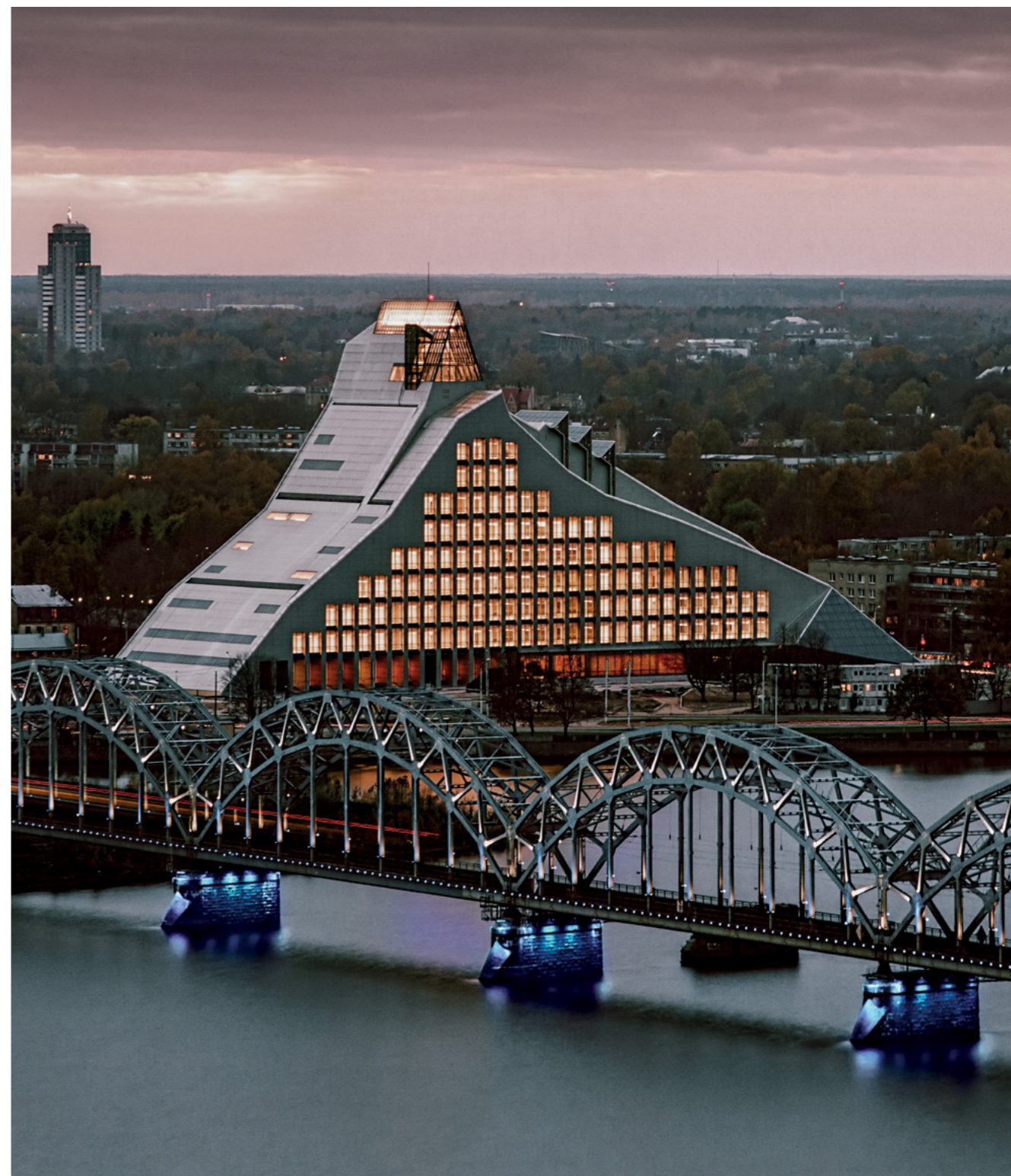
G. Krēmers – vijolnieks un diriģents, orķestra "Kremerata Baltica" dibinātājs. Orķestrī apvienoti Baltijas valstu talantīgākie jaunie mūziķi.

I. Kalviņš – zinātnieks un izgudrotājs, ilggadējs Latvijas Organiskās sintēzes institūta (OSI) direktors.

V. Vīķe-Freiberga – zinātniece, pirmā Latvijas prezidente sieviete (1999–2007), darbojoties ārpolitikā, devusi lielu ieguldījumu Latvijas ārējās ietekmes un atpazīstamības palielināšanā.

Simboli un procesi

Latvijas Nacionālā bibliotēka – lielākā sabiedriskā ēka, kas uzbūvēta Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas.

Simboli un procesi

*Latvijas Nacionālā
bibliotēka, digitālā
bibliotēka, Kremerata
Baltica, ātrais
internets.*

Digitālā bibliotēka – izcils digitāla laikmeta paraugs – internetā brīvpieejā pieejama datubāze, kurā apkopoti vēsturiski izdevumi (fotogrāfijas, periodika u. c.), kas Latvijas kultūras mantojumu padara plaši pieejamu visā pasaulē.

<https://www.lnb.lv/lv/digitala-biblioteka>

Kremerata Baltica – 1997. gadā dibināts Baltijas valstu jauno mūziķu kamerorķestris. Piedaloties pasaules prestižākajos akadēmiskās mūzikas festivālos, orķestris ne tikai sniedz augstvērtīgu priekšnesumu klausītājiem, bet arī nes Baltijas vārdu pasaulē.

<http://www.kremeratabaltica.com/sakums-3/>

Ātrais internets. Latvijā ir radīta viena no pasaulē vislabāk funkcionējošajām digitālajām infrastruktūrām – interneta ātruma ziņā Latvija ir starp pasaules vadošajām valstīm.

Eksperti

Gatis Krūmiņš (politikas, ekonomikas vēsture), Daina Bleiere (politikas vēsture), Edmunds Krastiņš (privatizācijas vēsture).

Galvenie avoti

Latvijas Valsts arhīvs.

Digitālie mediji.

Attēlā

*NATO karoga pacelšana pie Rīgas pils,
2004. gada 2. aprīlis.*

Valsts prezidenta kanceleja

Tuvojoties Latvijas valsts simtgadei, Valsts kanceleja veido informatīvu materiālu sēriju par Latvijas valsts tapšanu un tās dibinātājiem. Informatīvo materiālu mērķis ir stiprināt valstiskuma apziņu, veicināt izpratni par Latvijas vēsturi un nacionālajām vērtībām, kā arī spīgtām personībām, kuras ietekmējušas vēstures procesus un devušas nozīmīgu ieguldījumu Latvijas valsts dibināšanā un izaugsmē, īpaši valdības darbā.

Informācija par mūsu valsts pirmsākumiem, tās ceļu uz neatkarību un Latvijas valsts simtgades pasākumiem LV100.lv un www.mk.gov.lv/simgade/

Literatūra

Grūtups, Andris, Krastiņš, Edmunds. *Īpašuma reforma Latvijā*. Mans īpašums, 1995.

Baltijas valstis likteņgriežos. Latvijas Zinātņu akadēmija, 1998.

Latvijas Bankai 90. Latvijas Banka, 2012. <https://www.bank.lv/lb-publikacijas/citas-publikacijas/latvijas-bankai-xc>

Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Latvieši un Latvija. IV sējums. Latvijas kultūra, izglītība, zinātne. Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Dokumentālās filmas

Pēdējā tempļa hronikas (dokumentāla filma par Latvijas Nacionālās bibliotēkas celtniecību, 2012).

<https://www.filmas.lv/movie/3487/>

Kinohronika par ASV prezidenta Bila Klintona vizīti Latvijā (1994).

<https://www.filmas.lv/movie/1943/>

... tur, Latvijā! (20. gs. astoņdesmito un deviņdesmito gadu notikumu apskats – okupācijas realitāte, atmoda, neatkarības atjaunošana (1999)).

<https://www.filmas.lv/movie/3897/>

... tur, Latvijā! (21. gadsimta notikumu apskats (2000–2010)).

<https://www.filmas.lv/movie/3898/>

Memuārliteratūra

Seile, Anna. *Annas burtnīciņas*. Mans īpašums, 1997.

Seile, Anna. *Annas 2. burtnīciņa*. 1992./1995. Avots, 1999.

Seile, Anna. *Annas 3. burtnīciņa: atlaist Saeimu! 2006–2010*. Zelta grauds, 2011.

Utena, Inga. *Cilvēks Godmanis*. Jāņa Sēta, 1997.